

İSTANBUL

TOPKAPI

ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ
EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TATBİKAT VE OPERASYONLAR BAĞLAMINDA ATATÜRK
DÖNEMİ TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN ÖRGÜT YAPISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HÜSEYİN GÖKCAN

Tarih Anabilim Dalı

Tarih Bilim Dalı

NİSAN, 2025

TATBİKAT VE OPERASYONLAR BAĞLAMINDA
ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK SİLAHLI
KUVVETLERİNİN ÖRGÜT YAPISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HÜSEYİN GÖKCAN

23220401011

Tarih Anabilim Dalı

Tarih Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Enver Emre ÖCAL

NİSAN, 2025

30/04/2025

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı, Tarih (Tezli) Yüksek Lisans Programı 23220401011 numaralı öğrencisi Hüseyin GÖKCAN'ın **“TATBİKAT VE OPERASYON BAĞLAMINDA ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN ÖRGÜT YAPISI”** konulu Yüksek Lisans tezi Enstitümüz Yönetim Kurulunun 23/12/2024 tarihli ve 2024/23 sayılı Yönetim Kurulu kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği / oyçokluğu ile 30/04/2025 tarihinde kabul edilmiştir.

	<u>Unvan</u>	<u>Adı Soyadı</u>	<u>Üniversite</u>	<u>İmza</u>
ASIL ÜYELER				
Danışman	Doç. Dr.	Enver Emre ÖCAL	İstanbul Topkapı Üniversitesi	
1. Üye	Prof. Dr.	M. Metin HÜLAGÜ	İstanbul Topkapı Üniversitesi	
2. Üye	Dr. Öğr. Üyesi	Mehmet Ali BOLAT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	
YEDEK ÜYE				
1. Üye	Dr. Öğr. Üyesi	Kerim Köksal KAYA	İstanbul Topkapı Üniversitesi	
2. Üye	Dr. Öğr. Üyesi	Abdullah TOK	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	

ONAY
Prof. Dr. Özlem KUNDAY
Enstitü Müdürü

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Tatbikat ve Operasyonlar Bağlamında Atatürk Dönemi Türk Silahlı Kuvvetleri’nin Örgüt Yapısı**” başlıklı çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmam içerisinde kullanıldıkları her yerde atıf yapıldığını belirtir ve onurumla doğrularım.

Mayıs, 2025

Hüseyin GÖKCAN

TEŞEKKÜR

Tatbikat ve operasyonlar bağlamında Atatürk dönemi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin örgüt yapısı özelindeki araştırmalarım akademik anlamda önemli katkılar sağlamış ve ufkumu genişletmiştir. Zorlu bir süreç olmasına karşın bu süreci manevi destekleri ve akademik birikimiyle kolaylaştıran değerli tez danışmanım, **Sayın Doç. Dr. Enver Emre ÖCAL** hocam en önemli destekçim olmuştur. Bu vesile ile kendilerine teőekkürü bir borç bilir, arz ederim.

Hüseyin GÖKCAN

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	ii
AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ.....	1
1. CUMHURİYET DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRK ORDUSUNUN DURUMU.....	17
1.1. II. Meşrutiyet Sonrası Türk Ordusunu Modernize Çabaları	17
1.2. Mondros Sürecinde Türk Ordusu ve Kuvayı Milliye'nin Oluşumu	21
1.3. TBMM Ordularının Kuruluşu.....	23
1.4. Musul Meselesi ve Özdemir Bey Harekâtı	24
2. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TÜRK ORDUSU	29
2.1. Kara Kuvvetlerinin Kuruluşu ve Yapılandırılması	29
2.2. Deniz Kuvvetlerinin Kuruluşu ve Yapılandırılması	32
2.2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem.....	32
2.2.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri	33
2.3. Hava Kuvvetlerinin Kuruluşu ve Yapılandırılması.....	37
2.3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem.....	37
2.3.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Hava Kuvvetleri.....	38
2.4. Cumhuriyet Dönemi Türk Jandarması.....	41
2.5. Cumhuriyet Ordusunda Alman Askeri Misyonu	41
2.5.1. Alman Subayların Çalışmaları	42
3. 1923-1938 DÖNEMİNDE TÜRK ORDUSUNUN TATBİKAT MANEVRA VE OPERASYONLARI.....	45
3.1. Türk Kara Kuvvetlerinin Tatbikat, Harp Oyunu ve Manevraları	45
3.1.1. İzmir Harp Oyunları.....	45
3.1.2. İzmir Kemalpaşa Manevraları.....	46
3.1.3. Ankara Manevraları.....	47
3.1.4. İkinci Ordu Sonbahar Manevraları.....	48
3.1.5. Bursa Manevraları	49
3.1.6. Ankara Manevrası (1933)	50
3.1.7. Ege Manevraları	50
3.1.8. İran Şahı Pehlevi'nin Ziyareti Nedeniyle Yapılan Denetleme Manevraları	51
3.1.9. Trakya Manevrası (1934).....	52
3.1.10. İstanbul Harp Akademisi Tatbikatı (28-29 Mayıs 1936)	53
3.1.11. Trakya Manevraları (1936)	54
3.1.12. İzmir Ordu Manevraları	55
3.1.13. Trakya Manevrası (1937).....	56
3.1.14. Ege Manevrası (1937).....	58
3.1.15. Doğu Manevraları (1938).....	60

3.1.16. Gaziantep Manevrası (1938).....	62
3.2. Türk Donanmasının Tatbikatları.....	63
3.2.1. 1926 ve 1927 Donanma Manevraları.....	63
3.2.2. 1928 Donanma Manevraları.....	64
3.2.3. 1929 Donanma Manevraları.....	64
3.2.4. 1930- 1931 Donanma Manevraları.....	65
3.2.5. 1933 Donanma Manevraları.....	65
3.2.6. 1935 Donanma Manevraları.....	66
3.2.7. 1937-1938 Donanma Manevraları.....	67
3.3. Cumhuriyet Dönemi İsyancılar ve Ordunun Harekatları.....	67
3.3.1. Şeyh Sait İsyanı ve Bastırılması.....	68
3.3.2. Ağrı Ayaklanmaları (1926-1930).....	70
3.3.3. Tunceli (Dersim) İsyanı ve Tedip Harekâtı.....	74
3.3.4. 1924-1938 Döneminde Yaşanan Diğer Doğu İsyancıları ve Düzenlenen Harekatlar.....	78
SONUÇ.....	83
KAYNAKÇA.....	86
EKLER.....	93
ÖZGEÇMİŞ.....	105

ÖZET

TATBİKAT VE OPERASYONLAR BAĞLAMINDA ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNİN ÖRGÜT YAPISI

III.Selim döneminde sistemli bir hal olan Türk modernleşmesi askeri alanda da kendisini göstermeye başlamış Nizam-ı Cedid adıyla bir ordu kurularak ilk defa batı tarzı bir kuvvet oluşturulmuştur. Ömrü kısa olsa da Nizam-ı Cedid hareketi askeri modernleşmede bir kimlik oluşturulması bakımından önem arz etmiştir. III. Selim'in ardından tahta çıkan II. Mahmud bu yolu devam ettirmiş önce batılı tarz da yeni kuvvetler kurmuş ardından büyük bir devrimle Yeniçeri ocağını kaldırılarak Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni bir ordu kurulmuştur. Yine onun döneminde Avrupalı subayların Osmanlı ordusunda görev almaları sağlanmış yenileşme çabaları hızla devam etmiştir.

II. Abdülhamid dönemi ise Osmanlı ordusu için ayrı bir önem arz eder. Rus ordusuna karşı alınan 93 Harbi mağlubiyetinin ardından Osmanlı ordusunda Alman askeri ekolü benimsenmiş Alman subayları Osmanlı ordusunda kritik görevlere getirilmişlerdir. Bilhassa Goltz Paşa'nın kara ordusundaki çalışmaları önemli olup onun başlattığı ekolden yetişen subaylar cumhuriyeti kurarak cumhuriyet ordusunu da bu minvalde oluşturmuşlardır. Bunun yanında Alman ekolü Meşrutiyet döneminde de devam etmiş I. Dünya Savaşı'nda da Alman misyonu Türk ordusunda etkisini sürdürmüştür. Mondros Mütarekesinin uygulamaya girmesi ile Alman subayları Türk ordusundaki görevlerini bırakmak durumunda kalmışlardır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Millî Mücadele döneminde ise önce Kuvayı Milliye sonrasında düzenli ordu görev almış düşmanın yurttan atılması ile Türk ordusu hem barış pozisyonuna dönmüş hem de ordunun güçlendirilmesi için teknik taktiksel çalışmalar başlamıştır. Ayrıca Millî Mücadele döneminin en önemli operasyonlarından biri kabul edilen ve gayrinizami harp tarihimizin de mühim bir tecrübesi olan Özdemir Bey'in Musul harekâtına da yer verilmiştir. Çalışmanın ana eksenini ise Kara, Deniz, Hava ve Jandarma kuvvetlerinin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Atatürk döneminde omurgasını oluşturması olarak verilmiştir. Bu çalışmada temel olarak hem kuvvetlerin yapısı ve modernizasyonu üzerinde durulmuş hem de kara ve deniz kuvvetlerinin tatbikatlarına bakılarak ordunun harbe hazırlık seviyesi incelenmiştir. Son bölümde ise rejime ve ülke bütünlüğüne yönelik isyanlara karşı Türk ordusunun düzenlediği operasyonlar incelenerek Atatürk döneminde Türk ordusunun rejimi ve toprak bütünlüğünü korumak için aldığı reaksiyon üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Nizam-ı Cedid, Kuvayı Milliye, Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri, Askeri Misyon, Tatbikat, Manevra, Operasyon, Ayaklanma

ABSTRACT

ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF ATATURK PERIOD TURKISH ARMED FORCES IN THE CONTEXT OF EXERCISES AND OPERATIONS

During the reign of Selim III, Turkish modernization, which was a systematic state, began to show itself in the military field as well. An army named Nizam-ı Cedid was established and a western-style force was created for the first time. Although it was short-lived, the Nizam-ı Cedid movement was important in terms of creating an identity in military modernization. Mahmud II, who ascended to the throne after Selim III, continued this path and first established new forces in the western style, then with a great revolution, the Janissary Corps was abolished and a new army named Asakir-i Mansure-i Muhammediye was established. Again during his period, European officers were allowed to serve in the Ottoman army and modernization efforts continued rapidly. The period of Abdulhamid II is of particular importance for the Ottoman army. After the defeat against the Russian army in the 93 War, the German military school was adopted in the Ottoman army and German officers were assigned to critical positions in the Ottoman army. Goltz Pasha's work in the land army is especially important and the officers who were trained in the school he started established the republic and formed the republican army in this manner. In addition, the German school continued during the Constitutional Monarchy period, and the German mission continued its influence in the Turkish army during World War I. With the implementation of the Armistice of Mudros, German officers were forced to leave their duties in the Turkish army.

In the National Struggle period that started after World War I, first the National Forces and then the regular army took part, and with the expulsion of the enemy from the country, the Turkish army returned to a peace position and technical tactical studies were started to strengthen the army. In addition, Özdemiş Bey's Mosul operation, which is considered one of the most important operations of the National Struggle period and an important experience in our irregular war history, is also included. The main axis of the study is given as the backbone of the Turkish Armed Forces during the Atatürk period by the Land, Naval, Air and Gendarmerie forces. In this study, both the structure and modernization of the forces are emphasized and the level of the army's war preparedness is examined by looking at the exercises of the land and naval forces. In the last section, the operations organized by the Turkish army against the rebellions against the regime and the unity of the country are examined and the reaction taken by the Turkish army during the Atatürk period to protect the regime and territorial integrity is emphasized.

Keywords: Nizam-ı Cedid, Kuvayı Milliye, Land, Naval, Air Force, Military Mission, Exercise, Maneuver, Operation, Uprising

GİRİŞ

Bu çalışmada temel amaç Mustafa Kemal Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminde Türk ordusunun yapısal durumunu incelemek yapılan tatbikat ve operasyonlar ile ordunun hem harbe hazırlık durumunu görmek hem de yeni rejimi korumak için gösterdiği çabayı ortaya koymaktır. Ayrıca bu yüksek lisans tezi Türkiye'de son zamanlarda gelişme alanı bulan askeri tarih alanında bir katkı sunmayı prensip edinerek yazılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti hem içeride hem de emperyalizme karşı verilen mücadele sonucu kurulmuştur. Bu bağlamda yeni devletin kurucuları genç cumhuriyetin iç ve dış tehditlerden korunması için hiçbir önlemi almaktan çekinmemişlerdir. Bu bağlamda cumhuriyetin ilanından hemen sonra güçlü bir ordu kurulması için çalışmalara başlanmış ve maddi yoksunluğa rağmen ordu için her zaman yüksek bütçeler ayrılmıştır. Bununla birlikte silahlı kuvvetlerin güçlendirilmesi için iç ve dış kaynaklı yatırımlarda yapılmıştır. Örneğin kara kuvvetlerinin silah ve teçhizat ihtiyacı için yurtiçi ve yurtdışı kaynaklı imkanlar devreye sokulmuştur. Millî mücadelede büyük katkılar veren İmalat-ı Harbiye savaştan sonra yandığı için yenilenecek tekrar faaliyete başladı. İzmir'in yabancı tesisi The Campell Gaz engine Co Ltd. şirketi İzmir Tamirhanesine çevrildi. Bu çalışmaların dışında Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanlığı döneminde Türk Kara Kuvvetlerinin güçlendirilmesi için devlet olanakları ile birçok tesis ve fabrika açılmıştır. Bunlar; Ankara silah ve fişek fabrikası, Kırıkkale Topçu mühimmat fabrikası, Kayaş Kapsül Fabrikası, Mamak gaz maskesi fabrikası, Kırıkkale Çelik döküm tesisi, Kırıkkale Pirinç döküm haddehanesi, Silahtar ağa Fişek fabrikası, Elmadağ Barut Fabrikası, Kırıkkale Barut ve Tüfek fabrikası şeklinde sıralanabilir. Kamu yatırımlarının yanında özel girişimciler de yatırımlar yapmış olup 1925'te Şakir Zümre tarafından İstanbul'da açılan silah fabrikası, 1930'da Nuri Killigil Paşa'nın açtığı silah ve patlayıcı mühimmat tesisi Türk Kara Kuvvetleri için hayati öneme sahip fabrikalardır. Bu gelişmelerin dışında yurtdışından da silah transferine önem verilerek Türk Kara Kuvvetleri'nin mühimmat ihtiyacının karşılanması için Albay Eyüp Bey (Durukan) 1925 yılı sonu ve 1927'de olmak üzere

iki defa Rusya'ya gönderilmiş ilk ziyaretinde ihtiyaçlara binaen Rusya'da hem askeri tesisleri gezerek Rus yetkililerden bilgi almış hem de alınması düşünülen silah ve mühimmat ile ilgili bir envanter çıkartarak Türkiye'ye dönüşünde ilgili makamlara gerekli bilgilendirmeleri yapmıştır. 1927'de gerçekleşen ikinci ziyaretten sonra Albay Eyüp Bey'in listesindeki silahlar Türk hükümetinin ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın onayı ile Türkiye'ye getirilmiştir. Dolayısıyla Türkiye, cumhuriyetin ilk yıllarında kara kuvvetlerinin güçlü tutulmasına çok önem vermiştir.

Kara ordusunda olduğu gibi Türk Hava kuvvetlerinin modernizasyonu içinde dış kaynaklı alımlara yönelme olmuştur. Alman firması Junkers ile sözleşme imzalanarak Eskişehir uçak bakım tesisleri ve Kayseri uçak fabrikasının kuruluş sürecine geçilmiştir. Ayrıca Türk Hava Kuvvetleri'nin farklı ülkelerden alınarak oluşturulan Caudron G-3, Albatros C-XV, Avro 504K, Gotha WD-13, Breguet XIV, Nieuport 27, Caproni CA 5 SPAD S-XIII ve Airco DH-9 uçakları ile çağın en büyük gereksinimlerinden olan hava kuvvetleri güçlü tutulmuştur. Yine bu noktada Türk donanmasının modernizasyonu içinde silah alımları yapılmış İtalya Hollanda Almanya gibi ülkelerden silah tedarikine gidilmiştir. Yurt içinde de denizciliğin güçlendirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. 12 Ekim 1935 tarihinde oluşturulan harp silah ve vasıtalar komutanlığı ile Türk Deniz Kuvvetlerinin mühimmat, silah ve diğer malzeme gereksinimlerinin karşılanması amaçlanmıştır. Top, mayın, torpido, muhabere, levazım ve ağ işleri şubelerinden oluşan komutanlık İzmit tersanesi içerisinde teşkilatlanmıştır.

Çalışmanın içerisinde Türk ordusunun teşkilatlanma ve modernleşmesinin yanında en önemli konu olarak erken dönem cumhuriyet tarihinde çıkan ayaklanmalara karşı ordunun düzenlediği operasyonlara değinilmiştir. Cumhuriyet tarihinin en büyük isyanlarından olan Şeyh Sait, Ağrı ve Dersim ayaklanmaları ayrı ayrı işlenerek Türk ordusunun rejimi korumak için göstermiş olduğu gayret üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla bu tez ile ilgili söylenebilecek en mühim unsur ise kendi alanında ortaya koyulan yeni bir çalışma olmasıdır. Türk silahlı kuvvetlerinin tarihini anlatan veya erken cumhuriyet dönemi isyanlarını ayrı ayrı ele alan çalışmalar mevcuttur. Bu noktada bu çalışmayı farklı yapan en önemli özellik cumhuriyetin kuruluşundan hemen sonra Türk ordusunun hem teşkilat yapısı hem genel bir tarihi hem de mücadele ettiği ayaklanmalara dair önemli konuları tek bir eserde topluyor olmasıdır.

Bu eserin giriş bölümünde değinilen hususlar genellikle Osmanlı ordusunun Nizam- Cedit döneminden itibaren geçirdiği değişim II. Mahmut dönemindeki gelişmeler ve II. Abdülhamid dönemindeki faaliyetlerdir. Bilhassa Osmanlı ordusunun geleneksel yapıdan modern yapıya geçişini vurgulamak için Yeniçeri ocağının kaldırılması ve Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulması önemli bir yeniliktir. Ayrıca II. Abdülhamid dönemindeki bazı yenileşme hareketleri bilhassa Alman askeri danışmanların Türk ordusunu ıslah etmeleri hem ordunun batı tarzı yenileşmesinde etkili olmuş hem de Kurtuluş Savaşını yapan ve cumhuriyeti kuran kadronun yetişmesinde pay sahibi olmuştur. Bununla beraber birinci bölüme cumhuriyet dönemi öncesi Türk ordusunun durumu incelenerek başlanmış 1908 II. Meşrutiyet döneminden itibaren Osmanlı ordusunun durumu ve yapısal değişikliklerinden bahsedilmiştir. Ayrıca Enver Paşa öncülüğünde gerçekleştirilen ordudaki gençleştirme çalışması incelenmiştir. Bundan başka Osmanlı subaylarının gayrinizami harp tecrübesinin nasıl şekillendiği, Türk ordusundaki Alman nüfuzu, Mondros Mütarekesi ve sonraki süreçte Türk ordusunun hangi durumda olduğu ve Kuvayı Milliye'nin nasıl kurulduğu gibi konuların da üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise Osmanlı'dan cumhuriyete geçişte Erkanı Harbiyenin kaldırılarak Genelkurmay başkanlığının kuruluşu, kara deniz hava ve jandarma kuvvetlerinin nasıl teşkilatlandığı anlatılarak Türk ordusunun yeniden yapılandırılmasının üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise Türk ordusunun tatbikat ve manevraları incelenerek harbe hazırlık durumu tespit edilmiş ayrıca rejime karşı çıkan ayaklanmalarda düzenlenen hareketler işlenmiş Türk ordusunun cumhuriyeti korumak için gösterdiği çaba incelenerek çalışmanın ana konusu üzerinde durulmuş ve geniş kapsamlı bir araştırma yapılmıştır. Çalışmanın yönteminde arşiv araştırması ve literatür taraması kullanılmış olup konuyla ilgili kitaplar makaleler akademik tezler ve gazetelerden yararlanılmıştır. Ek olarak harp tarihi alanında verilen ana kaynak eserlerden ve bilhassa muvazzaf subaylık görevinde bulunmuş isimlerin eserlerinden faydalanılarak araştırılan döneme dair birinci elden çalışmalar incelenmiştir. Böylelikle çalışmanın askeri terminolojiye hâkim bir eser olması da hedeflenmiştir.

1699 Karlofça Antlaşması ile Avrupa'da ilk büyük toprak kaybını yaşayan Osmanlı Devleti 18. Yüzyılın hemen başında Avusturya ile imzalanan Pasarofça Antlaşması'nın getirdiği başarısızlık üzerine politika değişikliğine giderek yeni toprak kazanmaktan ziyade eldeki mevcut toprakları koruma siyasetine döndü. Hemen

ardından başlayan Lale Devri ile devletin tarihinde ilk kez batılılaşma çabaları görüldü. Lale Devrinde her alanda yenilik yapılmasına rağmen bir barış dönemi olması sebebiyle askeri ıslahat yapılmasına gerek duyulmamıştır. Lale Devrinin sona ermesi ile tahta çıkan I. Mahmud döneminde ise Osmanlı tarihinde ilk kez askeri anlamda batının üstünlüğü kabul edilerek Fransa’da askeri uzman getirilmiş ve Comte Dö Bonneval Osmanlı ordusunda çalışmaya başlamıştır. O dönem açılan batı tarzı ilk teknik okul Hendesehane olmuş ardından III.Mustafa döneminde Baron Dö Tot Osmanlı ordusunun modernizasyonu için görevlendirilmiştir. Yine III.Mustafa döneminde Deniz Mühendishanesi ve sürat topçuları ocağı açılarak batılılaşma çabalarına askeri eğitim alanında da devam edilmiştir.¹

1768-1774 ve 1787-1792 Osmanlı – Rus harbi yeni bir ordunun kurulmasının nedeni gerekli olduğunu ortaya koydu. Eğer Fransız Devrimi olmasa ve Avusturya muharebeden çekilmese idi Rus- Avusturya kuvvetlerinin İstanbul’a ulaşması çok zor olmayacaktı. Fakat ihtilal ile beraber Avusturya savaştan çekildi ve barışa giden yol açılmış oldu.²

Önceki ıslahat çabalarını bilen III.Selim ’in aklında yeni bir ıslahat programını uygulama fikri Yaş antlaşmasından sonra daha da ivme kazandı. Yenilgiler ağır toprak kayıplarını beraberinde getirirken padişah hızlı bir şekilde meşveret yani danışma kurullarını toplayarak devlet adamlarından rapor istedi. Hatta Sultan bu aşamada devlet adamlarını teşviklendiren söylemlerde dahi bulundu. Amaç en kısa sürede atılacak adımları belirlemektir. Bu dakikadan itibaren sultana çeşitli devlet adamlarından raporlar gelmeye başladı. Layiha sunan isimlere bakıldığında kalemiye sınıfının etkinliği görülürken askerî erkan oldukça az sayıdadır. Raporların ana eksenini atılacak adımların neler olacağına dair tespitlerde bulunmaktadı. Gerekli adımların neler olduğuna bakıldığında ilk adımın yeni ordunun kuruluşu ve bu ordunun finansmanının nasıl sağlanacağı idi.³ Devam eden süreçte iki mühim konu öne çıktı. Bunlardan ilki yeni ordunun askeri hangi yöntemle temin edilecekti. Diğer problem ise yukarıda da değinilen yeni ordunun ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı idi.⁴ Bu aşamada klasik

---

¹ Mesut Uyar ve Edward Erickson, Osmanlı Askeri Tarihi (İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 218-220.

² Gültekin Yıldız, “Kara Kuvvetleri”, Osmanlı Askeri Tarihi, Gültekin Yıldız (Timaş Yayınları, 2022), 49.

³ Uyar ve Erickson, Osmanlı Askeri Tarihi, 221.

⁴ Evren Sünerin “III. Selim Dönemi Islahat Hareketlerinin Gemlik Tersanesi’ne Yansımaları” (Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011) 25, YÖK (294825).

dönemde uygulanan yöntemleri dahi teklif edenler oldu. Projeler içinde en gerçekçi öneri ise Yusuf Paşa'dan geldi. Ona göre devlet asker temini için halka başvurmalı ve çeşitli yöntemler ile askere alınacak kişilerin ailelerine kolaylık sağlanmalı idi. Ayrıca kurulacak ordu sadakatle sultana hizmet etmeli aynı zamanda siyasetten uzak olmalıydı. Bu fikir o dönem Avrupa'da yaygınlaşan milli ordu fikrine oldukça benzemektedir.⁵ Fakat toprak ağalarının oldukça güçlü olduğu bir dönem de böyle bir yöntem ile oluşturulacak olan ordu da istenen sonuçları vermeyebilirdi.

Ortaya atılan projelerde üzerinde durulan bir konu da Osmanlı askeri sisteminin zayıf taraflarıydı. Bahsedilen ilk sorun Osmanlı ordusunun mevsime göre örgütlenen bir kuvvet olduğu idi. Halbuki Avrupa ordularında böyle bir durum yoktu. Ortaya konulan projelerde çözülmesi gerek ilk sorun olarak bu durum gösteriliyordu. İkinci konu ise orduya komuta edecek olan subayların liyakati ve niteliği idi. Bu açıdan bakıldığında klasik dönem uygulamalarının problem yaratma ihtimali üzerinde ciddiyle durulmuştur. Fakat sunulan projelerin hiçbirisinde köklü bir yenileşmeden bahsedilmemiş olup temel hedefin batı tarzı bir ordu kurmak düşüncesi olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan yeni orduyu kurma tartışmalarında Avrupa'daki uygulamaların izlendiği ve bunların değerlendirmeye alındığı dikkat çekmektedir. Nitekim III.Selim Fransız danışmanlardan yararlanma yoluna gidecektir.⁶

III. Selim'in saltanatının ilk dönemlerinden itibaren aklında şekillendirdiği yeni ordu için çalışmalar Fransa model alınarak başladı. Hatta ordunun eğitimi için ilk hamlelerden biri Fransızca kitapları tercüme ettirmek oldu. Bununla beraber Nizam-ı Cedid hareketinin subay transferi, yerli subayların eğitimi, mühimmat tedariki veya bunların ülke içinde imalatı gibi önemli hamleleri de oldu. Ardından daha önceden açılan batı tarzı okullar ıslah edilip askeri okullara Fransızca zorunlu yabancı dil olarak getirildi. O dönem mühendishaneye bakıldığında sadece dil odaklı bir okul olmadığı, modern harp okullarında öğretilen derslerin birçoğunun öğretim programında olduğu görülecektir. Bu nedenle Niyazi Berkes'in de belirttiği Türkiye'de harp okullarının kuruluşunu III.Selim dönemine kadar götürmek isabetli olacaktır.⁷

---

⁵ Yıldız, "Kara Kuvvetleri", 57.

⁶ Niyazi Berkes "Türkiye'de Çağdaşlaşma (Yapı Kredi Yayınları, 2023), 91-96.

⁷ Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, 96-97.

Nihayetinde Nizam-ı Cedid ordusunun kuruluşu 1793'te açıklandı.⁸ Rusların İstanbul'a yönelik ciddi istila planlarının bilinmesi daha önceden hazırlıkların başlamasına neden olmuştu. Dönemin ocak ağalarının 1787-1792 savaşlarına dair söylemlerinden de anlaşıldığına göre Rusların saldırılarına eski savunma yöntemleri ile direnmek mümkün değildi.⁹ Dolayısıyla Levent çiftliğinde yapılan talimler ile yeni ordunun ilk sinyalleri zaten verilmişti. Böylece İstanbul boğazının savunulması için düşünülen çabalar aslında yeni ordunun kimliğini oluşturmuş oldu. Nizam-ı Cedid resmen ilan edildiğinde er ve subay sayısı oldukça kısıtlı idi. Üstelik askerlerin barınabilmesi için henüz modern kışlalar inşa edilmemişti. Süratle Levent kışlası tamamlanıp asker sayısı takviye edildi.¹⁰ Süreç içerisinde sayısı artan Nizam-ı Cedid birliklerinde dört orta bulunmuş olup her bir orta on iki bölükten meydana gelmiştir. Günaşırı olmak kaydıyla her ortanın altışar bölüğü dolu mühimmat ile yabancı subayların gözetiminde atış tatbikatları yapmıştır. Yeni ordunun içerisinde piyade sınıfının yanı sıra topçu ve süvari birliklerinin de olması ve birliklere iki kolağasının (yüzbaşı) komuta etmesi kararlaştırılmıştır.¹¹

Yeni ordu böylece kısmen güçlendirilmiş oldu. Fransızların Mısır'a saldırması üzerine yeni bir alay daha oluşturuldu. Daha sonra İstanbul dışına da taşınmak istenen yeni ordunun talimleri Anadolu'da sorunsuz işlerken Rumeli'nde ayanlar ve yeniçerilerin direnişi ile karşılaştı. Ekstra vergi yükümlülüğünü de beraberinde getiren Nizam-ı Cedid uygulamaları çok ciddi çatışmalara rağmen imparatorluğun Balkan topraklarına yayılma alanı gösteremedi. Bu durum Nizam-ı Cedid ordusunun geleceği için büyük bir sorun olarak kendini gösterdi.¹²

Yeni orduyu kurma çalışmalarının yanında Osmanlı Devleti yeni ordunun kurulma sürecinde karşılaşılabilecek en önemli sorunlardan birinin mali konular olacağını farkındaydı. Geçmiş tecrübelerle bakıldığında yeniçerilerin isyan sebeplerinin başında mali problemler gelmekteydi. Üstelik Nizam-ı Cedid için çalışmalara başlandığında devlet ciddi bir ekonomik kriz içerisindeydi. Hatta önceki iki padişah döneminde esham-ı tahvilat denilen iç borçlanmaya bile gidilmişti. Devam

---

⁸ David Nicolle, Osmanlı Ordusunda Nizam-ı Cedid 1793-1826), Özgür Kolçak (İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), 12.

⁹ Ahmet Öğreten, Nizam-ı Cedid'e Dair Askeri Layihalar (Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 12.

¹⁰ Nicolle, Osmanlı Ordusunda Nizam-ı Cedid, 40.

¹¹ Ufuk Bilen, "Cumhuriyet Dönemi Türk Kara Kuvvetlerinde Piyade Talimnameleri (Milli Savunma Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022) 9, YÖK (748392).

¹² Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, 98.

eden süreçte başka yollarda denenmesine rağmen mali krizden kurtulma imkânı olmadı. Dolayısıyla III.Selim ekonomik bunalıma çare bulmak amacıyla farklı bir yol izlemeye karar verdi. Osmanlılar ilk kez bir dış borç teşebbüsünde bulunmak üzere İspanya elçisi ile iletişime geçti. Elçi o dönem devam eden Osmanlı- Rus harbini işaret ederek devletin tarafsız kalacağını belirtti. Sıcak para akışını sağlayacak diğer kapılar da kapanınca eskiden beri bilinen bir uygulamaya yani sikke taşımasına karar verildi. Ülke içerisinde sultanın fermanı ile toplanan altınların kullanılması ile sorun geçici olarak çözülmüş oldu. Bununla beraber sultana sunulan bazı raporlarda taşıma uygulamasının ne denli zararlı olduğuna da değinen kişiler olmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere yeni kurulacak ordunun finansmanı için düşünülen ilk uygulamalar kalıcı çözüm getirmemiştir. Klasik uygulamaların kalıcı çözüm getirmeyeceği anlaşılınca yeni ordunun finansmanı için farklı bir uygulamaya karar verildi. Bu nedenle 1793 yılında İrad-ı Cedit adıyla yeni bir hazine kurulmuştur.¹³

Osmanlı Devleti'nin klasik dönem uygulamalarında devletin hazinesi Hazine-i Amire'dir. Sorumlusu olarak baş defterdarı gördüğümüz bu hazine varlığını koruyacak olup Nizam-ı Cedit ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeni bir hazine ihdas edilmesi uygun görülmüştür. 1 Mart 1793 tarihli kanunname ile kurulan bu yeni hazinenin hem yeni ordunun finansmanı olması hem de klasik dönem Osmanlı mali uygulamalarını düzenlemesi ya da tamamen kaldırması (Esham, malikane, tımar) bekleniyordu. Tabii olarak yeni hazinenin bunları yapabilmesi için bazı vergilerin artırılması ve yeni vergilerin tahsisi şarttı. Bu amaçla ilk olarak;

- Darphanenin idare ettiği bazı tımar ve mukataalar İrad-ı Cedit'e devredilmiş,
- Başta pamuk tütün kahve ve içki vergisi olmak üzere bazı vergiler yeni hazineye aktarılmış,
- Humbaracı tımarları İrad-ı Cedit'e verilmiştir. Böylece yeni hazine belli bir finansman kaynaklarına sahip olmuştur.¹⁴

Netice olarak bakıldığında İrad-ı Cedit hazinesi uygulamada kaldığı süre zarfında önemli görevler üstlenmiştir. Çeşitli ödemeler konusunda Hazine-i Amire 'ye yardımcı olan İrad-ı Cedit Osmanlı Devleti'nin o dönemki mali sıkıntılarını da düzene

---

¹³ Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, 101-103.

¹⁴ Nurullah Karta, "Sultan III. Selim Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Durumu ve Alınan Tedbirler", İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 6 (2014): 37-38.

sokabilmek amacıyla hamleler yapmıştır. Malikane ve Esham uygulamalarını kaldırmayı, tımar sistemini düzene sokmayı ve vergilendirmeyi tekrar düzenlemeyi amaç edinen bu hazine kamuoyunda asıl bilinen görevi olan Nizam ordusunun ihtiyaçlarını karşılama görevini de yerine getirdiği söylenebilir.¹⁵ Ayrıca III.Selim döneminde denizcilik alanında yapılan yatırımların artması ile İrad-ı Cedit hazinesi Donanma-i Hümayun 'un da gerekli ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmiştir. 1807 yılında meydana gelen ve III.Selim iktidardan eden Kabakçı Mustafa ayaklanması Nizam-ı Cedit hareketini ortadan kaldırdığı gibi İrad-ı Cedit hazinesinin de sonu olmuştur.¹⁶

III.Selim yaptığı Nizam-ı Cedit yeniliklerinde Fransa'yı örnek almıştır. Hatta kurulan ilk birlikler bile talim ve kıyafet noktasında Fransız birliklerine göre dizayn edilmişti. Dolayısıyla burada Fransa'nın pozisyonuna dikkat etmek önemlidir. Bununla beraber 1789'da meydana gelen Fransız Devrimi Osmanlı Fransız ilişkilerini kötü etkilememiş devrimden önceki ikili ilişkiler korunmuştur. Lakin Napolyon'un Mısır'ı işgali iç siyasette Osmanlı Devleti'ni epey karıştırdı. Halk nezdinde yönetime tepki arttı. Dolayısıyla yenilik karşıtları güçlendi. Sultan III.Selim Fransız düşmanlığına karşı Rus dostluğunu talep ederken Fransa ile ilişkilerin düzelmesinden sonra Napolyon'un desteğine güvenerek Rusya'ya harp ilan etti. Savaşın başlangıcından bir sene sonra da Kabakçı Mustafa İsyanı ile tahttan indirildi. Sonuç olarak doğrudan bir etki görülmesi de dış siyasette yaşanan bazı olaylar hem III.Selim 'in siyasetini etkilerken hem de yenilik hareketlerine karşı pusuda bekleyen grupların elinin güçlenmesinde pay sahibi oldu.¹⁷

18. yüzyıldan bu yana batı tarzı askeri ıslahatlara başlayan Osmanlı Devleti'nde daha önceki ıslahat çalışmalarında olduğu gibi Nizam-ı Cedit ve İrad-ı Cedit uygulamalarından da memnun olmayan bir kesim mevcuttur. 1806-1812 Osmanlı Rus Savaşı'nın devam ettiği bir anda 1807 yılında Boğaz yamaklarından Kabakçı Mustafa'nın isyanı ile başlayan gelişmeler III.Selim'in iktidarına son vermiştir.¹⁸ Tahta IV. Mustafa geçirildi. Hem isyancıların hem de isyana destek veren yeniçerilerin istekleri yerine getirildi. Yeni padişah çıkardığı bir ferman ile Nizam-ı Cedit'in

---

¹⁵ Yıldız, "Kara Kuvvetleri", 51.

¹⁶ İbrahim Çakır. "III. Selim Dönemi Islahatlarının Malî Yönü: İrad-ı Cedit", Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (2022): 57-58.

¹⁷ Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, 121-124.

¹⁸ Öğreten, Nizam- Cedit'e Dair Askeri Layihalar, 150.

kaldırıldığını ilan etti.¹⁹ Başlangıcı ve gelişimi itibarı ile önceki büyük ayaklanmalara da benzeyen Kabakçı Mustafa İsyanı sonuçlarıyla da Osmanlı Devleti için önemli sayılabilecek bir askeri reformun da önünü kesmiş oluyordu. Bir süre sonra da reformist padişah III.Selim katledildi. Sonuç olarak III.Selim 'in saltanatında yeni bir ordu kurularak Avrupalı taktik ve teknikler benimsenmiş olsa da Cezzar Ahmet Paşa'nın Napolyon'a karşı kazandığı Akka Zaferi hariç istenen sonuçlar bir türlü alınamadı. Nizam-ı Cedid'in başarısızlığının nedenlerine bakıldığında, ıslahatlara en büyük tepkinin yüzyıllardır ordunun belkemiği olan yeniçerilerden gelmesi, Osmanlı devlet ricalinde ıslahatları sürdürebilecek ıslahatçı eksikliği ve Osmanlı toplumunun böyle bir batılı anlamda değişime hazır olmaması gösterilebilir.²⁰

Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyıl ortalarına kadar gücünü koruyan Yeniçeriler bozulma emareleri göstermesi ile birlikte Avrupa'nın düzenli ordularının gerisinde kalmıştır. III.Selim dönemi ile başlayan düzenli ve Avrupa tarzı bir orduya geçme fikri Osmanlı idarecilerini yeni arayışlara itmiştir. Bununla beraber Osmanlı merkezileşmesinin önünde adeta tehdit gibi duran bazı yerel otoriteler de (Ayan, Mütesellim) şahsi olarak asker toplama gücüne eriştiklerinden dolayı devletin merkezi ve batı tarzı bir ordu kurabilme çabalarının karşısında engel oluşturmaktadır.²¹ Ayrıca Yeniçerilerin de uzun zamandır ıslahat çalışmalarının karşısında olmaları da başka bir sorun olarak göze çarpmaktadır.

Sultan II. Mahmud 1808'de başlayan iktidarında, hamlelerini zamana yaymak suretiyle ıslahatlarını yapmayı tercih etti. Yeniçeri ocağını doğrudan karşısına almadan 1826'ya değin ocağın ve ocak destekçilerinin gücünü kademeli olarak azalttı. Eşkinici ocağı ve Sekban-ı Cedit gibi yeni ordu denemelerinde bulundu. Yeniçerileri bir şekilde batı tarzı eğitim yapmaya ikna eden padişah, 15 Haziran 1826'da patlak veren son Yeniçeri isyanında hem İstanbul halkının hem medrese gruplarının hem de diğer silahlı birliklerin desteğini alarak Yeniçeri ocağını kaldırmayı başardı. Böylece hem merkezi otoriteyi sağlamlaştırırken hem de ıslahatların önündeki en büyük engeli de ortadan kaldırmış oluyordu.²²

---

¹⁹ Nicolle, Osmanlı Ordusunda Nizam-ı Cedit, 47.

²⁰ Caroline Finkel, "Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı" (Timaş Yayınları, 2023), 370-377.

²¹ Yıldız, "Kara Kuvvetleri", 58-59.

²² Yıldız, "Kara Kuvvetleri", 51.

1826 Vakayı Hayriye ile Yeniçeri ocağını kaldıran Sultan II. Mahmud hemen yeni bir kuvvet oluşturma yoluna gitti. İslam Peygamberinin adının verilerek kamuoyunda destek bulması düşünülen yeni ordu 12 bin piyade ve 1500 sipahiden oluşacaktı. Yeniçeri kışlaları yakıldığı için yeni ordunun nerede barınacağı sorunu da Nizam-ı Cedit kışlalarının kullanıma açılması ile çözüldü. Avrupa ordularında uygulanan zorunlu askerlik sisteminin de benimsenmesi ile askerlik süresi 12 yıl olarak belirlendi. Ayrıca daha önceden eğitime başlamış olan 18. Yüzyıl tarihli askeri ve fenni okullarda yeni orduyu desteklemeleri için büyütüldüler. Bununla beraber, yeni ordunun örgütlenmesinde yabancı uzmanlardan da yararlandı.²³ Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun ocak ağalığına da Hüseyin Paşa getirilirken sonradan yapılan düzenleme ile ağalık makamı kaldırılarak yerine seraskerlik birimi kuruldu. Askeri teşkilatta düzenlemelere gidilerek talim noktasında ciddi düzenlemeler yapıldı. Yeniçeri ocağının kaldırılmasına paralel olarak lağvedilen mehterhanenin yerine de yine batı tarzı modern bir bando olan Mızıka-i Hümayun kuruldu. Yeni bandonun oluşturulmasında Guiseppe Donizetti'den yararlandı. II. Mahmud'un devlet ricalinde tesis ettiği kıyafet devrimleri yeni ordu için de uygulanarak subay ve neferlerin fes kullanımı zorunlu kılındı.²⁴ Yeni kurulan ordunun 1828-29 Rus Harbi'nde aldığı yenilgi üzerine orduda görev yapacak çağdaş eğitilmiş subay yetiştirmek için 1834'te Fransız harp okulu model alınarak Mekteb-i Ulum-u Harbiye (Kara Harp Okulu) açılmıştır.²⁵

Osmanlı Devleti'nde batılılaşmanın başladığı 18. Yüzyılda orduda da Avrupalı subayların istihdam edildiği bilinmektedir. Vakayı Hayriye'den sonra İstanbul'da yeni bir ordunun teşkil edildiği Avrupa kamuoyunda gündeme gelince birçok subay İstanbul'a akın etti. Burada ilk gelen subayların Fransız ve İtalyan askerler olduğu görülmektedir. Devam eden dönemde Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı esnasında Mısır kuvvetlerine karşı alınan yenilgilerin payitahtı yeni arayışlara mecbur etmesiyle birlikte Prusya ekolü gündeme geldi. Orduda Fransız ve İtalyan subayların faaliyetlerinin başarılı neticeler vermemiş olması da Prusya ekolüne geçilmesinde etkili oldu. II. Mahmut Avrupa'da o dönem Yunan isyanı nedeniyle Osmanlılara karşı oluşan olumsuz havanın da etkisi ile Prusya ile yakınlaştı. Serasker Hüsrev Paşa'nın

---

²³ Finkel, Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı, 387-388.

²⁴ Yüksel Çelik, “Şeyh’ül Vüzera Koca Hüsrev Paşa, (Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 260-314.

²⁵ Bilen, “Cumhuriyet Dönemi Türk Kara Kuvvetlerinde Piyade Talimnameleri” 13.

Prusya elçisi nezdinde diplomatik girişimleri sonuç verdi ve ilerleyen yıllarda Prusya Genelkurmay Başkanlığına kadar yükselecek olan Yüzbaşı Helmuth Von Moltke ve bir Teğmen Osmanlı ordusunda resmen görev almak için 1835'te İstanbul'a geldiler. Böylelikle Alman subayların Türk ordusundaki görevi resmen başlamış oluyordu. Moltke ve diğer Alman subayların Osmanlı Devleti'nde oluşturduğu izlenim önceki subay transferlerinden farklı oldu. Dönemin etkili ismi Serasker Hüsrev Paşa bu subayların İstanbul'da daha fazla kalmaları için Sultan II. Mahmut'a telkinde bulundu. Sultanın da onayı ile Prusya elçisine bu konuda ricada bulunan Osmanlı idarecileri olumlu yanıt aldı. Görev süresi birçok kez uzatılan Moltke dört yıl kadar İstanbul'da kaldı ve Türk ordusunun modernizasyonu için çalışmalarda bulundu. Moltke'nin faaliyetlerinden memnun olan Osmanlı idarecileri, Prusya ekolünün devamı için Berlin ile iletişime geçerek 1836 yılında yeni subay isteğinde bulundu. Alman Kayzer II. Wilhem'in onayı ile uluslararası politik nedenlerden dolayı gecikmeli de olsa dört Prusyalı subay daha 1838 yılı başında İstanbul'a geldiler.

Sonuç olarak Tanzimat öncesi Sultan II. Mahmud döneminde yapılan ordu modernizasyon çalışmalarına bakıldığında Osmanlı Devleti'nin Prusyalı subaylardan tam manası ile yararlanamadığı görülecektir. Moltke'nin de tespit ettiği gibi klasik Osmanlı odaklı düşüncelerin ekseninden çıkamayan idareciler yabancı subaylardan gerektiği gibi istifade edememiştir. Bununla beraber Moltke ve diğer Prusyalı subayların İstanbul'a gelmesi ve yapmış oldukları çalışmalar, Osmanlı Alman askeri ilişkilerinde bir dönüm noktasını oluşturmuş, II. Abdülhamid döneminde meyvesini verecek olan Alman askeri misyonuna kapı aralamıştır.²⁶

19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun denge politikasını sıkı sıkıya uyguladığı bir dönemdir. Yüzyılın başından itibaren siyasi varlığını devam ettirmekte zorlanan Osmanlı Devleti Avrupalı Devletlerin aralarındaki çıkar çatışmalarından yararlanma yoluna gitmiştir. Devrin en büyük siyasi gücü olan Britanya İmparatorluğu'nun da çıkarları Osmanlı siyasi bütünlüğü ile uyduğundan dolayı Payitaht açısından denge politikası uygulanabilir bir araç olmuştur.

İngiltere'nin 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Almanya'nın da siyasi birliğini kurmasının da etkisi ile Osmanlı toprak bütünlüğünü korumaktan vazgeçmesi

---

²⁶ Çelik, "Şeyh'ül Vüzera Koca Hüsrev Paşa, 314-325. Erhan Çifci, Prusya'dan Nato'ya Türk Ordusunda Batı Etkisi (Kronik Kitap, 2022), 32-33. Gregor Schöllgen, Emperyalizm ve Denge, çev.Sami Türk (Kronik Kitap, 2021), 61-62.

Osmanlı Devleti için çok ciddi politika değişikliğine neden olmuştur. Sultan II. Abdülhamid 1878 Berlin Antlaşmasından sonra Avrupa'nın yükselen yıldızı Almanya ile yakınlaşma gereği duymuştur.²⁷ Siyasi olarak yakınlaşan iki devletin askeri alanda ki iş birliği de kısa zamanda gerçekleşecektir. 93 Harbinde alınan ağır mağlubiyet üzerine Sultan II. Abdülhamid, orduda yabancı subay istihdamını düşünmüş, II. Mahmud döneminde yakın ilişkiler kurulan ve oldukça fayda sağlandığı düşünülen Alman ekolüne dönüşe karar vermiştir. Elbette Almanya tarafında da Osmanlı Devleti ile iş birliği siyasi ve ekonomik nedenlerle olumlu olarak görülmekteydi. Buna bağlı olarak Alman genelkurmayı da askeri transferi olumlu bulmaktaydı. Sultan II. Abdülhamid de gelişen ilişkiler ışığında Almanya'dan resmi olarak askeri uzman talebinde bulundu. Almanya ile 1880 yılı içerisinde anlaşma sağlanmasıyla Prusyalı subayların transfer süreci başladı. Osmanlı Devleti Almanya'dan gelecek subaylara mali, hukuki ve diğer özlük hakları noktasında ciddi kolaylık sağlayan bir sözleşme sundu. Anlaşmanın Almanya tarafından da onaylanmasının ardından subay heyetinin Türkiye'ye gelişi için süreç başlamış oldu. Fakat hesapta olmayan bazı iç ve dış sorunlar nedeniyle Alman askeri misyon üyelerinin seyahati bir süre ertelendi. Sonraki süreçte Alman genelkurmay başkanı Moltke ve Sultan II. Abdülhamid'in Almanya'ya gönderdiği Osmanlı heyetinin çabaları ile mevcut sorunlar çözüldü. 1882'nin Nisan ayında, Osmanlı Kara ordusunun modernizasyonu Kurmay Albay Kaehler başkanlığında üç Alman subay seçildi. Seçilen subaylar kısa süre içerisinde yola çıkarak 1882 Mayıs ayında Türkiye'ye geldiler ve ertesi ay göreve başladılar.²⁸

Sultanın onayı ile 1882 yılının haziran ayında göreve başlayan Alman subayları oldukça karışık bir tablo ile karşılaştılar. Kısmen Fransa, belli oranda da Prusya sistemine göre örgütlenmiş olan Osmanlı ordusunun durumu oldukça vahimdi.²⁹ Öncelikle reorganizasyon sürecinin sağlıklı bir biçimde başlayabilmesi için problemlerin daha açık şekilde tespiti şarttı.

Genel vaziyete bakıldığında Osmanlı ordusu için kapsamlı bir ıslahat programı gerekiyordu. Kurmay Albay Kaehler ve heyeti tüm olumsuzluklara rağmen bütün

---

²⁷ Bülent Durgun, "Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusunun Ulaştırma Faaliyetleri 1912-1913 (İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 67.

²⁸ Çifci, "Türk Ordusunda Batı Etkisi, 36-41. Necmeddin Alkan, "II. Abdülhamid Döneminde İstihdam Edilen İlk Alman Askeri Heyetinin Komutanı Otto Von Kaehler ve Her İki Tarafın Beklentileri, Tarih Dergisi 43(2006): 136.

²⁹ Resul Alkan, "Türk Ordusunda Son Alman General Hılmar Von Mittelberger (Timaş Tarih, 2022), 27

sorunları tespit ederek çalışmaya devam etti. Raporunu tamamlayan Albay Kaehler sonuç verecek reformun önünde üç önemli sorun görmekteydi. Bunlar maddi sıkıntılar, yolsuzluklar ve idarecilerin niteliksizliği idi. Alman askeri misyonunun diğer üyeleri de raporlarını tamamlayarak üst komisyona sundular. Alman askeri misyonu Albay Kaehler 'in üzerinde durduğu bir diğer konu da Türk subayların eğitim için Almanya'ya gönderilmesiydi. Kaehler böyle bir uygulama ile Türk subayların bilgi ve becerilerinin artacağını ve Türkiye'de verilen eğitimin daha anlamlı hale geleceğini düşünüyordu. Talebin Sultan II. Abdülhamid'e açılması ve padişahın da onayı ile Almanya'ya gönderilecek ilk tertip Osmanlı subayları için hazırlıklara başlandı. Diğer Alman subayları da kendi branşları içerisinde gerekli eğitimleri vermeye devam ettiler. 1882'de İstanbul'a gelerek Osmanlı ordusunda çalışmaya başlayan Alman askeri misyonu, yaşadıkları tüm zorluklara rağmen İstanbul'da kalmaya devam ettiler. Hatta görev süreleri bittiğinde 3 yıllığına tekrar uzatıldı. Bunda elbette Almanların Anadolu üzerindeki menfaatleri de etkili oldu. 1885'te vefat eden Albay Kaehler İstanbul'da toprağa verilirken yerine Goltz Paşa misyonun bayrağını devraldı.³⁰ Sonuç olarak Moltke ile başlayan Alman subaylar dönemi II. Abdülhamid döneminde İstanbul'a gelen Alman askeri misyonu ile devam etmiş Kaehler 'in vefatı ve Goltz Paşa'nın göreve gelmesi ile nitelikli bir hal alan Alman askeri programı I.Dünya Savaşı öncesi ve sırasında görev yapan Liman Von Sanders ile zirve yapmıştır. ³¹ Goltz Paşa'nın başlattığı askeri gelenek Osmanlı 'dan Cumhuriyet'e intikal edecektir.³²

Colmar Von Der Goltz Prusya ekolünün seçkin simalarından biridir. Osmanlı ordusuna transferi Kaehler 'in heyetinin Türkiye'ye gelmesinden sonra olmuştur. İlk gelen Alman askeri misyonunda askeri eğitim ve doktrin konusunda uzman bir ismin olmaması Osmanlı Genelkurmayını bu yönde bir arayışa yöneltti. Gerekli bürokratik izinlerin alınması ve Kaehler'in de tavsiyesi ile Osmanlı Devleti Kurmay Binbaşı Goltz'un transferi için Almanya ile görüşmeleri başlattı. Kısa süren diplomatik trafikten sonra Goltz Türkiye'ye geldi.³³

Colmar Von Der Goltz'un Osmanlı ordusu için ne yapacağına bakıldığında ilk dikkat çeken alanın eğitim ve doktrin olduğu görülmektedir. Bu nedenle Binbaşı Goltz

---

³⁰ Çifci, Türk Ordusunda Batı Etkisi, 41-53.

³¹ Alkan, "İlk Alman Askeri Heyetinin Komutanı Otto Von Kaehler ve Her İki Tarafın Beklentileri". 162.

³² Çifci, Türk Ordusunda Batı Etkisi, 54.

³³ Çifci, Türk Ordusunda Batı Etkisi, 55-56.

Tanzimat Döneminden beri devam eden Fransız etkisini askeri okullardan kaldırma yoluna gitmiş, askeri okulların müfredatını Alman sistemine göre yeniden düzenlemiştir. Kurmay subayların dil bilmelerine önem veren Goltz Almanca ve Rusça'nın da yabancı dil olarak öğretilmesini sağlamıştır. Diğer bir adım ise Goltz'un çok önem verdiği kurmay subaylık noktasında atılmıştır. Goltz'a göre bir ordunun en önemli askerleri kurmay subaylardır. Bu nedenle II. Mahmud döneminden beri faaliyet gösteren Harbiye 'nin öğrenci sayısı artırılmış yeni askeri rüştiyeler ve idadiler açılarak askeri öğrenci sayısı artırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Goltz'un devrim niteliğinde sayılabilecek hamlelerinden bir tanesi de Türk subayların eğitim için yurtdışına gönderilmeleri olmuş, 1889'dan itibaren Türk subayları eğitim için Almanya'ya gönderilmiştir. Bunun dışında Colmar Von Der Goltz görevde kaldığı süre boyunca Türk Genelkurmayının ve ordunun yeniden yapılandırılmasında elini taşın altına koymuş, mesaisinden artan zamanlarda askeri kitapların çevirilerini yaparak hizmetlerine yenilerini eklemiştir. Diğer yandan bu Prusyalı subayın yapmak istediği diğer reformlar saray ve bürokrasi engeline takılmış, Sultan II. Abdülhamid'in ajanları Goltz'un faaliyetlerini Yıldız sarayına rapor etmişlerdir. Bu durum da bizlere Osmanlı Devleti'nin yabancı subaylara nasıl baktığı konusunda ipuçları vermektedir. 1895'te Türkiye'den ayrılan Goltz Paşa Osmanlı Devleti ile bağlarını koparmamış sık sık Türk subaylar ile mektuplaşarak iletişimi devam ettirmiştir. 1905 yılında tekrar Türkiye'ye gelen Goltz Paşa II. Meşrutiyet döneminde Mahmut Şevket Paşa'nın girişimleri ile Osmanlı ordusuna daha önceden yaptıramadığı tatbikat ve savaş oyunlarını yaptırmıştır. Goltz Paşa ile ilgili değinilecek diğer bir konu dönemin Osmanlı subaylarını etkilemiş olmasıdır. Mahmut Şevket Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Enver Bey, Kazım Karabekir, İsmet Bey ve Mustafa Kemal gibi subaylar onun başlattığı ekolde yetişmişlerdir. Öyle ki Ahmet İzzet Paşa hatıralarında Goltz'un Osmanlı ordusu için yaptıklarını minnetle anacaktır. Colmar Von Der Goltz'un Osmanlı Devleti nezdindeki en önemli etkilerinden bir tanesi ise Osmanlı Almanya arasındaki silah ticaretinde oynadığı roldür. Onun Türkiye'de görev yaptığı yıllarda izlediği ince siyaset ile Almanya- Osmanlı Devleti arasındaki savunma iş birliğine katkı sunduğu görülecektir.³⁴

---

³⁴ Erol Akcan, "Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi. Atatürk Dergisi, 4 1 (2015): 16-28.

II. Abdülhamid döneminde Türk ordusunun durumunu daha iyi anlayabilmek için sultanın yaptığı düzenlemeleri de bilmek gerekir. Padişah II. Abdülhamid ordu birimleri üzerinde otoritesini sağlamlaştırmak için çeşitli komisyonlar oluşturmuş başkomutanlık yetkisini üzerine almış Teftiş-i umumi Askeri komisyonu ile Seraskerliğin yapması gereken birçok icraatı Yıldız Sarayı'na nakletmiştir. Devrin birçok önemli askeri ismi de sarayda sultana bağlı olarak çalışmıştır. Ayrıca padişah yaverleri aracılığı ile kuvvet komutanlıkları üzerinde egemenliğini sağlamlaştırmıştır. Dolayısıyla bu dönemde önceki devirlerden farklı olarak sultanın ordu üzerinde tam bir hakimiyeti olduğu unutulmamalıdır.³⁵

Sultan II. Abdülhamid tahta çıktıktan hemen sonra ordunun ıslahı için çalışmalara başlamıştır. Değişen siyasi konjonktür Osmanlı Devleti'ni İngiltere ile Fransa 'dan uzaklaştırmış yeni bir müttefik arayışına girilmiştir. Bu noktada Avrupa'nın yükselen yıldızı Almanya ile iş birliğine gidilmiş Alman askeri misyonundan faydalanılmıştır.³⁶

Bu dönemde Osmanlı ordusu genel olarak 1869 tarihli nizamnameye göre teşkilatlanmıştır. Ordunun en önemli sınıflarından biri olan Nizamiye kuvvetleri dört yıl kadar muvazzaf hizmet vermiş ardından yedek kuvvet sınıfına geçirilmişlerdir. İki yıllık hizmetin sonucunda buradan redif taburlarına dahil olunmuş sonra ise sekiz yıllık mustahfizlik süreci başlamıştır. Böylelikle bir neferin yirmi yıl kadar silahlı hizmet vermesi sağlanmıştır. Ayrıca kara ordusu içerisinde piyade, topçu, süvariler görev yapmıştır. Nizamiye birliklerinden sonra ikincil önemli kuvvet ise Redif birlikleridir. II. Mahmud döneminde kurulan bu oluşum 1887 tarihli kanunname ile ciddi bir dönüşüm yaşamıştır. Yeni düzenleme ile redif birlikleri yedek kuvvet kısmından gelenler, bedelli askerlik yapanlar, izinliler ve muvazzaf görevini uzatanlar tarafından teşkil olunmuştur. Ordunun diğer bir kuvveti ise mustahfiz birlikleridir. Bu kuvvetler askeri sisteme dahil olmayıp ihtiyaç olduğunda silah altına alınarak buldukları bölgeleri koruma görevi üstlenmişlerdir. Bahsedilen ana kuvvetlerin dışında ordunun geri hizmetini yürüten ve teknik birim ihtiyacını karşılayan itfaiye birlikleri, istikamcılar, sanayi birlikleri, nakliye sınıfı ve telgraf bölükleri gibi sınıflarda mevcuttur. Dönemin kara ordusunda yapılan en mühim düzenlemelerden

---

³⁵ Hidayet Kara, "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908) (Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013), 35-36, YÖK (357486).

³⁶ Mehmet Beşirli, Osmanlı Ordusunda Alman Silahları, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 16 (2004): 124.

birisi de 1877-78 Rus harbinden sonra Osmanlı ordusunun teşkilat yapısının Avrupa ordularına göre düzenlenmesi olmuştur.³⁷

Devletin silahlı gücü içinde resmi asker sıfatı ile görev yapmasa da önem arz eden diğer bir birim de Doğu Anadolu’da kurulan Hamidiye Alaylarıdır. Doğu Anadolu’yu her zaman tehdit potansiyeli olan Ruslara ve bilhassa çetecilik faaliyetleri ile huzuru bozan Ermenilere karşı devlet bölgenin seçili Kürt aşiretlerinden silahlı birlik oluşturma yoluna gitmiştir. Bu noktada sultanın isminden hareketlenerek bu kuvvetlere Hamidiye Alayları denilmiştir. Padişahın en güvendiği isimler olan Müşir Zeki Paşa ve Salih Paşa ‘nın girişimleri ile 1890 yılında kurulan bu birliklere sınır boylarının korunması misyonu da yüklenmiştir.³⁸ Bunun yanında sadece Kürt aşiretlerinden değil bazı Türkmen aşiretlerinden de alaylar oluşturulmuştur. Devlet böylece düzenli orduya asker vermeyen aşiretleri kontrol altına da alarak aşiretlerin milis gücünden faydalanmayı uygun görmüştür.³⁹

Osmanlı Devleti’nde 18. Yüzyıl ile başlayan askeri modernleşme çabaları II. Abdülhamid döneminde de devam etmiş özellikle Alman firmalarından ciddi miktarda silah alımına gidilerek Türk ordusu güçlendirilmeye çalışılmıştır. Burada dönemin önemli siması Goltz Paşa aklındaki reformları yapabilmek için modern silahların transferini şart koşmuştur. Dolayısıyla silah alımlarında Osmanlı Devleti ile Alman firmaları arasında bağlantıyı sağlayan kişi de yine Von Der Goltz olmuştur. Silah alımında öncü firma Krupp adlı şirket olmuş bunları Mauser ve Loewe firmaları izlemiştir. Sonuç olarak II. Abdülhamid döneminde Osmanlı ordusunda Alman silahları yoğun olarak kullanılmıştır.⁴⁰

---

³⁷ Kara “Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu”, 133-197.

³⁸ Janet Klein, Hamidiye Alayları İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri (İletişim Yayınları, 2014) 18-20.

³⁹ Kara “Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu”, 217.

⁴⁰ Beşirli, “Osmanlı Ordusunda Alman Silahları,” 125-133.

1. CUMHURİYET DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRK ORDUSUNUN DURUMU

Cumhuriyet dönemi öncesi Türk ordusunda görülen en mühim yenileşme hareketlerini 1909 ‘dan sonra görmek mümkün olmuştur. Türk siyasi tarihinin en önemli olaylarından biri olan 31 Mart Vakası ve süreçte yaşananlar Osmanlı ordusunun önemli yapısal değişiklikler geçireceği bir sürece girmesini sağlamıştır. Bu noktada isyanın başarısızlığa uğratılmasının ardından orduda önemli düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Göze çarpan ilk düzenlemeler arasında alaylı subaylarının yerini mektepli subayların alması, gayrimüslim vatandaşlarında “milli ordu” fikri bağlamında yeniden askere alınmaları gelmektedir. Bununla beraber yeniden yapılanma sürecine giren Osmanlı ordusunun İstanbul, Edirne, Selanik, Erzincan, Şam, Bağdat ve Yemen olmak üzere yedi ordu ile teşkilatlandığı görülmüştür.⁴¹

1.1. II. Meşrutiyet Sonrası Türk Ordusunu Modernize Çabaları

Yeni rejimin tesisi ve devamlılığının sağlanması ile Osmanlı ordusunun yenileşmesi için ilk ciddi adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu noktada ilk çalışmalar Ahmet İzzet Paşa tarafından yapılmış hemen devamında Türkiye’de oldukça tanınan bir isim olan Colmar Von Der Goltz Osmanlı Devleti’nin Berlin askeri ataşesi Binbaşı Enver Bey’in girişimleri ile Osmanlı ordusunda danışman olarak görev almayı kabul etmiştir. Daha önceden Türk ordusuna hizmet veren Goltz Paşa bu sefer ki görevinde önemli yetkilerle donatılarak Osmanlı yüksek askeri şura üyeliğine getirilmiştir. Bununla beraber subayların talim sistemlerini değiştiren Von Der Goltz numune alaylarını kurarak farklı sınıfların eğitiminde kaynaşmayı sağlamıştır. Ayrıca Almanya’dan subay transferi de gerçekleştiren Goltz Paşa’nın Türk ordusunda yaptığı en büyük devrim ise ilk defa harp oyunu ve tatbikat kavramlarıyla orduyu tanıştırması olmuştur.⁴²

⁴¹ Ertekin, F., “1909 Yılı İngiliz Askeri Ataşe Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu ve Türk Ordusu”, Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 9/1 (Mart 2024): 239-285.

⁴² İsmail Efe “Orduda Islahat ve Ordu Müfettişlikleri 1908-1920 (Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2015), 20-27. YÖK (396759).

Türk ordusunda yapılan en önemli değişikliklerden biri de Kurmay Binbaşı Enver Bey'in öncülüğünde gerçekleştirilen ordunun gençleştirilmesi hususundaki düzenlemedir. Osmanlı ordusunun modernleştirilmesi noktasında kararlı olan Enver Bey'in çabaları ile 7 Ağustos 1909'da Tasfiye-i Rütbe-i Askeriyye Layiha-i Kanuniyyesi isimli yasa çıkarılmıştır. Böylece kara ordusunun binbaşı ve üst rütbedeki birçok subay ve paşası emekliye sevk edilmiş olup II. Abdülhamit döneminde casusluk yaptıkları izlenimi veren bazı askerlerinde orduyla ilişkisi kesilmiştir. Bunun yanında asker alma kanununda da düzenleme yapılarak gayrimüslimlerin orduya alınması içinde çalışmalar yürütülmüştür.⁴³

II. Meşrutiyet Dönemi Türk ordusu ile ilgili değinilmesi gereken bir diğer husus da ordunun gayrinizami harp konusundaki tecrübe ve faaliyetleridir. Ulusçuluk fikrinin yaygın olarak hissedildiği yer olan Balkanlarda azınlıkların kurmuş olduğu çetelere karşı Osmanlı subayları da aynı taktikle cevap vermişlerdir. Bu noktada Osmanlı Devleti büyük güçlerin bölgeye müdahalesini önlemek için çetecilik faaliyetlerini seri bir şekilde bastırma yoluna girmiş özellikle Makedonya ve civarında artan komitacılığa karşı 2. Ve 3. Ordu birliklerini kullanarak mücadele etmiştir. Türk kuvvetlerinin çetecilere karşı kalabalık birliklerle hareketler yapması Osmanlı ordusunun gayrinizami harp noktasında henüz resmi bir doktrininin olmadığını ortaya koymaktadır.⁴⁴ Nitekim Türk ordusunun o dönemki durumunun pek iyi olmadığını Kazım Karabekir'de belirtmektedir. Çete takibine çıkmadan önce görevlendirildiği birliğin durumunu anlatan Karabekir askerlerin eşkıya takibi için yeterli olmadığını belirtmiştir.⁴⁵ Bununla birlikte Balkan Komitalarına karşı bireysel çabalarla hareket eden ve Osmanlı ordusunun gençleştirilmesi hususunda başarılı olan Enver Bey'in de askeri kariyeri bu noktada dikkate değerdir. Harp Akademisinden mezun olur olmaz o dönem imparatorluğun en sorunlu bölgelerinden olan Balkanlara tayin edilmiş burada Bulgar çetelerine karşı başarılı mücadeleler vererek gayrinizami harbin tüm inceliklerini öğrenmiştir.⁴⁶ Böylece çete savaşlarında edindiği tecrübeleri 1911'de Trablusgarp Savaşı'nda uygulama fırsatı bulacaktır.

---

⁴³ Gültekin Yıldız, Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (Anadolu Üniversitesi, 2013), 61.

⁴⁴ Ali Güneş, Gayrinizami Harp Balkan Harbi'nde Komita Çete Jandarma ve Milisler 1912-1913 (Kronik Kitap, 2023), 68.

⁴⁵ Kazım Karabekir, "Hayatım", (Yapı Kredi Yayınları, 2020), 203.

⁴⁶ Şevket Süreyya Aydemir, Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (Remzi Kitabevi, 1983), 468.

Trablusgarp Savaşı ise Osmanlı Devleti ile İtalya arasında gerçekleşmiştir. Siyasi birliğini geç tamamlayan İtalya'nın sömürgecilik yarışında geri kalması savaşın temel sebebi olup coğrafi şartlarda göz önüne alındığında İtalya için işgal edilebilecek en uygun bölge olarak Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki son toprağı olan Trablusgarp eyaleti görünmektedir. Saldırı için uygun zamanı bekleyen İtalyanlar Ekim 1911'de bölgeyi işgale başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin bölgede fazla kuvvetinin olmamasını fırsat bilerek işgali genişleten İtalya karşısında Osmanlı devleti açıktan bir savaş ilanı yapamamış bunun üzerine başta Enver Bey, Mustafa Kemal Bey, Halil (Kut) Bey gibi Türk subayları farklı kimliklerle bölgeye giderek yerli halkı ve aşiretleri teşkilatlandırmıştır.⁴⁷ Bölgedeki birçok Arap aşiretiyle yakın ilişkiler kuran Enver Bey Aynülmansur'da karargahını kurarak gayrinizami harp taktikleriyle İtalyanlara karşı Bingazi ve çevresinde önemli başarılar elde etmiştir.⁴⁸ Tıpkı Enver Bey gibi cepheye gönüllü olarak giden Mustafa Kemal Bey de bölgeye varır varmaz Arap aşiretlerini teşkilatlandırarak Derne ve Tobruk'ta başarılı savunmalar icra etmiştir. Trablusgarp her ne kadar kaybedilse de Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal burada kazandığı gayrinizami harp tecrübesi ve örgütlenebilme becerisini ileriki yıllarda bilhassa Kurtuluş Savaşı'ndaki cephelerde ve ordu teşkilatlanmasında kullanmıştır.⁴⁹

Son dönem Osmanlı ordusunun teşkilatlanmasında en büyük pay sahibi olan Enver Bey Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının ardından kariyerinde hızlı bir yükseliş yaşamış ordunun en mühim noktalarına İttihatçı subayların hâkim olması ile 1913 yılının aralık ayında miralay olmuştur. 1914'ün ocak ayında mirlivalığa yani tuğgeneralliğe terfi etmiş hemen ardından Harbiye Nazırı ve akabinde Genelkurmay Başkanlığına atanmıştır. Böylelikle Osmanlı ordularının bütün birimleri Enver Paşa tarafından kontrol edilmeye başlanmış dolayısıyla silahlı kuvvetlerin yönetiminde bir numaralı sorumlu Enver Paşa olmuştur.⁵⁰

Türk ordusunda yapılan iç ve dış kaynaklı düzenlemelerin ilk ciddi sınavı Balkan savaşları oldu. Muharebelerde alınan ağır mağlubiyetler neticesinde oldukça yıpranan Türk ordusunun tekrar toparlanabilmesi için kara kuvvetlerinde yeni bir takım ıslah

---

⁴⁷ Yaşar Arslanyürek "Halil (Kut) Bey'in Trablusgarp Savaşı'ndaki Faaliyetleri". *Belgi Dergisi* 2, sy. 18 (Temmuz 2019): 1566.

⁴⁸ Mustafa Çolak, *Komitenin Kahramanı Enver Paşa* (Yeditepe Yayınevi, 2019), 17.

⁴⁹ Şıvgın, Hale. "Mustafa Kemal'in İlk Savaşı". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 4, sy. 10 (Kasım 1987): 187-96.

⁵⁰ Tekir Süleyman, *Beyaz Harp* (Kronik Kitap,2021), 63.

hareketlerinin yapılmasına karar verildi. Bu noktada Enver Paşa sorumluluğu alarak çalışmalara başladı. İlk iş olarak Balkan Harbindeki yenilgide sorumluluğu olan subaylar ile paşaların emekliliğine karar verildi. 1500 kadar askerin ordu ile ilişiği kesilirken yerlerine yeni isimler atandı. 10 Ocak 1914 tarihli Tanin gazetesine verdiği demeçte durumu özetleyen Enver Paşa ordunun oldukça hantal bir yapıda olduğunu ayrıca orduda eski ve yeni tarz subayların bulunmasının ikiliğe yol açtığını bunun da orduya zarar verdiğini belirtti. Temel amacının orduyu gençleştirmek ve mevcut ikiliği sona erdirmek olduğunu açıklayan Enver Paşa silahlı kuvvetlerdeki alaylı subayların çoğunu tasfiye edip yerlerine genç, bilgili mektepli subaylar getirerek bir nevi Türk ordusundaki zihniyet yapısını kökten değiştirmiştir. Ayrıca mektepli genç subayların önemli görevlere gelmeleri ileride cumhuriyeti kuracak kadronun ordu içinde hızlı yükselmelerini de sağlamıştır.⁵¹

Birinci Cihan Harbi'ne kadar çalışmalarına devam eden Enver Paşa Türk ordusunu gençleştirmek ve ağır yapısından kurtarmak için rütbe bekleme sürelerini düşürerek subay ve paşa sayısını azalttı. Ayrıca önceki tecrübelerden hareketle Alman askeri misyonundan tekrar faydalanma kararı alındı⁵². Çeşitli girişimler sonucunda başkanlığını Liman Von Sanders 'in üstlendiği bir Alman askeri heyeti Türkiye'ye gelerek çalışmaya başlamıştır. Beş yıl kadar Türkiye'de kalan Alman askeri heyeti Türk ordusunun başta asker alma olmak üzere çeşitli alanlarda önemli düzenlemeler yaptılar.⁵³ Ayrıca Alman kurmayların tavsiyesi ile Harbiye Nezaretinin teşkilatında bazı değişiklikler yapılarak Erkan-1 Harbiye Vekaleti'nin yetkisinde bulunan asker alma, seferberlik, eğitim öğretim gibi bazı konular Harbiye Nezareti'nin görev alanına alınmış böylece Erkan-1 Harbiye Nezareti'ne daha rahat bir çalışma ortamı sunulmuştur.⁵⁴

Osmanlı Devleti'nin son yıllarındaki en önemli müttefiki olan hem 1909-1910 döneminde Goltz Paşa hem de 1913-1918 döneminde Liman Von Sanders öncülüğünde gerek askeri misyon kapsamında çalışmalarda bulunan gerekse Birinci Dünya Savaşı'nda aktif olarak Osmanlı ordusunda görev yapan Alman askeri

⁵¹ Efe, Orduda Islahat ve Ordu Müfettişlikleri, 224-227.

⁵² Süleyman Tekir, İttihatçılık İktidar (Kronik Kitap), 231-232.

⁵³ Tekir, Beyaz Harp, 64-65.

⁵⁴ Efe, Orduda Islahat ve Ordu Müfettişlikleri, 227.

personeller ise 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla Türkiye’den ayrılmışlardır.⁵⁵

1.2. Mondros Sürecinde Türk Ordusu ve Kuvayı Milliye’nin Oluşumu

1918’in son aylarına doğru I. Dünya Savaşı’nın gidişatı Osmanlı İmparatorluğu açısından hiç de iç açıcı durumda değildir. Bilhassa Bulgaristan ve Avusturya’nın savaşa devam edemeyecek olması Almanya ile Osmanlı Devleti’nin kara bağlantısını aksatmıştır.⁵⁶ Ayrıca Filistin Suriye Cephesi’nin çökmesi ve Türk ordularının Anadolu sınırlarına kadar çekilmesi üzerine Osmanlı Devleti İngiltere’ye ateşkes teklifinde bulunmuştur. Bunun üzerine İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır.⁵⁷

Mondros ateşkes antlaşmasının hükümlerini hazırlayan İngilizler Anadolu’yu savunmasız bırakmaya niyetli oldukları için Türk ordularının terhis amacıyla Osmanlı hükümetine baskı yapmaya başlamışlardır. İngilizlerin sıkıştırılmaları üzerine hükümet ordu birliklerinin dağıtımına başlamıştır. İlk etapta Çanakkale müstahkem mevki kumandanlığı dağıtılmış bölge işgallere karşı savunmasız bırakılmıştır. Yine Suriye Filistin savunmasından sorumlu Yıldırım Orduları Grubu da dağıtılmıştır. Ordu kumandanı Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nezareti emrine alınış olup bölgedeki kuvvetler II. Ordu kumandanı Nihat (Anılmış) Paşa’nın emrine verilmiştir. II. Ordunun da terhis edilmesi ile bu ordunun bağlıları olan 12. Kolordu Konya’ya 15. Kolordu Erzurum’a 20. Kolordu Ankara’ya gönderilmiştir. Mütarekenin imzalandığı 30 Ekim 1918’den 1919’un şubat ayına kadar gerek Anadolu’da gerekse Anadolu dışındaki birçok Türk kumandanlığı lağvedilerek Türk ordusuna büyük oranda silah bıraktırılmıştır.⁵⁸ Büyük oranda İngilizlerin istekleri ile tasfiye edilen Türk ordularının 1919’un mayıs ayına gelindiğinde mevcut subay ve asker sayısı 60 binden biraz fazladır. Ateşkesten hemen sonra tekrar düzenlenen ordu yirmi tümenden oluşturulmuş olup Türk ordusu bu tümen mevcutları ile Kurtuluş Savaşına başlamıştır.⁵⁹

⁵⁵ Necmettin Alkan, Uğur Üçüncü ve Eyyub Şimşek, Zoraki İttifak (Timaş Tarih, 2024), 20- 21.

⁵⁶ Efe, Orduda Islahat ve Ordu Müfettişlikleri, 243

⁵⁷ Cemal Kemal. “Mustafa Kemal’in Mondros Mütarekesi’ne Tepkisi”. *Atatürk Yolu Dergisi* 12, sy. 46 (2010): 369.

⁵⁸ Zekeriya Türkmen. “30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış”. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 11, sy. 11 (2000): 622-624.

⁵⁹ Efe, Orduda Islahat ve Ordu Müfettişlikleri, 253

Mondros mütarekesini bir ateşkesten ziyade adeta barış antlaşması hüviyetine büründüren İtilaf devletleri ateşkesin imzalanmasından hemen sonra ilk işgallere giriştiler. Musul ve Güneydoğu Anadolu İngilizlerce işgal edilirken Güney'deki bazı illerimiz daha sonra Fransa işgaline bırakıldı. Güneybatı illerine İtalyanlar kuvvet gönderirken Boğazlar bölgesi ortak işgal alanı olarak belirlendi. Bütün işgaller büyük bir infial yaratırken Türk milletinin en büyük tepkisi Yunan zulmünün zirve yaptığı İzmir'in işgaline karşı oldu.⁶⁰ Halkın değişik kesimlerinden oluşan bölgesel ve yarı askeri nitelikli düzensiz birliklerden oluşan Kuvayı Milliye'nin ilk teşkilatlandığı yer ise Hatay Dörtyol olmuştur. Daha sonra yurdun çeşitli yerlerinde birbirinden bağımsız direniş birlikleri de kurulmuştur. Devam eden süreçte Albay Şefik Bey'in Harbiye Nezareti'ne tavsiyesi ile ülke genelinde askerlik mesleğini daha iyi icra edebilecek birliklerin kurulması sağlanmıştır. İlk olarak Güneydoğu ve Ege bölgesinde sonrasında ise tüm yurtda oluşturulan bu milli kuvvetlerin ete kemiğe bürünmesinde başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere dönemin önemli komutanları pay sahibi olmuştur.⁶¹

Mondros Mütarekesinin Türk ordusuna getirdiği kısıtlamalardan deniz ve yeni kurulmuş olan hava kuvvetleri de etkilendi. Dolayısıyla milli mücadele başladığında Türk milletinin elinde işgallere karşı koyabilecek düzenli bir hava ve deniz gücü yoktu. Bu eksiklik Kuvay-ı Havaiyenin kuruluşu ve Karadeniz'deki birkaç gambotun milli mücadeleye katılımı ile giderildi. Hatta Fransa ile imzalanan 1921 Ankara Antlaşması ile Fransa'dan temin edilen uçaklar milli kuvvetlere katıldı. Bu uçaklar Büyük Taarruz'da büyük yararlılıklar gösterdiği gibi havacılarımızın edindiği tecrübeler Cumhuriyetin ilanından sonra Türk Hava Kuvvetlerinin kuruluşunda önemli pay sahibi oldu.⁶² Bunun dışında milli mücadeleyi denizden desteklemek için önemli başka çalışmalar da yapıldı. Mustafa Kemal Paşa'nın direktifi ile Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak Umur-ı Bahriye Müdürlüğü oluşturuldu. Bu birimin gayretleri ile hem Karadeniz limanları aktif olarak kullanılarak Anadolu'ya silah ve cephane taşındı hem de Osmanlı Donanmasının subayları ve Deniz Harp okulu öğrencilerinin Anadolu'ya geçebilmeleri için gerekli operasyonlar yürütüldü.⁶³

---

⁶⁰ Selim Erdoğan, Dakikalar içinde Milli Mücadele (Kronik Kitap, 2023), 30.

⁶¹ Burak Öner, "İstiklal Harbi'nde Türk Kara Kuvvetlerinin Yeniden Teşkili" (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 66-67, YÖK (771811).

⁶² Erdoğan, Dakikalar içinde milli mücadele, 258

⁶³ Erdinç Sancar, "Türk Deniz Kuvvetleri Tarihi ve 21. Yüzyılda Deniz Kuvvetleri Stratejisi" (Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 270-271, YÖK (146330).

1.3. TBMM Ordularının Kuruluşu

Yukarıda da bahsedildiği gibi Mondros Mütarekesi'nden sonra Türk orduları dağıtılmış yurdu saran düşman işgaline karşı Kuvayı Milliye birlikleri bölgesel olarak kurulmuştu. Fakat hem Kuvayı Milliye'nin yapısı hem de Yunan ordularının Batı Anadolu'da işgallerini genişletmesi meclis başkanı Mustafa Kemal Paşa'yı Batı cephesinde düzenli orduya geçiş noktasında hızlandırdı. TBMM açıldıktan kısa bir süre sonra düzenli orduya geçiş kararı alındı. Asker alma kurulları çalışmalarını hızlandırdı. Hatta Kuvayı Milliye milislerinden yetenekli olanlar orduya alındı. Asker kaçaklarını önlemek için firariler kanunu çıkarılarak başta Ankara olmak üzere Subay mektepleri kuruldu ve eğitim çalışmaları sıklaştırıldı. Millî Savunma Bakanlığının denetimleri artırıldı. En nihayetinde Batı Cephesinde Kuvayı Milliye kaldırılarak düzenli orduya geçildi. 1920 yılının sonlarına doğru ise yapılan çalışmaların meyvesi alındı. Düzenli ordunun ilk birlikleri savaş kabiliyeti için elzem olan piyade ve topçulardan meydana getirildi.⁶⁴

Bununla birlikte iki kısma ayrılan cephenin Batı kısmı Albay İsmet Bey'in güney kısmı ise Albay Refet Bey'in komutasına verildi. Osmanlı İmparatorluğundan kalan mevcut bir düzenli kolorduya sahip olan Doğu Cephesinde herhangi bir girişime ihtiyaç duyulmazken Güney Cephesinde ise Fransız işgaline direnen Adana, Antep, Maraş ve Urfa'daki mevcut Kuvayı Milliye oluşumları meclis koordinesine alındı.⁶⁵

Batı cephesinde oldukça kanlı geçen 5 büyük muharebe ve İngiltere ile yaşanan diplomatik savaşın ardından imzalanan Mudanya Ateşkes antlaşması ile TBMM amacına ulaştı. Boğazlar bölgesi ve Doğu Trakya'nın kurtarılması ve barış görüşmelerinin önünün açılması ile savaş ihtimali büyük oranda ortadan kalktı. 5 Ağustos 1923 "Hazar Kuruluş ve Konuş Projesi" hazırlanarak Türk ordularının da barış konuşlanmasına geçmeleri kararlaştırıldı.⁶⁶ Uzun süren Lozan Görüşmelerinin başarıya ulaşması ile Genelkurmay ve Batı Cephesi Komutanlığı karargahları 27 Temmuz 1923'te Ankara'ya döndü. Batı Cephesi Komutanlığı 1 Eylül 1923'te

---

⁶⁴ Kemal Arı, "İstiklal Harbi'nde Türk Ordusunun Yapılanması ve Düzenli Orduya Geçiş" Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları (2014): 4-10.

⁶⁵ Ahmet Emin Yaman. "Millî Ordudan Düzenli Orduya". *Atatürk Yolu Dergisi* 2, sy. 06 (1990): 394-395.

⁶⁶ Derya Levent Miyak "Atatürk Döneminde Millî Müdafaa Vekaleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)" (İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018), 51, YÖK (2902130010).

kaldırılırken Kasım 1923'te Türk Kara Kuvvetleri üç ordu müfettişliği, dokuz kolordu, on sekiz piyade ve üç süvari tümeni ile Çatalca, İzmir, Erzurum ve Kars kumandanlığı olmak üzere barış konuşlanmasına geçti.⁶⁷

1.4. Musul Meselesi ve Özdemiş Bey Harekâtı

Musul bölgesi oldukça zengin yer altı kaynaklarına sahip olması sebebiyle 19.yüzyıldan itibaren büyük devletlerin ilgisini çekmiştir. Bilhassa İngiltere 1.Dünya Savaşından öncede Musul üzerinde çeşitli emelleri olduğunu göstermiştir. Konuyla ilgilenen bir İngiliz istihbarat görevlisinin 1918'de kaleme aldığı bir rapor bölgenin İngiltere açısından ne denli önemli olduğunu da göstermiştir. Musul'un potansiyel ekonomik zenginliğinden bahseden bu rapor İngilizlerin aslında bölgeye oldukça ilgi duyduğunu da göstermiştir. Ayrıca İngiliz ajan savaş sonunda yapılacak bir ateşkes halinde bile Musul'un mutlak surette İngiltere tarafından işgal edilmesi gerektiğini de belirtmiştir.⁶⁸

Mondros Mütarekesinin 30 Ekim 1918'de imzalanmasını müteakip Osmanlı topraklarında ilk işgaller başlamıştır. Burada İngiltere'nin ateşkesin imzasından sonra işgal ettiği ilk Osmanlı vilayetlerinden birisi de Musul olmuştur. Bölgede konuşlu Türk birliğinin komutanı olan Ali İhsan Paşa İstanbul'dan aldığı emir doğrultusunda mukavemet edememiş Musul'u işgal etmek isteyen İngiliz kuvvetlerine engel olamamıştır. İngiliz Amiral Caltrope'un Türk askerinin Musul'dan çıkması gerektiği yönündeki isteğinin Ahmet İzzet Paşa hükümeti tarafından kabulü ile 6. Ordu Musul'dan tamamen çekilmiştir.⁶⁹

Musul'un işgalinden sonra bölgede denetimi sıklaştıran İngilizler Musul'da Türk hakimiyetini zayıflatacak her türlü girişimi denemişlerdir. Bölge aşiretleri ise cemiyetler kurarak İngilizlere karşı direnmişler hatta zaman zaman TBMM ile temasa geçerek İngilizlere karşı askeri yardım talebinde bulunmuşlardır. Büyük Millet Meclisi ise ilk etapta küçük ölçekli kuvvetler göndererek bu talebi karşılamıştır. Misakı Milli de belirtilen sınırlar içerisinde de yer alan Musul'un alınması için Mustafa Kemal Paşa

---

⁶⁷ Erdoğan, Dakikalar İçinde Millî Mücadele, 406-408.

⁶⁸ Nihal Erdem, "İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk Ordusu'nun Modernizasyonu Çerçevesinde Türk-İngiliz İlişkileri (1936-1939)" (On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Doktora Tezi, 2021), 17-18, YÖK (694781).

⁶⁹ Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi (Bilgi Yayınevi, 2017), 79-80.

askeri müdahale seçeneğini genellikle gündemde tutmuştur.⁷⁰ Ayrıca Mustafa Kemal Paşa Millî Mücadele sürecinde Musul konusunda gazetelere verdiği beyanatlarında buranın Türk vatanının ayrılmaz bir parçası olduğunu da sürekli olarak vurgulamıştır.⁷¹

TBMM hükümetinin konuyla ilgili sahadaki ilk ciddi adımı ise El Cezire Cephe Komutanlığının oluşturulmasıdır. 26 Haziran 1920 tarihli yasa ile kurulan ve İran ile Fırat nehri arasındaki bölgeden sorumlu olan bu birimin kumandanlığına Nihat Paşa atanmıştır. El cezire komutanlığının kurulma gerekçeleri ise Musul ve çevresini Misak—Millî'ye katmak İngilizlerin Kürdistan planlarına engel olmak ve Musul ve civarında İngilizlere karşı görülen hoşnutsuzluğu değerlendirmektir. Cephe kumandanlığı oluşturulduktan sonra bölgeye hareket eden Nihat Paşa biraz gecikmeli olsa Diyarbakır'a gelerek görevine başlamış ilk iş olarak cephenin asker sayısı ve kuvveti iyileştirilmiştir. Komutanlık kurulduğunda iki bini aşmayan askeri sayısı kısa sürede altı binin üzerine çıkarılmış ayrıca tüfek ve top takviyesi yapılmıştır. Böylece İngilizlerle yapılacak mücadele için belli bir güce ulaşılmıştır.⁷²

TBMM'nin bölgeye dönük çalışmaları devam ederken İngilizler Musul ve çevresinde işgallerini genişletmek için faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bölge aşiretleri İngilizlerin taarruzlarına karşı yer yer başarılı savunmalarda bulunmuşlardır. Bölgeye hava desteği ile saldıran İngilizlere karşı aşiretler çete savaşı yaparak karşılık vermiş hatta Babaçiçek Boğazı denilen yerde İngilizler mağlup edilmişlerdir. Askeri yöntemlerle sonuç alınamayacağını gören İngilizler farklı yöntemlerle aşiretlerin arasını açmış hatta bazı aileleri yanlarına çekmişlerdir. İngilizlerin desteklediği aşiretler Revandiz 'deki milli kuvvetlere saldırarak onları geriletmiş bu durum İngiliz güçlerinin bölgede tekrar toparlanmalarına yol açmıştır. Dolayısıyla Özdemir Bey müfrezesi bu şartlar altında Revandiz bölgesine giderek bölgedeki milli hareketi canlandırmaya çalışacaktır.⁷³

---

⁷⁰ Zekeriya Türkmen, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Emriyle Yarbay Şefik Özdemir Bey'in Revandiz, Musul-Kerkük-Süleymaniye Harekâtı, *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi* 4/2(2016): 166-168.

⁷¹ Emine Yücel, "Millî Mücadele Komutanlarının Anılarında Musul Sorunu" (Dumlupınar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 77. YÖK (454836).

⁷² Sadık Erdaş, "Nihad (Anılmış) Paşa'nın El Cezire Cephe Komutanlığı ve Yargılanması Meselesi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14/28(2018): 9-15.

⁷³ Zekeriya Türkmen, Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2011), 35-36.

Musul ve çevresindeki sıkıntılı durum devam ederken TBMM bölgeye olan ilgisini devam ettirmiştir. Bölgede artan İngiliz baskısına karşılık aşiretler direnmeye devam etmiş bununla birlikte Anadolu'dan destek talebinde bulunmuşlardır. Bu husus üzerine Mustafa Kemal Paşa Milli Müdafaa Vekâlet'ine bir emir vererek bölgeyi bilen ve gayrinizami harp taktiğini başarıyla uygulayacak bir milis gücünün görevlendirilmesini istemiştir. Bunun üzerine daha önceden Kuvayı Milliye çatısı altında çetecilik tecrübesi bulunan milis Yarbay Şefik Özdemir Bey'in görevlendirilmesine karar verilmiştir. Genelkurmay Başkanlığının Şefik Özdemir Bey'i seçmesinin en önemli nedenlerinden biri ise Musul'un aşiretlerini çok iyi tanıyor olması gösterilebilir.⁷⁴

Harekatın başında yer alan Özdemir Bey'in ise asıl adı Şefik olup 1.Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordusunda çeşitli cephelerde görev almıştır. Savaş bittikten sonra Suriye'de İngilizlere karşı mücadele eden Özdemir Bey 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile Suriye'de işgalcilere karşı Arapları teşkilatlandırmakla görevlendirildi. Bu girişim Fransızlar tarafından engellenince Özdemir Bey Antep'e geçerek Kuvayı Milliye teşkilatı kurdu. Fransız işgaline karşı başarılı savunmalar icra eden Özdemir Bey şehir teslim olmadan önce kentten ayrılmayı başardı. Daha sonra yine Mustafa Kemal Paşa tarafından Musul'a yapılacak harekât için görevlendirildi. Özdemir Bey'in buradaki temel misyonu ise Musul'un İngiliz güdümlü Irak Arap Devleti ile birleşmesini önlemek ve İngilizlerin planlarını bölge halkına anlatmak olarak belirlendi.⁷⁵ Yapılacak harekât için alınan tedbirlerden biri de operasyonun TBMM'den bağımsız tamamen münferit bir girişim olarak dışarıya sunulmasıdır. Bu nedenle Özdemir Bey ve birliğinin El Cezire cephesine bağlı olarak görev yapması kararlaştırılmıştır.⁷⁶

Hazırlıklarını tamamlayan Özdemir Bey 9 Mart 1922 günü Revandize'e ulaşmak üzere Ankara'dan hareket ederek 22 Nisan günü Diyarbakır'a varmıştır. Burada El Cezire cephe kumandanı Cevat Paşa ile görüşen Özdemir Bey icra edilecek harekât için son taktik ve emirleri almış ardından tekrar hareketle Siirt- Hakkâri istikametini

---

⁷⁴ Zekeriya Türkmen, "Özdemir Bey'in Musul Harekâtı ve İngilizlerin Karşı Tedbirleri (1921-1923)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 17/49 (2001): 56-58.

⁷⁵ "Şefik Özdemir Bey'in Revandiz Harekâtı", Atatürk Ansiklopedisi, Erişim 4 Mart 2025, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sefik-ozdemir-beyin-revandiz-harekati/>

⁷⁶ Özdemir Akbal, "Misakı Milli Sınırları İçerisindeki Musul ve Kerkük İllerinde Yürütülen Psikolojik Harekât: Albay Özdemir Projesi" (Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 38-39, YÖK (218653).

takip ederek Irak topraklarına girmiştir. Yoluna devam eden Özdemir Bey ve birliği 22 Haziran'da asıl hareketin üs noktası Revandiz'e ulaşmıştır. Bölgede hemen teşkilatlanmaya başlayan Özdemir Bey müdafaai hukuk gruplarının da desteğini alarak bölgede hakimiyetini sağlamlaştırmıştır. İngilizlerin hava destekli taarruzlarına başarıyla direnen Özdemir Bey ve müfrezesi karşı taarruz için hazırlıklarını sıklaştırmıştır.⁷⁷

Operasyon için 12 Ağustos 1922 tarihi uygun görülmüştür. Hazırlıkların son aşamaya gelmesi ile Özdemir Bey harekate dair planını El Cezire Kumandanlığı ile paylaşmıştır. Personel eksikliği olsa da bölge aşiretlerinin desteği ile bu açık kısmen kapatılmış Türk birlikleri hücum harekâtı için yürüyüşe geçmiştir. 31 Ağustos günü Özdemir Bey müfrezesi sabah saatlerinde saldırıya geçmiş başta Derbent Muharebesi olmak üzere yoğun çatışmaların sonucunda İngiliz birlikleri mağlup edilmişlerdir. Bu başarı ile Ranya ve Hamidiye ele geçirilmiştir. 18 Eylül 1922 tarihinde Türk kuvvetleri Revandiz Erbil istikametinde bulunan ve Musul'a giden yolda önemli bir belde olan Şaklava'yı da almıştır. Böylece Revandiz 'den Ranya'ya kadar olan bölgede hakimiyet sağlanmıştır.⁷⁸

Musul ve çevresindeki son gelişmeler üzerine İngilizler aldıkları yenilgiyi telafi amacıyla siyasi manevraya karar vermişler bölgede Şeyh Mahmut'u kullanarak sözde bir Kürdistan kurmuşlardır. Meseleyi yakinen takip eden Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa sahadaki başarının devamı için gerekirse askeri müdahale seçeneğini ortaya koymuşlardır. Genelkurmay Başkanlığı Doğu cephesinde bulunan sınır birliklerinden oluşturulmuş ve aşiretlerce takviye edilmiş bir kuvvetin Musul'a taarruzunu düşünmüş Özdemir Bey ile bu yönde görüş alışverişi devam ettirilmiştir. İngilizler ise Lozan görüşmelerinin başlayacağı bu tarihlerde Musul'da Türk güçlerini zayıflatmak için hava hareketleri icra ederek belli bölgeleri vurmuştur. Lozan görüşmeleri başladıktan sonra Türk tarafında diplomasi ağır basmış TBMM hükümeti Musul'a yönelik askeri hareketin şimdilik askıya alınması gerektiğini El Cezire Komutanlığına bildirmiştir. Emri öğrenen Özdemir Bey ise yeni durumu uygun bulmadığını belirtmiştir.⁷⁹ Bu dakikadan sonra bölgedeki durum Türkiye'nin aleyhine gelişmiş İngilizler şiddetli hücumlarda bulunarak sahada üstün duruma geçmişlerdir. Özdemir Bey ve müfrezesi

---

⁷⁷ Atatürk Ansiklopedisi, "Şefik Özdemir Bey'in Revandiz Harekâtı"

⁷⁸ Akbal, "Albay Özdemir Projesi" 48-51.

⁷⁹ Türkmen, "Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Emriyle Yarbay Şefik Özdemir Bey'in Revandiz, Musul-Kerkük-Süleymaniye Harekâtı" 175-180.

İngiliz hücumlarına yer yer karşı koysa da devam eden saldırılar karşısında tutunamayarak bölgeden çekilmek zorunda kalmışlardır. Yarbay Şefik Özdemir Bey ve müfrezesi bir süre sonra İran'a geçmiş 10 Mayıs 1923'te Türkiye'ye dönmüştür. Böylece Musul üzerine yapılan askerî harekât netice alamadan son bulmuştur.⁸⁰

---

⁸⁰ Atatürk Ansiklopedisi, “Şefik Özdemir Bey’in Revandiz Harekâtı”

2. CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA TÜRK ORDUSU

TBMM açıldıktan sonra kurulan ilk meclis hükümetlerinde Genelkurmay Başkanlığı hükümet içerisinde Erkan-ı Harbiye Umumi Vekaleti adıyla ayrı bir bakanlık olarak bulunuyordu. Bunun yanında bir de Millî Savunma Bakanlığı mevcuttu. Dolayısıyla ordunun üst yapısında iki başlılık vardı. Cumhuriyetin ilanı ile beraber ilk yapılan devrimlerden biri de ordunun siyasetten ayrılması oldu. 3 Mart 1924'te çıkarılan 429 sayılı kanun ile Erkan-ı Harbiye Vekaleti kaldırılmış ayrı bir birim olarak Genelkurmay Başkanlığı kurulmuştur.⁸¹ Bu düzenleme ile 1924 ile 1939 arasında Milli Müdafaa Vekaleti Türk ordularının ikmal işe personel gibi idari işleriyle ilgilenirken, Genelkurmay Başkanlığı ordunun talim ve harbe hazırlığından sorumlu olmuştur.⁸² Türk ordusunun en önemli yapısal değişikliklerinden olan ordunun siyasetten ayrılması hususunda birçok paşa tercihini siyasete girmekten yana kullanırken Mareşal Fevzi Çakmak orduda kalmış ve Genelkurmay başkanı olmuştur.

83

2.1. Kara Kuvvetlerinin Kuruluşu ve Yapılandırılması

Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan ilk önemli iş ordunun yeniden düzenlenmesi ve ıslahı olmuştur. Büyük savaştan askeri olarak galip fakat ekonomik olarak yorgun çıkan Türkiye, Kara Kuvvetlerinin yeniden yapılanmasında küçülmeye giderek organize olmuştur. Millî Mücadele esnasında sayısı 250.000'i geçen Türk Kara Kuvvetleri'nin personel sayısı 100.000'in altına çekilmiştir. Genel olarak 1923 düzenlemesi ile Kara Kuvvetleri üç ordu müfettişliğine ayrılmış olup karargâhı Ankara olan 1. Ordu Müfettişliği İstanbul, Eskişehir ve Balıkesir'deki kolorduları kendine bağlamıştır. Merkezi Konya olan 2.Ordu Müfettişliğinin bağlı bölümleri Afyon, Konya ve Kayseri'deki kolordulardır. Diyarbakır merkezli 3.ordu ise yine Diyarbakır,

---

⁸¹ Halit Yılmaz” Türk Silahlı Kuvvetleri ve Milli Savunma Hizmeti”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 54/4 (2005): 376.

⁸² Adem Yüksel, “Türk Dış Politikasındaki Gelişmelerin Türk Ordusunun Donatım Ve Organizasyonuna Etkileri 1936-1945” (Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2022), 15, YÖK.

⁸³ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye* (İletişim Yayınları, 2018), 75.

Tokat ve Erzurum'daki kolordulara sahiptir. Her kolordunun iki tümeni mevcut olduğundan kara kuvvetlerinin 18 tümeni vardır. Bunun dışında sınır ve kıyılarda müstahkem mevki kumandanlıkları kurulmuş olup temel askerlik görevi 18 ay olarak belirlenmiştir. Ayrıca Nisan 1925'te çıkarılan bir yasa ile Birinci İkmal Planı kabul edilerek ordu için 150 milyon liralık bir ödenek ayrılmıştır. Türkiye'nin o dönemki bütçesi düşünüldüğünde ayrılan bu rakamın büyüklüğü Türk Kara Kuvvetleri'ne nedenli önem verildiğini göstermektedir. Bunun yanında Cumhuriyetin ilanından itibaren görev tanımı ve barış konuşlanması tamamlanan Türk Kara Kuvvetleri'nin organizasyonunda 1939'a kadar önemli bir değişiklik görülmemiştir. Diyarbakır'da konuşlu 3. Ordu karargahının Rus tehdidine karşı Erzincan'a nakli ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması ile elde ettiğimiz savunma haklarına binaen Boğazlar ve çevresine kurulan istihkamlar dönemin diğer gelişmeleridir. Yaklaşmakta olan II. Dünya Savaşı nedeniyle dört piyade tümeninden teşkil İstanbul Kolordu Komutanlığının oluşturulması diğer bir önemli adımdır. Cumhuriyetin ilanından sonra mali nedenlerle azaltılan personel mevcudu ise değişen tehdit algısına paralel olarak 1930'lu yıllardan itibaren 120 bine çıkarılmıştır.⁸⁴

Türk Kara Kuvvetlerinin yapısında meydana gelen önemli değişikliklerden birisi de ordunun harekât yeteneğinin artırılmasıdır. Zırhlı birliklerin önem kazandığı 20. Yüzyılın konjonktüründe Türk ordusu Cumhurbaşkanı Atatürk'ün girişimleri ile ilk zırhlı birliğini kurmak için 1927' çalışmalarına başlamış bu bağlamda Fransa'dan alınan tanklar İstanbul'daki Piyade atış mektebine verilmiştir.⁸⁵ Yine Türk Silahlı Kuvvetlerinin ilk tank birliği 1934 yılında Rusya'dan alınan T-26 tankları ile Lüleburgaz'da eğitime başlamıştır.⁸⁶ Türk Kara Kuvvetleri'nin ilk tank taburu, tabur karargâhı, iki tank bölüğü, 2.zırhlı oto bölüğü ve depo halinde 1.tank bölüğünden oluşmuştur. Bütün tank bölükleri dört takımdan meydana gelmiş her bölüğe 5'er tank verilmiştir. Tabur komutanının tankı ile beraber taburun toplam tankı yirmi birdir. Yine her bölükte yirmi bir oto mevcuttur. Taburun genel maksat silahları tabanca el bombaları piyade tüfekleri ve hafif makinalı tüfeklerdir. İkmal sisteminin oldukça

---

⁸⁴ Hasip Saygılı, "Cumhuriyet Devrinde Türk Kara Ordusu", Cumhuriyetin 100. Yılında Türk ordusu ve Milli Savunma, ed. Zekeriya Türkmen (Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023), 159.

⁸⁵ Ercan Kostak, "Cumhuriyet Döneminde Türk Kara Kuvvetlerinde Yaşanan Gelişmeler (1923-1960)" *Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi* (2024). 61

⁸⁶ Tekeli ve İlkin, Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si, 79.

yetersiz olduğu tank taburunda telsiz teknolojisi de mevcut değildir.⁸⁷ Tank taburu, İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaşıyor olması ve taburda görevli subayların isteği üzerine 1937'de zırhlı tugay seviyesine yükseltilmiştir. Süvari Binbaşı Tahsin Yazıcı tank taburunun ilk komutanı ve kara kuvvetlerinde tank kültürünün yerleşmesinde büyük pay sahibi isimdir. Zırhlı birliklerin kullanıldığı 1937 Trakya tatbikatları da cihan harbinin yaklaştığı bir dönemde Türk Kara Kuvvetlerinin operasyonel gücünü ulusal ve uluslararası gözlemcilerle göstermiştir.⁸⁸

Türk Kara Kuvvetlerinde yapılan teşkilat değişikliklerinin yanında ordunun personel temini noktasında sıkıntı yaşamaması için de bazı adımlar atılmıştır. Bu noktada Osmanlı mirası Mekteb-i Harbiye ve Erkan-ı Harbiye Mektebi yeniden eğitim öğretime başlamış olup 1923'te İstanbul'da Piyade atış Mektebi ve Maçka Topçu Okulu, 1926'da Konya'da Ulaştırma Okulu, yine İstanbul'da Fen Tatbikat Mektebi açılarak Türk Kara kuvvetlerinin teknik sınıflarda görev alacak subay ve astsubay adayları yetiştirilmiştir.⁸⁹ Kara kuvvetlerinin askeri bilgi ve becerilerini artırmak amacıyla yeni talimnameler hazırlanarak orduya dağıtılmış, yukarıda verilenler dışında yeni meslek okulları açılarak eksiklikler giderilmiştir. Subay ve astsubayların bilgi ve kabiliyetlerinin güçlendirilmesi için de yurt dışına kursiyer olarak gönderilmeleri sağlanmıştır.⁹⁰

İki savaş arası dönemde dünya siyaseti yeni bir cihan harbinin yaklaştığına işaret etmektedir. Bu nedenle Türk Silahlı Kuvvetleri hem içte hem dışta harbe hazırlık seviyesini yüksek tutmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan tatbikat ve manevralar ile ordunun gücü test edilmiştir. Burada yapılan çalışmalar Türk Kara Kuvvetlerinde belirli bir stratejinin oluşmasını sağlamıştır. Türk ordusunun bu dönemde Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın görüşleri doğrultusunda hem hücum hem de savunma harbi yapma üzerine bir görüş benimsediği görülür. Aynı zamanda Anadolu'nun yer yer engebeli arazisi ve ülke bütünlüğünü tehdit eden isyanlara karşı gerçekleştirilen iç güvenlik hareketleri Türk Kara Kuvvetleri'nin dağ harbi yapabilme özelliği kazanmasının gerekliliğini ortaya

---

⁸⁷ Teoman Engin "Türk Ordusunda Zırhlı Birlikler" (Kırıkkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 28-30, YÖK (214313).

⁸⁸ Zeynep Erbaş, Selma Çetinkaya "Tank Kültürünün Türkiye'de Tezahürü", *Vakanüvis* (2022): 1514-1518.

⁸⁹ Tekeli ve İlkin, *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, 76-78.

⁹⁰ Hülya Şahin, "Atatürk Cumhuriyet ve Türk Ordusu, Erdem 11/32 (1998): 604-605.

koymuştur. Bu durumun yansıması olarak 1926'da Muğla'da dağ alayı kurulmuş bir süre sonra Eğirdir'e taşınmıştır.⁹¹

Türk Kara Kuvvetlerinde bu dönemde yapılan önemli bir diğer değişiklikte askeri rütbelerin düzenlenmesi olmuştur. TBMM açıldıktan sonra Osmanlı Devleti'nden kalan rütbe isimleri aynen devam ettirilmiş cumhuriyetin ilanı ile rütbeler biraz daha yalınlaştırılmıştır. 1935'te yürürlüğe giren "Ordu dahili Hizmet Kanunu" ile rütbe sıralaması Türk Kara Kuvvetleri'nde günümüze en yakın şeklini almıştır.⁹²

2.2. Deniz Kuvvetlerinin Kuruluşu ve Yapılandırılması

2.2.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile silah bırakan Osmanlı ordusunun deniz kuvvetlerine de ateşkesi hükümleri gereği el konuldu. Limanlar ve tersaneler İtilaf Devletlerinin denetimine verilirken donanmanın amiral gemisi Yavuz İzmit'e gönderildi. Diğer savaş gemilerimiz Haliç'e zincirlenirken kıyıların güvenliği ve mayın tarama için birkaç gemi faal bırakıldı. Türk savaş gemilerinin olası bir direnişini de engellemek için silahları dahi söküldü. Donanmanın bu şekilde esir alınması kuvvet personelinin de olumsuz etkiledi. Donanma da askeri talim büyük oranda biterken vatansever denizci subaylar, İtilaf Devletlerinin denetimlerinden uzakta genç asteğmenleri eğitmeye devam etti. Burada eğitim gören subay adayları ilerleyen dönemde Millî Mücadeleye katıldılar.⁹³

Millî Mücadele yıllarında ise denizciler büyük işlere imza attılar. 1920'de Atatürk'ün emriyle kurulan Umur-u Bahriye Müdürlüğü emrinde yurt içinde tersaneler kurarak tamir ve tadilat faaliyetlerinde bulundular. Bunun dışında düşman kuvvetlerinden kaçırılan tekne veya gambotları filolarımıza kazandırdılar. Denizcilerin çalışmaları genişledikçe Umur-u Bahriye Müdürlüğü yetersiz kaldı. Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle 1921'de Bahriye Dairesi Reisliği kuruldu.⁹⁴

---

⁹¹ Efe Güzeloğlu, "İstiklâl Harbi'nden Mekanize Savaşa: İki Savaş Arası Dönemde Türk Ordusunun Kara Doktrini ve Tartışmaları (1923-1939), *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları* (2022): 192-194.

⁹² Saygılı, Cumhuriyet Devrinde Türk Kara Ordusu" 156-157.

⁹³ Dilek Akdoğan "Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığının Kurulması" (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 4-6, YÖK (10295267).

⁹⁴ Sancar" Türk Deniz Kuvvetleri Tarihi ve 21. Yüzyılda Deniz Kuvvetleri Stratejisi" 270-273.

Anadolu kıyılarında birbirinden bağımsız denizcilik oluşumları meydana getirildi. Bu çalışmalar TBMM'nin denizlerdeki etkinliğini artırdı.⁹⁵

Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasının ardından İtilaf Devletleri 6 Ekim 1923'te İstanbul'u terk ettiler. Osmanlı Devleti artık var olmadığından dolayı Osmanlı donanmasına ait savaş gemileri de TBMM emrine girmiş oldu. Böylece Cumhuriyet donanmasının ilk iskeleti de ortaya çıktı. Başta Yavuz zırhlısı olmak üzere Hamidiye, Mecidiye, Peyk-i Şevket, Taşoz, Berk-i Satvet, Numune-i Hamiyet ve Samsun gemileri Cumhuriyet donanmasına katıldılar.⁹⁶ 31 Ekim 1923 tarihinde kabul edilen kanun ile diğer kuvvet yapılarında olduğu gibi Türk Deniz Kuvvetleri'nde de barış konuşlanmasına geçilerek donanmanın reorganizasyonunda ilk adımlar atılmış oldu.⁹⁷

2.2.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri

Türk donanmasının yavaş yavaş ete kemiğe büründüğü bir dönemde Gazi Mustafa Kemal Paşa deniz kuvvetlerinin ne denli güçlü olması gerektiğine dair meclis açılışında önemli bir konuşma yaptı. Gazi Paşa'nın bu konuşmasının ardından 30 Aralık 1924'te Kastamonu mebusu Ali Rıza Bey'in teklifi ile Bahriye Vekaleti Kanunu çıkarıldı. Deniz Kuvvetleri Komutanlığının temeli sayılacak olan bu hamle ile denizciler, Millî Savunma Bakanlığında ayrılarak yeni bir yapılanma sürecine girdiler. Yeni kurulan Bahriye Vekâletine bağlı olarak altı daire daha oluşturuldu.⁹⁸ Bunlar; personel ve okullardan sorumlu olan personel şubesi, er, erbaş, kadro ve satın almadan sorumlu donanma şubesi, silahlanmadan sorumlu teçhizat dairesi, gemi yapım ve onarımından sorumlu imalat şubesi, ikmalden sorumlu levazım dairesi ve personel sağlığından sorumlu sihiye şubesi olarak sıralanmıştır. Bahriye Vekaletine de ilk olarak Osmaniye mebusu İhsan Eryavuz atanmış böylece donanmada örgütlenme faaliyetleri devam ettirilmiştir.⁹⁹ Bahriye Vekaleti bu yeni yapılanmada donanmanın yalnızca idari işlerini üstlenirken harekât ve sevk işi Genelkurmay Başkanlığına bırakılmıştır. Merkez olarak İstanbul'un seçildiği Türk Donanmasında sevk, idare ve operasyonel kabiliyet için de önemli adımlar atılmıştır. Erkan-ı Harp

⁹⁵ Zeki Türkmenoğlu, Türk İstiklal Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı (Genelkurmay Basımevi, 1964), 29.

⁹⁶ Sancar” Türk Deniz Kuvvetleri Tarihi ve 21. Yüzyılda Deniz Kuvvetleri Stratejisi” 321.

⁹⁷ Yüksel, “Türk Dış Politikasındaki Gelişmelerin Türk Ordusunun Donatım ve Organizasyonuna Etkileri 1936-1945” 264.

⁹⁸ Sancar” Türk Deniz Kuvvetleri Tarihi ve 21. Yüzyılda Deniz Kuvvetleri Stratejisi” 325-326.

⁹⁹ Rahmi Akbaş “Osmanlı'nın Son Döneminden Cumhuriyet'e Türk Donanması ve Refah Faciası” (Dumlupınar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011),110-112, YÖK (296690)

Dairesine bağılı olarak Deniz Kurmay Başkanlığı kurulmuş olup donanma; İstanbul Bahriye Komutanlığı, İzmit Müstahkem Mevki Komutanlığı, Karadeniz Bahriye Komutanlığı (Samsun) ve Akdeniz Bahriye Komutanlığı (İzmir) olarak yapılandırılmıştır.¹⁰⁰ Donanmanın bu şekilde örgütlenmesi ile birlikte Türk Deniz Kuvvetlerinin harp gücünü artırabilmek için öncelikle Osmanlı'dan kalan gemilerin durumuna bakılmıştır. 2 kruvazör, 2 torpido kruvazör, 3 torpido bot ve 7 gambot hizmet dışına çıkarılmış olup Mecidiye, Berk, Peyk, Taşoz, Samsun, Hızır Reis ve Kemal Reis gemileri tadilatın geçmiştir. Osmanlı Donanmasından kalan en önemli gemi Yavuz'un onarımı ise mali şartlar nedeniyle ertelenmiştir.¹⁰¹ Bunun yanında 1923 'te imzalanan Lozan Antlaşmasının getirdiği kısıtlamalardan dolayı İstanbul Haliç tersanesi Gölcük'e taşınmıştır. Buradaki küçük atölyeler tersanenin temellerini oluşturmuştur. Bugün dahi Türk Deniz Kuvvetleri'nin en mühim tesislerinden olan Gölcük tersanesinin temelleri de bu dönemde atılmıştır.¹⁰² Belli nedenlerle ertelenen Yavuz zırhlısının tamirine de bu süreçle beraber başlanmıştır.

12 Ağustos 1909'da inşasına başlanarak 1911'de hizmete giren Goben (Yavuz) zırhlısı Alman Donanmasının en büyük gemisi olup aslında görünürde Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na giriş sebebidir. Osmanlı Donanmasına Karadeniz'de üstünlük getiren bu gemi I. Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizlerce Tuzla'ya nakledilmiştir.¹⁰³ Cumhuriyetin ilk yıllarında donanmanın güçlendirilmesi için ilk önemli hamle Yavuz zırhlısının onarım meselesi olmuştur. Mali şartlar elvermese de hükümet Yavuz zırhlısının onarımına büyük önem vermiştir. Buradaki ilk önemli engel Yavuz zırhlısının Alman personelinin Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'den ayrılırken gemiye dair bütün önemli evrakları götürmeleri olmuştur. Buna rağmen bilhassa Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın girişimleri ile hükümet İlk aşamada Fransız bir şirket ile anlaşmış olup tamiratın Gölcük'te yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁰⁴ 1927'de başlayan tamirat çeşitli sıkıntılar ve kamuoyuna "Yavuz- Havuz" olarak yansıyan hukuki süreç nedeniyle uzamıştır. 1929'da biten tadilatın ardından Yavuz zırhlısı 1930 Ağustos ayında operasyonel hale gelmiştir. Balkan Savaşlarında önemli

---

¹⁰⁰ Akdoğan "Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığının Kurulması", 38.

¹⁰¹ Tekeli ve İlkın, Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si, 85.

¹⁰² Akdoğan "Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığının Kurulması", 64.

¹⁰³ Tuğba Belenli, "Yavuz Zırhlısı ve Tamirinin Türk-Yunan İlişkilerine Etkisi, *Belleten*, 83/297, (2019):689-701.

¹⁰⁴ Figen Atabey, "Cumhuriyet Donanması'nın Oluşum ve Gelişim Süreci (1923-1938)" *Selçuk Türkiyat*, 59 (2023): 322-323.

görevler üstlenen Yunan zırhlısı Averof'un Osmanlı Donanmasına verdiği zarar hala akıllardayken ve Yunan donanmasının gücünü koruduğu bir dönemde Yavuz zırhlısının onarımı Türk donanması için oldukça önemli bir adım olmuştur.¹⁰⁵

Türk Deniz Kuvvetlerinin teşkilatlanmasında önemli olan diğer bir adım komutanlığın müsteşarlık seviyesine getirilmesidir. 1928 yılında 1924 tarihli Bahriye Vekâleti kaldırılmış olup yerine Deniz Müsteşarlığı oluşturulmuştur.¹⁰⁶ Müsteşarlık; donanma, personel işleri, teçhizat, imalat, sağlık ve levazım olmak üzere altı şubeden oluşturulmuştur. Donanma şubesi üç kısımdan müteşekkil olup birinci kısım kadro işleri ve okullar ile ilgilenmiştir. İkinci kısmın görevi seferberlik hali ve er erbaşın durumu iken üçüncü şubenin görevi ise yazı işleri olarak belirlenmiştir. Tıpkı donanma şubesi gibi personel şube de üç kısımdan oluşmuş olup ilk birimin vazifesi personelin özlük işleridir. İkinci kısım astsubaylar ile ilgilenirken üçüncü kısım emekli subay ve astsubayların sefer görev durumları ile ilgilenmiştir. Teçhizat şube silah ve mühimmat işlerine bakarken Fen ve imalat şubesi makine ve teknelerin her türlü bakım onarım durumu ile vazifelendirilmiştir. Beşinci birim olan sağlık şube ise personelin sıhhat konusu ile görevli olmuştur. Son olarak levazım şube ise maaş, bütçe ödenek, satın alma ve personel kıyafet temini hususunda görev yapmıştır.¹⁰⁷

Türk Donanmasında bu örgütlenme şekli 1949'a değin sürdürülmüştür.¹⁰⁸ Yavuz zırhlısının orduya katılması ve İtalya'dan alınan Zafer, Tınaztepe, Kocatepe, Adatepe savaş gemilerinin de gelmesiyle 1931'den itibaren donanma Harp Filosu şeklinde örgütlenmiştir.¹⁰⁹ Yeni sistemde Ana Harp Filo, Yedek Filo ve Denizaltı filosu muharip birlikler olarak görevlendirilmiştir. Türkiye'nin o dönem donanmaya kattığı mevcut denizaltıları ise Hollanda ve İtalya'ya yaptırılan I. İnönü, II. İnönü, Sakarya ve Dumlupınar'dır.¹¹⁰ Türk donanması bunula yetinmeyerek denizaltı filosunu II. Dünya savaşının başlangıcına kadar büyütmüş Alman firmalarına dört denizaltı siparişi daha verilmiştir. İsimlerini bizzat Atatürk'ün koyduğu bu araçlar Saldıray, Batıray, Yıldray

---

¹⁰⁵ Tekeli ve İlkin, Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si, 86.

¹⁰⁶ Akdoğan "Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığının Kurulması", 50.

¹⁰⁷ Rasim Ünlü, "Atatürk Döneminde (1923-1938) Cumhuriyet Bahriyesinin Oluşum ve Gelişim Süreci (İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 1996), 68-69, YÖK (54252).

¹⁰⁸ Ercan Kostak, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar, (Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 27, YÖK (432655)

¹⁰⁹ Atabey, "Cumhuriyet Donanması'nın Oluşum ve Gelişim Süreci", 326-327.

¹¹⁰ Miyak, "Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)", 73-74

ve Atılay denizaltılarıdır. Alman Hükümeti II. Dünya Savaşı nedeniyle Batıray denizaltısına 1939'da el koymuştur.¹¹¹

1935 yılına gelindiğinde gittikçe güçlenen Türk Deniz Kuvvetlerinde önemli gelişmeler meydana gelmiştir. 30 Eylül 1935'te Türk donanmasının ilk mayın arama tarama filosu kurulmuştur. Yine aynı yıl Harp filosu isimlendirmesinden vazgeçilerek Donanma Komutanlığı sistemine geri dönmüştür. Yeni sistemde Türk Deniz Kuvvetleri; Harp Filosu, yedek filo ve mayın arama tarama gemilerinden teşkil edilmiştir.¹¹² Dönemin diğer önemli olayı ise Donanma Komutanlığının çeşitli nedenlerle Gölcük tersanesine taşınmasıdır. Donanmanın amiral gemisi Yavuz zırhlısının ev sahibi olduğu komutanlık 1935 yılı düzenlemesi ile Gölcük'e taşınmıştır.¹¹³

Türk Deniz Kuvvetlerinin ülke savunmasında etkinliğini artıracak önemli bir gelişme de 1936'da meydana gelmiştir. İsviçre'de imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye hem Lozan Antlaşmasının Boğazlara dair getirdiği bazı kısıtlamalardan kurtulmuş hem de ülke güvenliğini sağlamaya dair önemli bir fırsat yakalamıştır. Antlaşmanın ardından Türkiye İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında birer Müstahkem Mevki Kumandanlığı kurmuş bu komutanlıklara bağlı görev yapacak Deniz Komutanlıkları da teşkil edilmiştir. Böylece Türk Deniz Kuvvetleri Boğazları da içerisine alacak bir yapılanmaya geçmiştir.¹¹⁴

Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminde Türk Deniz Kuvvetlerinin kuvvet yapısındaki son düzenleme ise 1938 yılında yapılmıştır. Türk Donanması teşkilat olarak Ana Harp Filosu, İhtiyat Filosu, Mayın Arama Tarama gemileri, Hücumbot Filotillası ve Denizaltı Filosundan oluşturulmuştur.¹¹⁵ Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti'nden harekât kabiliyeti çok da iyi olmayan bir harp filosu miras alınmasına rağmen Atatürk'ün denizcilik vizyonu ile kısa zamanda Türk donanması iyi sayılabilecek bir seviyeye getirilmiştir. Böylece yaklaşan büyük savaş öncesinde hem

---

¹¹¹ Ferhat Dinler, "Türk Donanma Tarihi (1923 – 1938), (İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 58, YÖK (387636)

¹¹² Akdoğan "Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığının Kurulması", 65-66.

¹¹³ Uğur Öztürk, "Osmanlı Modernleşmesinden II. Dünya Savaşına: Cumhuriyet Donanması ve Gölcük Tersanesi'nin Kurulması, (Kocaeli Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 120, YÖK (466160).

¹¹⁴ Akbaş "Osmanlı'nın Son Döneminden Cumhuriyet'e Türk Donanması ve Refah Faciası", 116.

¹¹⁵ Atabey, "Cumhuriyet Donanması'nın Oluşum ve Gelişim Süreci", 327-328.

kıyılarımızın korunması hem de kara kuvvetlerinin desteklenmesi noktasında Türk Deniz Kuvvetleri kendisini ispatlamıştır.

2.3. Hava Kuvvetlerinin Kuruluşu ve Yapılandırılması

2.3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

XX. yüzyılın başından itibaren Avrupalı devletlerin havacılığa başlamaları ve ilk hava kuvvetlerinin kurulmasını müteakip, Osmanlı Devleti de gelişmelere kayıtsız kalmamıştır. Bilhassa Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanların hava akınlarda bulunmaları Osmanlı idarecilerini bu alanda adım atmaya yönlendirmiştir. Osmanlı Devleti'nde ise havacılığının kurulmasında ise Mahmut Şevket Paşa'nın büyük katkıları olmuştur.¹¹⁶ Mahmut Şevket Paşa Osmanlı ordusunun yenilenmesi için büyük çaba sarf ederken bir yandan da havacılık çalışmalarının ilerlemesi için gayret göstermiştir. Paşanın girişimleri ile Yusuf Kenan Bey ve Mehmed Fesa Bey Fransa'ya uçuş eğitimine gönderilmişlerdir. Yine aynı yıl Osmanlı Genelkurmayının talimatı ile Süreyya (İlmen) Bey tarafından Havacılık Komisyonu kurulmuştur.¹¹⁷ Havacılık çalışmalarının belirli bir düzen içinde yürütülmesi maksadıyla Tayyare İstasyonu ve Tayyare Mektebi kurulması kararı alınmış yer olarak Ayastefanos (Yeşilköy) yakınlarında bir bölge seçilmiştir. İlk havaalanı burada inşa edilmiş olup Tayyare Mektebi de havacılık tarihimizde Hava Harp Okulunun temeli olarak kabul edilmiştir.¹¹⁸

Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde bilhassa Fransa ve Almanya ataşeliklerinin nezinde havacılık tatbikatları takip edilerek bu manevralara katılım sağlamıştır. Bu dönem, Mahmut Şevket Paşa'nın girişimlerinin Türk havacılığını kurumsallaştırmada oldukça katkı sağladığı bir devre olmuştur. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve 1914'te I. Dünya Savaşı'nın başlaması henüz emekleme aşamasında olan Türk havacılığını olumsuz etkilemiştir. Savaştan hemen önce Türk havacılığını düzenleme görevi Fransız De Goys'a verilmişken savaş başladığında Alman Binbaşı Serno komutasında Alman misyonu göreve gelmiştir. Cihan Harbi süresince havacılığımız

---

¹¹⁶ Cengiz Tatar, "Türk Havacılık Tarihi (1909-1954) Millî Mücadele Dönemi Öncesi ve Sonrası Türk Havacılığı" (Kocatepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2018), 8, YÖK (526715).

¹¹⁷ Ahmet Çelik, "II. Meşrutiyet Döneminde Türk Hava Kuvvetleri" (Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 25-26, YÖK (148330).

¹¹⁸ Tatar, "Türk Havacılık Tarihi (1909-1954)", 15.

yönetimsel olarak Teşkilat-ı Havaiye Müfettişliği, Umur-ı Havaiye Şubesi, Umur-ı Havaiye Müfettişliği ve Kuvay-ı Havaiye Müfettişliği şeklinde teşkilatlanmıştır.¹¹⁹

I.Dünya Savaşı'nı sonlandıran Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra ise bütün birliklerde olduğu gibi hava kuvvetlerinde de tam bir dağıtım yapılmıştır. Hızlıca işgallere başlayan İtilaf Devletleri hava meydanlarına el koymaya başlamıştır. Müttefik Almanların da savaştan çekilmeleri ile 25 hava filosu savaş dışı kalmış tayyare bölükleri ve deniz havacılık birimleri kapatılmıştır. Burada yurtsever havacılar İtilaf Devletlerinden kaçırabildikleri uçakları Anadolu'ya götürmüşler buna karşılık İngilizler Maltepe'de âtil durumda bulunan tayyareleri imha etmişlerdir.¹²⁰

Anadolu'da vücut bulan Türk Kurtuluş Savaşı'nın hava gücü ihtiyacını karşılamak için Milli Müdafaa Vekaleti'nin 13 Haziran 1920 tarihli emri ile Kuvayı Havaiye birimi kurularak Eskişehir ve Erzincan'da hava istasyonları oluşturulmuştur. 1921'de ise hava istasyonları kapatılarak Kuvayı Havaiye Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Büyük Taarruzdan hemen önce ise 5 Temmuz 1922'de bu birim kaldırılarak tümen büyüklüğünde Kuvayı Havaiye Müfettişliği oluşturulmuştur.¹²¹ Müfettişliğin kuvvet yapısına bakıldığında ise Batı cephesi emrinde muharip bir bölük, yirmi kadar tayyare ve tayyare malzemesi, birkaç tamirhane ve Adana'da faaliyet gösteren küçük ölçekli bir uçuş mektebinden oluştuğu görülmüştür.¹²² Milli Mücadele'de Türk havacılarının elinde bulunan uçaklar ise Alman yapımı Albatros, Fransız menşeli Breguet, Spad ve Nieuport tayyareleri, İngiliz yapımı De Havilland ve İtalyan kökenli Aviatik uçaklarıdır. Bunun yanında halkın bağışları ile alınan uçaklar ve Yunanlardan ele geçirilen ganimet uçaklarda envantere dahil edilmiştir.¹²³

2.3.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Hava Kuvvetleri

Henüz ilk savaş tecrübesinde 1911 Trablusgarp'ta savaş uçaklarının önemini anlayan Mustafa Kemal Paşa cumhurbaşkanlığı süresince Türkiye'nin havacılıkta tam

---

¹¹⁹ Atakan Esen, Sabit Çetin” İki Savaş Arası Dönem Türk-Amerikan İlişkilerine Yeni Bir Soluk: Curtiss-Wright Şirketi ile Yapılan İş Birliği ve Türk Havacılığını Geliştirme Çabaları”, *Belgi 21 (2020): 95-96.*

¹²⁰ Osman Yalçın, *Türk Hava Gücü Kuruluşu, İlk Seferleri ve Yükselişi (1911-1950)*, (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021), 351-352.

¹²¹ Miyak, “Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)”, 81.

¹²² Fatma Rezzan Ünalp, “Türk İstiklal Harbinde Batı Cephesi Tayyare Bölükleri”, *Atatürk araştırma Merkezi Dergisi 38/105 (2022): 139.*

¹²³ Murat Bastem, “Büyük Taarruzda Hava Muharebeleri” (Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 41-128, YÖK (265094).

bağımsız bir devlet olması için çok çaba göstermiştir Atatürk'ün havacılığa verdiği önemi Türkiye'nin ilk pilotlarından Vecihi Bey'de söylemlerinde sık sık belirtmiştir.¹²⁴

Büyük Taarruzdan hemen önce yapılandırılan Türk Hava Kuvvetleri, savaştan sonra mevcut müfettişlik yapısını devam ettirmiştir. Komutanlığında Kurmay Yarbay Muzaffer Ergüder'in yaptığı ve henüz müstakil bir kuvvet komutanlığı olmayan Havacılar harekât bakımından Genelkurmay'a, ikmal yönünden Millî Savunma Bakanlığına bağlı bir yapıdadır.

1923'te Türk Hava Kuvvetleri;

- Harekât, İkmal, Personel, Meteoroloji
- Fen, İmalat, Fenni Araştırmalar
- Sıhhiye, Levazım, Evrak şubelerinden müteşekkildir. Yine 1923 ağustos düzenlemesine göre düzenlemesine göre Türk Hava Kuvvetlerine bağlı olan muharip tayyare bölükleri 1. bölük İzmir Gaziemir, 2.bölük Bandırma, 3. bölük İzmit, 4. bölük Erzurum ve 1. deniz uçak bölüğü İzmir Bayraklı olmak üzere teşkilatlanmıştır. İzmir Gaziemir'de bir uçaksavar bataryası, İzmir Halkapınar'da uçak istasyonu ve ana malzeme deposu oluşturulmuştur. Afyon ve Ankara'da da birer hava malzeme deposu mevcuttur.¹²⁵

1923'ten 1928'e kadar Türk Hava Kuvvetleri müfettişlik seviyesinde olup bahsedilen dönemde Türk havacılığı için diğer bir gelişme Rasat (meteoroloji) şubesinin kurulmasıdır. İzmir'in kurtarılmasının ardından Yüzbaşı Sadık başkanlığında Hava Müfettişliğine bağlı olarak kurulan bu merkezler 1929'dan sonra genişleyerek Hava Rasat İstasyonları Müdürlüğüne dönüşmüştür. İstanbul Yeşilköy, İzmir, Eskişehir, Konya, Diyarbakır, Erzincan ve Çanakkale'de 1.sınıf; Edirne, İzmit, Sinop, Kayseri, Antalya ve Trabzon'da 2.sınıf Rasat İstasyonları kurulmuştur.¹²⁶

1928 yılında Türk Hava Kuvvetlerinde önemli bir değişim yaşandı. Havacılık müfettişliği kaldırılırken yerine Hava Müsteşarlığı kuruldu. Hava Kuvvetlerinin ilk müsteşarı da Tuğgeneral Muzaffer Paşa oldu. Yeni yapılanma ile havacılar talim ve

¹²⁴ Tatar, "Türk Havacılık Tarihi (1909-1954)", 190.

¹²⁵ Yalçın, Türk Hava Gücü, 193-199.

¹²⁶ Tatar, "Türk Havacılık Tarihi (1909-1954)", 203.

harekât bakımından Genelkurmay Başkanlığına lojistik ve ikmal yönünden Millî Savunma Bakanlığına bağlandılar. Düzenleme ile birlikte Tayyare Grup amirlikleri kaldırıldı. Bölükler birleştirilerek tabur sistemine geçildi. 1. Tayyare taburu Eskişehir’de 2. Tayyare taburu Diyarbakır’da 3. Tayyare taburu da İzmir’de görevlendirildi. Eskişehir’de görevli 1.Tabura 6,7,8,9 ve 10. bölükler, Diyarbakır merkezli 2.Tabur’a 27,28,29. bölükler, İzmir’de konuşlu 3.Tabur’a ise 11,24,31 ve 44. bölükler entegre edilmiştir. 1932’de alay sistemine geçilmiş olup Eskişehir’de 1.Tayyare Alayı, Diyarbakır’da 2.Tayyare Alayı ve İzmir’de 3.Tayyare Alayı kurulmuştur. Yine 1932’de yapılan düzenleme ile havacılar bağımsız muharip sınıf olarak kabul edildi.¹²⁷ İlerleyen yıllarda İzmir’de bir deniz tayyare taburu, Kütahya ve Bursa’da birer alay daha kuruldu. Olası bir Cihan harbinin getirdiği tehditler nedeniyle Amasya Merzifon’da 7. ve Erzincan’da 8.alay göreve başladı. 1939’da hava kuvvetlerinde tugay seviyesine geçildi.¹²⁸ Bütün bu gelişmelerin yanında 1937 yılı ise Türk havacılık eğitiminin önemli bir yılı oldu. Yıldız sarayında Hava Harp Akademileri kurulmuş olup okulun komutanlığına Yarbay Ferruh Şahinbaş, Kurmay Başkanlığı’na Yüzbaşı Seyfettin Turagay atanmıştır. Böylece Türk Hava Kuvvetlerinin seçkin personel ihtiyacının karşılanması için önemli bir adım atılmıştır.¹²⁹

1930’lu yıllardan itibaren Avrupa’da siyasi gerginliklerin artması, silahlanmanın hızlanması ve güvenlik algılarının değişmesine paralel olarak Türkiye’de de hava savunma politikalarında güncellemeye gidilmiştir. Başvekil İsmet İnönü’nün konuyu gündeme getirmesi ile kamuoyunda konuya dair farkındalık oluşmuş dönemin basınında meseleye dair çalışmalar yer bulmuştur. İlerleyen süreçte savaş ve barış halinde görev yapacak bir hava savunma komutanlığının kurulması kararlaştırılmış olup 11 Haziran 1937 tarihli yasanın kabulü ile Hava Savunma Komutanlığı oluşturulmuştur. Milli Müdafaa Vekaleti’ne bağlı olarak kurulan bu birimin temel vazifesi olası hava taarruzlarına karşı yurdun korunması olarak açıklanmıştır. Bu Komutanlığın başına Korgeneral Hüseyin Hüsnü Kılık getirilmiştir. Değişen tehdit algısına bağlı olarak, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin bünyesinde oluşturulan diğer bir birim de Gaz Genel Komutanlığıdır. Bu birimin temel görevi kimyasal ve biyolojik

¹²⁷ Osman Yalçın, Türk Hava Harp Sanayii Tarihi (Kronik Kitap, 2023), 114-116.

¹²⁸ Miyak, “Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)”, 84.

¹²⁹ Osman Yalçın, “Türk Hava Kuvvetlerinin Teşkilatlanma Tarihi” (Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 218, YÖK (144887).

saldırlara karşı Türk ordusunun savunma kabiliyetini artırmak ve gaz savaşlarına orduyu hazırlamaktır. Komutanlığın teşekkülünde dönemin tecrübeli ülkesi Almanya'dan yararlanılmış, Dr. Schossberger Türkiye'ye davet edilmiştir. Ayrıca Gaz şube müdürü Nuri Refet Bey Türk Hava Kuvvetlerinin gaz ihtiyacı ve silah tedariki için Almanya'ya gönderilmiştir.¹³⁰

2.4. Cumhuriyet Dönemi Türk Jandarması

Kuruluş tarihi Sultan Abdülmecid'e kadar uzanan jandarma teşkilatı cihan harbi ve milli mücadele yıllarında önemli vazifeler üstlenmiştir. Cumhuriyetin ilanı birlikte bütün kuvvet kollarında olduğu gibi jandarmada da yeniden yapılanma dönemine girilmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra kapatılan jandarma mektebi tekrar açılarak Ankara'ya taşınmıştır. Süreç içerisinde jandarma okullarının da sayısı artırılmıştır. Dahiliye Vekaletine bağlanan ve 1930 düzenlemesi ile hukuki konumu sağlamaştırılan jandarmanın 1933 itibari ile 17 taburu ve 30 bin personeli mevcuttur. Kurumun personel ihtiyacı da Kara Harp Akademisi'nden karşılanmıştır.¹³¹ Komutanlığı korgeneral rütbesinde olan Jandarma teşkilatı milli mücadele yıllarında görev yapmasının yanında cumhuriyetin ilanından sonra hem Atatürk devrimlerinin korunması ve topluma yerleşmesinde önemli görevler üstlenmiş hem de Anadolu'nun uzun yıllardır ihtiyaç duyduğu huzur ve güven ortamının sağlanmasında başrol oynamıştır.¹³²

2.5. Cumhuriyet Ordusunda Alman Askeri Misyonu

Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması ve ardından imzalanan Lozan Antlaşması ile prangalarından kurtulan Türkiye dönemin siyasi ve askeri konjonktürü gereği silahlı kuvvetlerini güçlendirme yoluna gitmiştir. Bağımsız bir strateji geliştirmek için çok eksiği bulunan Türk ordusunda eğitim ve harp doktrini açığının yabancı subaylar ile kapatılması gündeme gelmiştir. Uzun bir dönemdir devam eden Alman askeri ekolünün Türk ordusu üzerindeki etkisi, Versay Antlaşması'nın getirdiği kısıtlamalar

---

¹³⁰ Bülent Bakar, Hava Taarruzlarına Karşı Türkiye'de Pasif Korunma (1935-1945) (Tarihçi Kitabevi, 2019), 62-64

¹³¹ Ali İhsan Kurtulan, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Mustafa Kemal (Atatürk)'ün Katıldığı Harp Oyunları ve Askeri Manevralar" (Adnan Menderes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 88-89, YÖK (312318).

¹³² Ercan Kostak, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar" (Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans tezi, 2016), 40-41, YÖK

nedeniyle Alman ordusunun dağıtılmış olması gibi nedenlerden dolayı, Türk hükümeti ve genelkurmay Almanya ile iş birliğine karar vermiş 3 Mart 1924'te imzalanan Türk-Alman Dostluk Antlaşması ile ilişkiler resmi olarak başlamıştır.¹³³

Bu noktada 1925 yılı önemli gelişmelere sahne olmuştur. Türkiye'nin Berlin sefiri Kemalettin Sami Paşa'nın girişimleri ile Alman subayların Türk Silahlı Kuvvetleri'nde görev almalarının önü açılmış olup aynı yılın eylül ayında Alman subaylar Kara Harp Akademi'sinde ders başı yapmıştır.¹³⁴ Türk ordusunda Fransız sisteminin de denenmesi gündeme gelmiş fakat Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Alman ekolünü daha çok beğenmesi ve Türk askeri ile Alman askerinin birbirine savaş tarzı olarak benzediği yönündeki görüşü ile Alman ekolü ağır basmıştır.¹³⁵ Değnilmesi gereken diğer önemli bir husus da Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı döneminden farklı olarak Alman subaylara komuta kademelerini teslim etmemiştir.¹³⁶

2.5.1. Alman Subayların Çalışmaları

Almanya ile ilişkilerin belli bir sisteme oturtulması ve Alman subayların Kara Harp Akademi'sinde görev almasından sonra Türk- Alman askeri ilişkileri gelişmeye başlamıştır. 1927 yılında Genelkurmay Talim Dairesi Başkanı Hüseyin Erkilet Paşa'nın başkanlık yaptığı bir komisyon Almanya'ya giderek burada bazı askeri konularda bilgi almıştır. Yine ertesi yıl dört Türk subayı askeri haritacılık konusunda kurs almak için Almanya'ya gönderilmiştir. 1929 yılında süvari, piyade ve topçu sınıfından bazı subaylar Almanya'da eğitim almışlardır. Bununla birlikte Türk ordusunda görev yapan Alman subayların sayısı da yıllara oranla artış göstermiştir. 1930'lardan sonra sayıları otuzları geçen askeri misyonun en önemli isimleri Von Klewitz ve Bührmann olup Müller, Reinbach, Höfl ve Ruscheweig de Türk Kara Kuvvetleri'nde göze çarpan diğer isimler olmuştur. Alman subayların çalışmalarından memnun olan Türkiye'nin 1932'de yeni bir askeri misyon talebi üzerine Almanya, Türk Kara Kuvvetleri'nde büyük bir iz bırakacak olan General Mittelberger'i Türkiye'ye göndermiştir.¹³⁷ Türkiye ile Almanya arasındaki anlaşmanın akabinde

---

¹³³ Erhan Çifci, Prusya'dan Nato'ya Türk Ordusunda Batı Etkisi (Kronik Kitap, 2022), 171-172.

¹³⁴ Çifci, Türk Ordusunda Batı Etkisi, 174.

¹³⁵ Resul Alkan, Türk Ordusunda Son Alman General Hılmar Von Mittelberger (Timaş Tarih, 2022), 41.

¹³⁶ Miyak, "Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)", 592.

¹³⁷ Çifci, Türk Ordusunda Batı Etkisi, 178-182.

1933 yılı şubat ayında Türkiye'ye gelen Mittelberger¹³⁸ Hemen göreve başlayarak Mareşal Fevzi Çakmak'ın talebiyle Türkiye'nin hava savunması için bir rapor hazırlamıştır. Kara Harp Akademisi'nde derslere giren Mittelberger'in çalışmaları ders kitabı olarak da basılmıştır. Türkiye'de bulunduğu yıllarda doğrudan Türk Genelkurmay'ına bağlı olarak vazife gören Mittelberger, Harp Akademilerinde derslere girmesinin yanında her yıl düzenlenen stratejik tatbikat ve manevraların idaresini üstlenmiş ayrıca muvazzaf Türk subayların akademik değerlendirmesini de yapmıştır. Ayrıca Türkiye'nin kara savunmasının belli bir stratejiye oturtulması için de danışmanlık icra etmiştir. Bu pencereden bakıldığında Cumhuriyet dönemi Türk kara kuvvetlerinin aldıkları eğitimlerde tıpkı Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Alman etkisinin devam ettiği anlaşılmaktadır.¹³⁹

Erken cumhuriyet döneminde deniz kuvvetlerinin yapılandırılmasında da yabancı uzmanlardan destek alınmıştır. Bu bağlamda Lozan Antlaşması'nın imzalanması ve Cumhuriyet'in ilanından sonra donanmasını güçlendirmek isteyen Türkiye, çeşitli ülkeler ile temaslara başlamıştır. Bu noktada öne çıkan ülkeler Almanya ve İngiltere olmuş bazı nedenlerden dolayı İngiltere seçenek dışı kalmıştır. Dolayısıyla Türkiye, Deniz Harp Akademisi ve Türk Deniz Kuvvetlerinin ıslahında, kara kuvvetlerinde olduğu gibi Almanya ile iş birliğine gitmiştir.¹⁴⁰ Türkiye'nin Berlin büyükelçisi Kemalettin Sami Paşa'nın girişimleri ile Alman Denizcilik Heyeti'nin üyeleri belli olmuştur. Amiral von Gagern, Yarbay Rodenbeck, Yüzbaşı Wehner, torpedo subayı Max Doflein, telsizci Ernst Kruger, topçu subayı Ditman ve Topçu mühimmat uzmanı Stepan kurulun isimleridir. Gagern'in liderliğindeki heyet 1926 'da Türkiye'ye gelmiş hızlıca Ankara'ya giden Amiral Gagern, Türk donanmasının durumu hakkında bilgi almıştır. 1929'da görev müddeti biten Gagern'in yerine Atatürk'ün vefatına kadar görev yapacak olan Lothar von Arnauld atanmıştır. Alman denizcilerin Türkiye'de bulunduğu yıllarda en önemli görevleri Yavuz zırhlısının onarımı noktasındaki çalışmalar olmuşsa da ihale Fransız bir firmaya verilmiştir. Buna rağmen çalışma azimlerinde noksanlık olmayan Alman subaylar Türk deniz kuvvetleri personelinin belli bir seviyeye gelmelerinde önemli katkılar sunmuşlardır. Alman subayların görev süreleri bitmesine rağmen sözleşmeler genellikle uzatılmış bazı

---

¹³⁸ Gerhard Grülhaber, "Türk Ordusunda Alman Ruhü" (Say Yayınları, 2022), 254.

¹³⁹ Alkan, "Türk Ordusunda Son Alman General", 79-87.

¹⁴⁰ Alkan, "Türk Ordusunda Son Alman General", 45.

Avrupalı devletlerden teklif gelmesine rağmen tercih genellikle Almanlardan yana kullanılmıştır. Bunun yanında Türkiye'nin çok önem verdiği bir konu olan Türk subayların Almanya'da eğitim alması da bu dönem gerçekleşmiştir. Alman subaylarda denizaltı eğitimlerini Türkiye'nin sunduğu imkanlar ile Türk donanmasında almışlardır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin son yıllarında başlayan donanmadaki Alman ekolü cumhuriyet döneminde de devam etmiş II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar Türk donanmasında Alman etkisi kendini hissettirmiştir.¹⁴¹

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk Hava Kuvvetlerinin teşkilatlanmasında kara ve deniz kuvvetlerinde olduğu gibi bariz bir Alman etkisi görülmemiştir. Bununla beraber Mittelberger'in Türkiye'ye gelişi ve göreve başlaması ile durum değişmiş Alman generalin girişimleri ile 1937'de karacılıktan bağımsız bir hava harp okulu kurulmuştur. Fakat yaklaşan II. Dünya Savaşı'nı göz önünde bulunduran Alman Hava Kuvvetlerinin Türkiye ile iş birliğine yanaşmaması nedeniyle hava kuvvetlerinde Alman etkisi çok fazla yayılma alanı bulamamıştır.¹⁴²

---

¹⁴¹ Resul Alkan, "Alman Belgelerine Göre Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Bahriyesi Bağlamında Türk Alman İlişkileri" *Tarih İncelemeleri Dergisi* 36/2 (2021): 428-433.

¹⁴² Çifci, *Türk Ordusunda Batı Etkisi*, 184.

3. 1923-1938 DÖNEMİNDE TÜRK ORDUSUNUN TATBİKAT MANEVRA VE OPERASYONLARI

Silahlı kuvvetlerin savaşa hazırlık halinin tespiti amacıyla uygulanan askeri manevralara tatbikat denilmektedir. Planlı ya da plansız olarak yapılabilen tatbikatlarda genellikle kırmızı ve mavi renk üzerinden iki grup oluşturularak uygulamalar icra edilmiştir. Birliklerin fiilen katıldığı ve katılmadığı şeklinde iki gruba ayrılan tatbikatlarda ordunun eğitim düzeyi artırılmıştır. Gerçeğe yakın bir senaryonun canlandırılarak kırmızı ve mavi kuvvetlerin çarpıştığı ve ordunun olası saldırıya karşı eksik yönlerinin belirlendiği hareketlere ise harp oyunu denilmiştir. Yine kırmızı ve mavi birliklerin kullanılarak savaş durumunun fiilen uygulanmasına ise manevra denilmiştir. Manevralarda en temel amaçlardan biri ise farklı muharip birlikler arası iş birliğini geliştirmek ve ordunun harp öncesi hazırlığını en üst seviyeye getirmektir.¹⁴³ Bütün bu nedenlerin yanında Lozan Antlaşması'nın imzalanması ve Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye, bölgesinde başka bir konuma kavuşmuştur. Ortadoğu'da kurulan mandater rejimler nedeniyle güney sınırımızda İngiltere ve Fransa ile komşu olunması ayrıca doğuda Sovyetler Birliği'nin olası toprak istekleri Türkiye'yi askeri anlamda tedbir almaya yöneltmiştir.¹⁴⁴ Bu gelişmelerin etkisiyle Türk ordusu cumhuriyetin ilk yıllarında birçok tatbikat ve manevra düzenlemiştir.

3.1. Türk Kara Kuvvetlerinin Tatbikat, Harp Oyunu ve Manevraları

3.1.1. İzmir Harp Oyunları

Harp oyunlarının yapılmasının temel nedeni Yunanistan ve İtalya'nın Akdeniz'deki saldırgan politikalarıdır. Ayrıca iç siyasette önemli bazı konuların görüşülüyor olması ordunun komuta kademesinin toplanmasına neden olmuştur.¹⁴⁵ Açılışını Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı yönetimini Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın üstlendiği harp oyunlarına Başbakan İsmet Paşa, Milli

¹⁴³ Kostak, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar", 6-9.

¹⁴⁴ Kurtulan, Mustafa Kemal (Atatürk)'ün Katıldığı Harp Oyunları ve Askerî Manevralar", 117.

¹⁴⁵ Kurtulan, Mustafa Kemal (Atatürk)'ün Katıldığı Harp Oyunları ve Askerî Manevralar", 95-98.

Müdafaa Vekili Kazım Özalp, 1. Ordu müfettişi Kazım Karabekir, 2.Ordu müfettişi Ali Fuat Paşa, 3.Ordu müfettişi Cevat Paşa çok sayıda kolordu komutanı, tümen, tugay ve alay komutanları, müstahkem mevki komutanları ve askeri okullar komutanı olmak üzere Türk ordusunun hemen hemen üçte ikisi tüm kadrosu ile katılım sağlamıştır¹⁴⁶

Kurulan senaryoda komutanlığını Ali Fuat Paşa'nın yaptığı İtalya ve Cevat Paşa'nın kumanda ettiği Yunanistan'ın Anadolu'ya yönelik çıkarma ve işgal planlarının nasıl savunulacağı öngörülmüştür. Ayrıca senaryonun son kısmında işgal planına Fransa'nın da destek vermesi üzerinde durulmuştur. Türk ordularının komutanlığını Kazım Karabekir Paşa'nın yaptığı ve 1 hafta süren tatbikatta Mustafa Kemal Paşa sık sık diğer komutanların fikirlerine başvurmuş bilhassa Kazım Karabekir Paşa ve İsmet Paşa ile değerlendirmeler yapmıştır. Harp oyunlarının sonucunda İtalya ve Yunanistan'ın Anadolu'ya yönelik muhtemel saldırılarının Türk orduları tarafından başarıyla savunulacağı öngörülmüş düşman unsurlarının kesin sonuç alamadan mağlup olacakları üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Tatbikatın ardından Türkiye, kıyıların olası bir saldırıya karşı nasıl savunulacağına dair eksikliklerini görmüş hızlıca bunları tamamlama yoluna gitmiştir. Ayrıca Türk ordusunun yetenekleri de yerli yabancı basın tarafından dünyaya aktarılmış bu da Yunanistan ve İtalya'nın, Türkiye ile ilgili planlarını tekrar gözden geçirmelerine neden olmuştur.¹⁴⁷ İzmir Harp oyunlarının sonucunda Mustafa Kemal Paşa da bir değerlendirme yapmıştır. Gazi Paşa yaptığı değerlendirmede Türk ordusunun kendisine denk ordular ile kolayca mücadele edebileceğini hatta daha güçlü ordulara da kolay kolay yenilmeyeceğini söyleyerek dönemin konjonktürüne göre orduyu yeterli bulduğunu ifade etmiş fakat bu kuvvetin korunmasını ve en kısa zamanda ordunun daha da güçlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁴⁸

3.1.2. İzmir Kemalpaşa Manevraları

Cumhuriyet'in ilanından sonra düzenlenen ilk askeri manevra olan İzmir Kemalpaşa manevraları çok önemli iç ve dış gelişmelere paralel olarak icra edilmiştir. Dış politikada İngiltere ile devam eden Musul problemi, Fransa ile yaşanan sınır anlaşmazlıklarının yanında iç cephede devam eden siyasi gerginlikler ve Şeyh Sait isyanı ve Tahriri Sükûn kanununun yarattığı olumsuz hava hala etkisini sürdürüyordu.

¹⁴⁶ Kostak, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar", 61-62.

¹⁴⁷ Kurtulan, Mustafa Kemal (Atatürk)'ün Katıldığı Harp Oyunları ve Askerî Manevralar", 98-102.

¹⁴⁸ Miyak, "Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)", 467-468.

Tüm bu olayların akabinde gerçekleşecek olan manevraların komutanlığını ise Fahrettin (Altay) Paşa yapmış Gazi Mustafa Kemal Paşa'da manevralara davet edilmiştir.¹⁴⁹ Manevralarda senaryo İzmir Seferihisar ve Çeşme'den başlayacak bir çıkarma harekâtı üzerine kurulmuştur. Plana göre mavi ile işaretlenen düşman kuvvetleri kıyıdan sızmaya başlayacak ve Manisa'ya kadar ilerleyecektir. Buna binaen bu saldırı kırmızı ile işaretli dost birlikleri tarafından başarıyla durdurulmuştur. Düşman kuvvetlerin durdurulmasında hava kuvvetlerinin keşif desteği ve topçu atışlarının da payı olmuştur.¹⁵⁰ Tatbikatın ardından müstahkem mevki komutanlığı tarafından onuruna düzenlenen yemekte bir değerlendirme yapan Mustafa Kemal Paşa, komutanlar ve subaylara teşekkür etmiş ordunun harbe hazırlık seviyesinin iyi derecede olduğunu belirterek Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hem iç hem de dış tehditlere karşı her daim cumhuriyetin ve Türk milletinin yılmaz bir bekçisi olduğunu vurgulamıştır.¹⁵¹

3.1.3. Ankara Manevraları

İç politikada İzmir suikastı ve yargılamaları, Anadolu'da yaşanan Kürt isyanları, dış siyasette ise İngiltere ile devam eden Musul gerginliği Fransa ile yaşanan problemler, Yunanistan ile nüfus mübadelesinden kaynaklanan gerginlik ve İtalya'nın Anadolu'ya yönelik tehditleri gölgesinde Türk ordusunun gücünü göstermek için bu manevralar icra edilmiştir.¹⁵² Sevk ve idaresini Ankara konuşlu 1.ordu müfettişi Ali Sait Paşa'nın üstlendiği emir komuta birliği Eskişehir konuşlu 4.Kolordu Komutanı Korgeneral Emin Paşa tarafından yürütülen manevralar 8 ve 23. Tümen tarafından Ankara, Haymana ve Polatlı arasında oldukça geniş bir sahada icra edilmiştir. Manevralara Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak da katılmışlardır. Manevraların temel amacı olası bir düşman taarruzunun demiryollarını kullanarak gerçekleşmesi durumunda muhtemel tehditleri saptamaktır.¹⁵³ Önceki tatbikat ve manevralarda olduğu gibi burada da dost birlikler kırmızı ve düşman kuvvetleri mavi ile sembolize edilmiştir. Dost birliklerin 8. Tümen,

¹⁴⁹ Kostak, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar", 79-82.

¹⁵⁰ Fatih Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askerî Manevra ve Tatbikatlar (1909-1938)" (Selçuk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013), 113-114, YÖK (331766).

¹⁵¹ Kostak, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar", 87-89.

¹⁵² Kostak, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar", 90-97.

¹⁵³ Muhammet Erdoğan, "8-14 Ekim 1926 Tarihleri arasında İcra Edilen ve Cumhuriyet Tarihinin İlk Büyük Manevrası olan 4. Kolordu Ankara Manevrasının Cumhuriyet Tarihindeki Yeri ve Önemi" (Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2006), 1, YÖK (186842).

düşman güçlerin ise 23. Tümen tarafından temsil edildiği harekate piyade, süvari, tank, topçu ve sıhhiye sınıfları ve tayyare bölükleri de destek vermiştir. Planlanan senaryoya göre güç dengesinde üstün olan mavi kuvvetlere karşı kırmızı birlikler önce savunma yapmış ardından taarruza geçerek düşman birliklerini mağlup etmişlerdir. Türk Hava Kuvvetleri'nin de manevralarda üstün yetenekler sergilemesi reorganizasyon aşamasında olan Türk ordusunun geleceği için önemli bir kazanım olmuştur.¹⁵⁴ Tatbikat sahasına sık sık giren, subay ve askerlere tavsiyelerde bulunan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa manevralar ile ilgili değerlendirmelerini Fevzi Çakmak Paşa'ya iletmiş hareketin yapılış tarzını, uygulamaları, askerlerin taktik bilgisini çok iyi derecede bulduğunu belirtmiştir. Cumhuriyete karşı isyanların arttığı bir dönemde yapılan Ankara manevraları, Türk ordusunun harekât yeteneğinin, kara ve hava birliklerinin uyumunun ne derece geliştiğini göstermesi bakımından mühim bir yere sahiptir. Ayrıca uygulanan harp senaryoları sayesinde ordunun hangi ihtiyaçlarının neler olduğu daha net anlaşılmıştır¹⁵⁵

3.1.4. İkinci Ordu Sonbahar Manevraları

2. Ordunun bu tatbikatında temel neden bir önceki yıl Ankara'da düzenlenen kolordu manevralarında gerçekleştirilen bazı taktik uygulamaların geliştirilerek icra edildiğinde nasıl bir sonuç alınacağını tespit etmektir. Ayrıca hazırlanan tatbikat senaryosunda isim verilmemekle birlikte S.S.C.B ve Yunanistan'ın Anadolu'ya yönelik olası taarruzunda neler yapılabileceği üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Bilindiği üzere diğer bir maksat da Türk ordusunu iç ve dış tehditlere karşı her zaman hazır tutmaktır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın katılmadığı bu tatbikata Mareşal Çakmak, 2.Ordu Müfettişi Fahrettin Paşa ile Korgeneral Ahmet Derviş Paşa, Korgeneral Ali Hikmet Paşa ve üst rütbeli birçok subay katılım sağlamıştır. Fahrettin Paşa'nın komutasında icra edilen manevralarda Ahmet Derviş Paşa kırmızı birliklerin, Ali Hikmet Paşa ise mavi birliklerin idaresini üstlenmiştir. Topçu, süvari, istihkam, muhabere gibi kara unsurlarının yanında donanma ve hava kuvvetleri de harekate iştirak etmiştir. Manevraların icra aşamasında Yeşil Asya devletinin Kırmızı Anadolu devletine saldırması bunu fırsat bilen Mavi devlet ordusunun Ege bölgesine taarruzu üzerinden çıkarımlar yapılmıştır. Başarıyla tamamlanan manevraların ardından

---

¹⁵⁴ Kostak, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar", 97-100.

¹⁵⁵ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar" 133-135.

Orgeneral Fahrettin Paşa da tatbikat personeline bir teşekkür konuşması yapmıştır. Mareşal Fevzi Çakmak da yaptığı sonuç değerlendirmelerinde Türk ordularının Anadolu'ya yapılacak bir batı-doğu yönlü taarruzu rahatça savuşturacağını fakat ordunun sadece savunma ile değil hücum ile kesin sonuç alacağını eklemiştir.¹⁵⁶

Son olarak dört gün süren ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bütün ordu kademelerinin en üst düzeyde katıldığı ilk tatbikat olan bu manevralar, Türk ordusunun eğitim seviyesinin, teknolojik imkanlarının, harekât kabiliyetinin, kara, deniz ve hava kuvvetlerinin uyumunun ne kadar geliştiğini göstermesi bakımından önemli bir durumdur. Aynı zamanda tatbikata bütün kuvvet kollarının katılması ordunun hangi alanda ne tür ihtiyacının olduğunun anlaşılabilmesi açısından bir fırsat olmuştur.¹⁵⁷

3.1.5. Bursa Manevraları

1929 yılı ordu manevralarının icrası noktasında önemli bir tarihtir. Bu yıla kadar manevralar ile ilgili hazırlıklar belirli bir silsileye uyulmaksızın yapılırken çıkarılan bir kararname ile tatbikatlar esnasında ordu ihtiyaçlarının Milli Müdafaa Vekaleti bütçesinden karşılanması kararlaştırılmıştır.¹⁵⁸

Dış politikanın gergin seyrettiği bir dönemde Yunanistan'ın Lozan Antlaşması'ndan kalan sorunların çözümünde uzlaşmaya yanaşmayan tavrı ve devamında donanmasını güçlendiren adımlar atması Türkiye'yi önlemler almaya mecbur bırakmıştır. Türkiye bu nedenle Bursa'da ordunun tüm unsurlarının katılımı ile müşterek bir manevra icra etmiştir. Bunun yanında, harp başladığında seferberliğin organizasyonu, kara ve deniz birliklerinin ortak hareket kabiliyetinin ölçüsü, olası Marmara Denizi işgalinde donanmanın neler yapabileceği ve amfibi hareketin nasıl yapılacağı gibi soruların cevabı aranmıştır. 1.Ordu Müfettişi Ali Sait Paşa tarafından icra edilen manevralara Mareşal Fevzi Çakmak, 2. ordu müfettişi Fahrettin Paşa, 3. Ordu müfettişi İzzettin Paşa, Cevat Paşa, Yakup Şevki ve Naci Paşa gibi önemli paşalar katılmıştır. Üç aşamada icra edilen manevralarda birlikler kırmızı ve mavi kuvvetler olarak ayrılmıştır. Kara unsurlarından 1. Ordu müfettişliği bağlıları olan tümen, alay ve taburlar, deniz kuvvetlerinden denizaltılar ile tayyareler de katılmıştır. Ayrıca Harbiye Mektebi, Binicilik Okulu, Topçu Mektebi, Harp Akademisi ve Deniz

¹⁵⁶ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar" 137-144.

¹⁵⁷ Miyak, "Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)", 476-477.

¹⁵⁸ Kostak, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar", 119.

Harp Okulu'ndan da öğrencilerin katılımı sağlanmıştır. Kırmızı kuvvetlerin idaresini 4. Kolordu Komutanlığı, mavi birliklerin kumandasını ise 2. Kolordu Komutanlığı üstlenmiştir. Bu manevralarda pilotlar da kuvvetlerin cephe arkalarına sarkarak keşif faaliyetleri yapmışlardır. Havacıların yetenekleri yüksek kumanda heyetini ziyadesiyle memnun etmiştir.¹⁵⁹

Tatbikatın ardından görüşlerini açıklayan Mareşal Fevzi Çakmak, bazı eleştirilerde bulunmuştur. Bunlardan en mühimi senaryoya göre dost kuvvetlere hiçbir düşman tacizinin olmamasıdır. Fevzi Paşa bu hususu belirttikten sonra manevralar ile Türk ordusunun sadece karada değil denizde de önemli yetenekler kazandığını ifade etmiş denizaltı gemilerinin kullanılmasından duyduğu sevinci dile getirmiştir. Ayrıca muhtemel bir seferberlik anında Türk ordusunun artık daha tecrübeli olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁰

3.1.6. Ankara Manevrası (1933)

Cumhuriyet'in ilanının 10. Yıl kutlamalarının yaklaştığı bir dönemde resmî törene katılacak olan 4. Kolordunun Ankara- Malıköy arasında bir manevra icra etmesi Genelkurmay Başkanlığı tarafından kararlaştırılmıştır. Harekatın uygulama safhasında birlikler yine mavi ve kırmızı olarak kodlanmış olası senaryoya göre mavi renkli düşman kuvvetlerin Marmara bölgesinin güney ve doğu sahillerinden hücum ettiği kabul edilerek kırmızı birliklerin taktik savunma ile geri çekildikleri varsayılmıştır. Askeri kaynaklarda çok fazla bilginin bulunmadığı bu manevralarda kırmızı kuvvetlerin mavi birlikleri kısımlara ayırıp yıpratma savaşıyla yok etmesi üzerine hareket edilmiştir.¹⁶¹

3.1.7. Ege Manevraları

1934 yılının haziran ayında Türkiye'ye gelmesi beklenen İran Şahı Rıza Pehlevi'nin ziyareti öncesinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa hem halk ile bütünleşmek hem de ordunun durumunu görmek için Ege bölgesine bir teftiş gezisi planlamıştır. 9 gün olarak planlanan seyahat için Gazi Paşa beraberinde II. Ordu Müfettişi İzzettin

---

¹⁵⁹ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar", 158-166.

¹⁶⁰ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar", 169-170.

¹⁶¹ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar", 177-180.

Paşa, I. Kolordu Komutanı Mustafa Paşa ve Nuri Conker ile birlikte Ankara'dan hareket etmiştir.¹⁶² Ankara'dan hareketle Afyon'a gelen Mustafa Kemal Paşa, önce Afyon ardından Uşak'ta topçu kıtalarını Manisa'da ise İstihkam taburunu ve yine topçu alayını teftiş etmiştir. Bir gece Manisa'da konaklayan Gazi Paşa ertesi gün İzmir'e geçmiş Menemen'de piyade alayını Foça'da ise topçu birliklerini denetlemiştir. Seyahate devam eden Mustafa Kemal Paşa, Gaziemir piyade alayını ve Seydiköy'deki tayyare bölüklerini de denetlemiş ardından Hava kuvvetlerinin tatbikatına katılmıştır.¹⁶³

Ertesi gün seyahate devam eden Gazi Paşa Hazretleri, önce Reşadiye Tayyare Alayı'nı ardından Seferihisar yolu üzerindeki piyade ve topçu birliklerini ziyaret etmiştir. Bornova'da da denetlemelerde bulunan Reiscumhur, Bergama'ya geçerek bazı muharip birliklere tatbikatlar yaptırmıştır. Balıkesir'e geçen Mustafa Kemal Paşa askeri birlikleri denetlemeye devam etmiş ardından ertesi gün Balıkesir'den ayrılmıştır. 9 gün devam eden bu denetleme gezilerinde Türk ordusunun en seçkin birliklerinin yaptığı tatbikatlar ile bir kez daha gücü ortaya konulmuştur.¹⁶⁴

3.1.8. İran Şahı Pehlevi'nin Ziyareti Nedeniyle Yapılan Denetleme Manevraları

Yaklaşmakta olan II. Dünya Savaşı öncesinde, Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesini dış politikada temel prensip olarak kabul eden Türkiye 1930'lardan itibaren çevresindeki ülkeler ile ilişkilerini geliştirmeye önem vermiştir. 1930 yılında Türkiye'nin Ağrı isyanını tamamen kontrol altına alması ve sınır anlaşmazlıklarının çözülmesi ile ivme kazanan Türk İnan ilişkileri, Cumhurbaşkanı Atatürk'ün İran'a elçi olarak gönderdiği Hüsrev Bey'in diplomatik temasları ile daha da gelişmiş Rıza Pehlevi, Atatürk'ü ve Türkiye'yi ziyaret etmek istediğini büyükelçi Hüsrev Bey'e aktarmıştır. Hüsrev Bey Türkiye'ye gönderdiği raporunda İran Şahı Pehlevi'ye özel bir tatbikat yapılmasını önermiş ayrıca askeri binaların, tank, top gibi tüm teknolojik araçların İran Şahı'na mutlaka

---

¹⁶² Yavuz Özgüldür "Ege Manevraları", Atatürk Ansiklopedisi (Atatürk Araştırma Merkezi, 2023), 2.

¹⁶³ Kostak, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar", 130-131.

¹⁶⁴ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar", 184-186.

gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir. Türk ordusunun 21-25 Haziran manevraları da bu nedenlere bağlı olarak icra edilmiştir.¹⁶⁵

Şah ve Gazi Paşa Hazretlerinin Ankara' dan hareketiyle güzergahları üzerindeki askeri birliklerde hazırlıklarını tamamlayarak teftiş ve tatbikat durumuna geçmişlerdir. Eskişehir'e gelen iki liderin şerefine tayyare alayı bir manevra gerçekleştirmiştir. Yoluna devam eden Rıza Pehlevi ve Atatürk önce Afyon ardından Manisa'ya geçmiş devamında manevraların yapılacağı İzmir'e varmışlardır.¹⁶⁶ 23 Haziran 1934' te İzmir Gaziemir ve Seydiköy'de teftişler yapan Mustafa Kemal Paşa icra edilecek manevranın senaryosunu bizzat hazırlamıştır. Baştan sona Gazi Paşa Hazretleri ve İran Şahı'nın idare ettiği harekatta birliklerin hücum ve savunma yetenekleri, uçakların taarruzları ve hava savunma birliklerinin faaliyetleri izlenmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa kuvvetlerin arazide hızlı hareket edebilmelerine ve iyi derece kamufle olabilmelerine önem vermiştir.¹⁶⁷ Manevraların ardından ortaya çıkan en mühim netice Türk ordularının havada ve karada muharebe kabiliyetinin ve teknolojik gücünün dost ülke İran'ın devlet başkanına gösterilmesi olmuştur.¹⁶⁸

3.1.9. Trakya Manevrası (1934)

Avrupa genelinde beliren savaş ihtimali ve Balkanlardaki bazı gelişmeler Türkiye'yi batı sınırında güvenlik önlemleri almaya yöneltmiştir. Ayrıca cumhuriyetin ilanından bu yana Trakya'da bir tatbikat veya manevra yapmamış olan Türk ordusunun bu coğrafyayı daha yakından tanımasını sağlamak ve orduya yeni dahil olan zırhlı birliklerin kabiliyetlerini görmek için Erkanı Harbiye Vekaleti tarafından 1935 yılı ağustos ayında Trakya'da bir tatbikat düzenlenmesi kararı alınmıştır.¹⁶⁹ Bütün bu nedenlere ek olarak daha önceden Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da oldukça yararlılıkları görülen umumi müfettişliklere ek olarak 19 Şubat 1934'te Trakya Umumi Müfettişliğinin kurulmuş olması Trakya bölgesinde yapılacak tatbikatların önemini daha da arttırmıştır.¹⁷⁰

---

¹⁶⁵ Kostak, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar", 136-142.

¹⁶⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 22 Haziran 1934.

¹⁶⁷ Kurtulan, Mustafa Kemal (Atatürk)'ün Katıldığı Harp Oyunları ve Askeri Manevralar", 146.

¹⁶⁸ Kostak, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar", 160.

¹⁶⁹ Miyak, "Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)", 489-490.

¹⁷⁰ Gencer Özcan, "Savaşarısı Dönemde Türkiye Trakya'sının Askeri Sınır Bölgesine Dönüşümü", *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi* 3/2(2022): 167.

Tatbikata kara birliklerinin yanında hava kuvvetleri de katılmıştır. Tatbikata iştirak eden askeri heyet Orgeneral Fahrettin Altay, 3. Kolordu Komutanı Korgeneral Salih Omurtak, 10.Kolordu Komutanı Korgeneral Halis Bıyıktay, 5.Kolordu Komutanı Korgeneral Cemil Cahit Toydemir, 1.Kolordu Komutanı Korgeneral Mustafa Paşa ile 33.Tugay Komutanından müteşekkildir.¹⁷¹

1935 Trakya manevralarında 3. Kolordu ve 10. Kolordu harekâtı icra etmiştir. Birlikler mavi(düşman) ve kırmızı(dost) olarak ikiye ayrılmıştır. Kırmızı birliklerin (10. kolordu) kumandanlığını Korgeneral Halis Bıyıktay üstlenirken, mavi kuvvetlere (3. kolordu) Korgeneral Salih Omurtak komuta etmiştir. Her iki kolordudan tümen, alay ve tabur büyüklüğünde kuvvetler ile tayyare keşif kolları ve otomobil bölükleri manevraya katılmıştır. Manevra, verilen senaryoya göre beklendiği gibi icra edilerek başarıyla tamamlanmıştır. Mareşal Fevzi Çakmak tatbikatın ardından Orgeneral Fahrettin Altay ve ilgili komutanlara manevraların gerektiği gibi yapılmasından dolayı teşekkürlerini iletmış önemli gördüğü hususlarda düzeltmelerini sıralamıştır. Mareşal, birliklerin kamufle olabilmelerinin önemi, keşif faaliyetleri, savaş disiplini, birlikler arası iletişim, askerın yaşesi, savunma savaşı yapmanın harbin bir parçası olduğu ve zırhlı birliklerin nasıl kullanılacağı noktasında görüşlerini bildirmiştir. Dört gün süren manevraların sonucunda Türk ordusu, yaklaşan II. Dünya savaşı öncesi hem bölgeyi daha iyi tanıma fırsatı bulmuş hem de yeni kurulan zırhlı birliklerin kullanımı noktasında tecrübeler edinmiştir.¹⁷²

3.1.10. İstanbul Harp Akademisi Tatbikatı (28-29 Mayıs 1936)

Türkiye Cumhuriyeti, içte ve dışta sıkıntıların arttığı bir dönemde Türk Silahlı Kuvvetlerinin gücünü göstermek ve ordu envanterine yeni katılan silah ve mühimmatların kullanılmasını sağlamak amacıyla Harp Akademileri tatbikatını düzenlemiştir. Metris Topçu Atış Mektebi'nde icra edilen tatbikata Mustafa Kemal Atatürk de katılmış Harp Akademileri Komutanı Ali Fuat Paşa ile birlikte manevraları takip etmiştir.¹⁷³

---

¹⁷¹ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar", 199-201.

¹⁷² Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar", 201-207.

¹⁷³ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar", 208.

Hemen hemen her tatbikatta olduğu gibi birliklerin kırmızı ve mavi olarak ikiye ayrıldığı bu tatbikatta senaryo kırmızı kuvvetlerin mavi kuvvetlere taarruzu üzerine kurulmuştur. Harekatın devamında kırmızı birlikler mavi birliklere hücum etmiş mavi birlikler hem hava taarruzu hem de tank saldırısı ile cevap vermiştir. Kırmızı kuvvetler her iki saldırıya başarıyla karşı koymuş bu durum Türk ordusunun gerçek bir harpte muhtemel saldırılara hazır olduğunu göstermiştir. Tatbikatın ilk bölümünde mevziye girme harekâtı, topçu atışı gibi uygulamaların yanında birliklere gaz saldırısına karşı nasıl hareket edileceği noktasında da manevralar yaptırılmıştır. Tatbikatın ikinci evresinde ise tank destekli piyade hücumu üzerinde de çalışılarak tatbikat sonlandırılmıştır.¹⁷⁴ Harp Akademileri tatbikatına dünyanın ilk kadın savaş pilotu Sabiha Gökçen de¹⁷⁵ muharip olarak katılmıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk de hem Sabiha Gökçen'i hem de tatbikata katılan bütün personeli tebrik etmiştir.¹⁷⁶ Yaklaşan II. Dünya Savaşı öncesinde kara ve hava kuvvetlerinin son teknoloji araçlar ile yaptığı bu müşterek tatbikat Türk ordusunun gücünü bir kez daha göstermiştir.¹⁷⁷

3.1.11. Trakya Manevraları (1936)

Türk Silahlı Kuvvetlerinin 1936 yılı içinde en önemli tatbikatlarından biri de Trakya Manevralarıdır. Harekât sahasının Kırklareli, Babaeski, Hayrabolu ve Alpullu olarak belirlendiği tatbikata başta Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve Milli Savunma Bakanı Kazım Özalp olmak üzere birçok general katılmıştır. Manevralarda uçaklar, tanklar ve motorize diğer birlikler görev yapmıştır.¹⁷⁸ Hükümet ve Genelkurmay Başkanlığı modernize edilen ordunun durumunu görmek için bu tatbikatı planlamıştır. Bunun yanında tatbikatı gerektiren dış etkenli siyasi nedenler de mevcuttur. Bunlar; Balkanlarda revizyonist politika izleyen Bulgaristan'a ve henüz imzalanmış olan Montrö Sözleşmesi'ne itiraz edebilecek ülkelere karşı Türk ordusunun gücünü göstermektir.¹⁷⁹

¹⁷⁴ Kostak, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar", 166-168.

¹⁷⁵ 1913'te dünyaya gelen Sabiha Gökçen erken yaşta anne babasını kaybetmiş ağabeyi tarafından büyütülmüştür. 1925'te Atatürk'ün Bursa gezisinde evlat edinilmiştir. Gazi Paşa tarafından uçuş eğitimi alması sağlanan Sabiha Hanım dünyanın ilk kadın savaş pilotu olmuştur.

¹⁷⁶ Miyak, "Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)", 493-494.

¹⁷⁷ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar", 212.

¹⁷⁸ Tan Gazetesi 8 Ağustos 1936

¹⁷⁹ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar", 214.

Manevra için birlikler kırmızı ve mavi olarak ayrılmıştır. Her iki taraftan zırhlı birliklerin dahil olduğu tatbikatta hazırlanan plana göre ilk saldırı mavi birliklerden gelmiş ve Babaeski bölgesi mavilerin eline geçmiştir. Toparlanan kırmızı birlikler mavi kuvvetler ile çatışmaya başlamış piyade muharebesinden sonra devreye top atışları girmiştir. Devam eden süreçte kara birliklerinin tayyarelere karşı kamufle olma çalışmaları icra edilmiştir. İlerleyen saatlerde şiddetli savunmaya rağmen mavi kuvvetler kırmızı birlikleri çevrelemek için çatışmaya devam etmişlerdir.¹⁸⁰ Manevraların son gününde kırmızı birlikler mavi kuvvetleri ani bir çevirme hareketi ile çembere almış kesin sonucu getirecek hamleler yapılmıştır. Yoğun yağışa rağmen taarruza devam eden kırmızı birlikler mavileri Meriç nehrine kadar süpürmüş akşam saatlerinde tatbikat kırmızı kuvvetlerin zaferi ile neticelenmiştir.¹⁸¹

Tatbikatın ardından Mareşal Fevzi Çakmak hareketin son derece iyi icra edildiğini ifade ederek memnuniyetini açıklamıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk de manevraların başarıyla yapılmasından dolayı duyduğu memnuniyeti Fahrettin Altay Paşa'ya çektiği telgrafta belirtmişlerdir. Ayrıca iç basında orduya yönelik övgü dolu söylemler yer almıştır. Trakya manevralarını büyük bir disiplinle icra eden Türk ordusu hem subay ve er arasındaki emir komuta uyumunu göstermiş hem de son teknoloji silahları kullanarak gücünü bir kez daha ispatlamıştır.¹⁸²

3.1.12. İzmir Ordu Manevraları

1936 yılının diğer bir önemli tatbikatı 2.ordu müfettişliği denetiminde İzmir'de icra edilmiştir. Dört gün olarak planlanan manevraların sevk ve idaresi 2. Ordu müfettişi Orgeneral İzzettin Çalışlar'a verilmiş olup birlikler mavi ve kırmızı olarak ikiye ayrılmışlardır.¹⁸³ Mavi birliklerin idaresi General Rasim Bey'e kırmızı kuvvetlerin komutası da General Burhaneddin Bey'e verilmiştir.¹⁸⁴ Asıl tatbikat öncesi on gün kadar garnizon tatbikatı yapan birlikler 13 Ekim sabahı İzmir ovasında büyük ordu manevrasına başlamışlardır.¹⁸⁵

---

¹⁸⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 9 Ağustos 1936.

¹⁸¹ Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ağustos 1936.

¹⁸² Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar", 218-222.

¹⁸³ Miyak, "Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)", 498-499.

¹⁸⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Ekim 1936

¹⁸⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 13 Ekim 1936

Generallerin büyük bir titizlikle idare ettiği manevraların ilk gününde kırmızı kuvvetler mavi birliklere dirençli bir savunma ile karşı koymuştur. İlk günün taktiksel açıdan diğer kazanımı da birlikler arasındaki iletişimin gayet iyi derecede sağlanması olmuştur. Diğer önemli bir gelişme de tayyare hücumlarının isabet oranının ve uçaklara karşı piyadenin gizlenebilme yeteneğinin iyi seviyede olmasıdır.¹⁸⁶ Manevraların devam eden sürecinde iki tarafın birlikleri çatışmaya devam etmiştir. Kuvvetlerin bütün teknolojik imkanlarını kullandığı sahada akşama kadar devam eden hücumlara rağmen kesin sonuç alınamamıştır.¹⁸⁷ Manevraların son gününde kuvvetlerin karşılıklı taarruzları devam etmiş bir süre sonra kırmızı birliklerin yoğun hücumuna karşı mavi kuvvetler büyük bir savunma kabiliyeti sergilemişlerdir. Manevralar Orgeneral İzzettin Çalışlar tarafından 15 Ekim günü öğlen saatlerinde sonlandırılmıştır.¹⁸⁸ Manevraların sonunda birliklerin muharebe sahasındaki becerileri komuta heyeti tarafından büyük takdir görmüştür. Tatbikata dair düşüncelerini açıklayan Orgeneral İzzettin Çalışlar Türk ordusunun geldiği noktayı açıklayan bir konuşma yapmıştır. Bu bağlamda İzmir manevraları Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bölgesinde güçlü bir aktör olduğunu bir kez daha ispatlamıştır.¹⁸⁹

3.1.13. Trakya Manevrası (1937)

II. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı bir dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Trakya'da düzenlemiş olduğu bu tatbikat Türkiye'nin askeri gücünün caydırıcılığının gösterilmesi açısından oldukça önem arz etmiştir. Ayrıca Türkiye manevralara Yunanistan, Irak, Afganistan, İran, Yugoslavya ve Romanya devletlerinin askeri heyetlerini de davet ederek bir nevi gövde gösterisi yapmayı amaçlamıştır.¹⁹⁰ Keza Türk hükümeti ve genelkurmayı İstanbul'un savunulması için Trakya'ya askeri bir nitelik kazandırmak istemektedir.¹⁹¹ Manevralara Cumhurbaşkanı Atatürk, Başvekil İsmet Paşa ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak da katılmıştır. Kırmızı ve mavi olarak ayrılan birlikler şafakla beraber hareketin icrasına başlamıştır.¹⁹²

¹⁸⁶ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar", 224-226.

¹⁸⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 15 Ekim 1936

¹⁸⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Ekim 1936

¹⁸⁹ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar", 228.

¹⁹⁰ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar", 229.

¹⁹¹ Özcan, "Türkiye Trakya'sının Askeri Sınır Bölgesine Dönüşümü", 166.

¹⁹² Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ağustos 1937.

Trakya manevralarında tatbikatın icra edileceği bölge savunmaya elverişli yapısından dolayı hususiyetle seçilmiştir. Böylece Türk ordusu batı yönlü olası bir taarruza karşı neler yapabileceğini görecektir. Kırmızı kuvvetlerin komutanlığını Korgeneral Nafiz Gürman Paşa'nın, mavi birliklerin kumandanlığını ise Korgeneral Sabit Noyan'ın yaptığı manevralarda Korgeneral Salih Omurtak'ın açıkladığı senaryoya göre tatbikat, kırmızı devlet (Türk ordusu) ile sarı devletin (düşman ülke) savaşa girmesi ile başlamıştır. Kuzeyde bulunan yeşil devlet tarafsız kalırken sarı devletin müttefiki olan mavi devlet de müttefikine destek için Midye bölgesine çıkarma yapmıştır. Mavi devletin maksadı Tekirdağ'ı aşarak İstanbul'a ilerlemek iken kırmızı kuvvetlerin amacı ise mavi kuvvetleri meydan savaşında imha ederek yurttan atmaktır.¹⁹³

17 Ağustos'ta başlayan ve genel idaresini Orgeneral Fahrettin Altay'ın üstlendiği manevranın ilk gününü birlikler karşılıklı taarruzlar ile geçirmişler her iki tarafın tayyareleri de keşif faaliyetlerinde bulunarak kuvvetleri desteklemişlerdir. Harekâtı takip eden Atatürk her iki tarafın durumu ile yakından ilgilenerek yetkililerden izahat almıştır. 18 Ağustos da kırmızı kuvvetler mavi kuvvetlere taarruz etmiş her iki tarafın uçakları da keşif faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 19 Ağustos da kırmızı birliklerin hücumları devam etmiş taarruzlarda tanklar da yer almıştır. Tanklar piyade önünde ilerlerken birliklere topçu desteği ile koruma sağlanmıştır. Bütün bunlara ek olarak iki tarafın tayyareleri arasında hava savaşı da gerçekleşmiştir. 20 Ağustos günü kırmızı birlikler mavilere topçu ateş desteği ile hücumu devam etmiş mavi birlikler karargahlarına doğru çekilmeye başlamıştır. Aynı gün saat 15: 00' de ise tatbikat sonlandırılmıştır.¹⁹⁴ Manevraların ardından Orgeneral Fahrettin Altay hareketin bir kritiğini yaparak kuvvetlerin artı ve eksilerini tek tek göstermiştir. Altay, Türk ordusunun gücünün her geçen gün arttığını belirterek en büyük payın Mareşal Fevzi Çakmak'a ait olduğunu altını çizmiştir. Mareşal Çakmak da kısa bir beyanda bulunarak emeği geçen bütün personeli takdir etmiştir. Tatbikatın ardından önce resmi geçit töreni yapılmış ardından konuk ülkelerin generalleri ve Rus, Amerikalı ve İngiliz askeri misyon görevlileri manevralar ve Türk orduları hakkında olumlu ve dostane değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Yapılan olumlu eleştirilerde Türk ordusunun

¹⁹³ Kostak, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar", 173-175.

¹⁹⁴ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra Ve Tatbikatlar", 231-238.

kolay organize olabilmemesinden, motorize birliklerin sayıca fazlalığından, subay ve er arasındaki emir komutanın mükemmelliğinden sıkça bahsedilmiştir. Manevralar dış basında büyük yankı uyandırmış gelişmeler hakkında değerlendirme yapan Balkan ve Avrupa gazeteleri de Türk ordusunun teknolojik olarak çok güçlü olduğunu ve tatbikatın mükemmel derecede icra edildiğini belirtmişlerdir.¹⁹⁵ Ulusal basında da tatbikatlar hakkında değerlendirmeler sıkça yer bulmuş Cumhuriyet gazetesinde manevraların başarıyla ifa edildiğine sıkça vurgu yapılmıştır.¹⁹⁶ Dünyanın yeni bir savaşa yaklaştığı İtalyan ve Alman saldırganlığının arttığı bir dönemde I. Ordu müfettişliği tarafından icra edilen Trakya manevraları hem Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kara ve hava unsurları için önemli bir tatbikat olmuş hem de tüm dünyaya Türkiye'nin savaş yanlısı olmasa da muharebeye her zaman hazır olduğunu göstermiştir.¹⁹⁷

3.1.14. Ege Manevrası (1937)

1937 yılının ortalarından itibaren Akdeniz'de İtalyan saldırganlığının artması, Almanya'nın yayılmacı siyaseti ve S.S.C. B'nin Ortadoğu'ya yönelik tehdidi üzerine Türk hükümeti ordunun gücünü test etmek amacıyla Ege manevralarını icra etmeye karar vermiştir. Büyük Trakya manevralarının bir devamı niteliğinde planlanan Ege tatbikatına Atatürk'te büyük önem vermiştir.¹⁹⁸

Cumhurbaşkanı Atatürk ile beraber Mareşal Fevzi Çakmak, Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Asım Gündüz de tatbikat için İzmir'e hareket etmişlerdir.¹⁹⁹ Ordu müfettişlerinden Orgeneral Fahrettin Altay, Orgeneral Kazım Dirik, Orgeneral Ali Said Paşa, Korgeneral Salih Omurtak, Korgeneral Salih Paşa tatbikata katılmışlardır. Mavi birliklere Korgeneral Mustafa Muğlalı, kırmızı birliklere ise Korgeneral Kerameddin Kocaman Paşa komuta etmiştir. Hava Kuvvetlerinden Sabiha Gökçen de tatbikat sahasına iştirak etmiştir.²⁰⁰ Tatbikatın genel idaresinden 2. Ordu müfettişi Orgeneral İzzettin Çalışlar sorumlu tutulmuştur.²⁰¹

---

¹⁹⁵ Kostak, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar", 191-199.

¹⁹⁶ Cumhuriyet Gazetesi 21 Ağustos 1937.

¹⁹⁷ Miyak, "Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti Ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)", 505.

¹⁹⁸ Özgüldür "Ege Manevraları", 4.

¹⁹⁹ Kurun Gazetesi, 8 Ekim 1937.

²⁰⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ekim 1937.

²⁰¹ Miyak, "Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti Ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)", 505.

Manevralarda kırmızı ve mavi birlikler için ayrı ayrı iki senaryo hazırlanmıştır. Mavi birlikler için hazırlanan senaryo, kuvvetlerin İzmir civarını işgali üzerine kuruludur. Buna göre bir kolordu gücü Küçük menderes- Seferihisar arasındaki kıyı bölgesini tutacaktır. Ayrıca bu kolordunun, kırmızı kuvvetlerin geri bölgesine etkili bir taarruzda bulunması da amaçlanmıştır. 18. Dağ Tugayı, 46. Süvari alayı ve Kuşadası sahil güvenlik birimlerinden müteşekkil olan kırmızı birliklerin görevi ise aldıkları takviyeler ile mavi birlikleri denize dökmektir. Manevranın icra edileceği alan kuzeyde; Seferihisar Torbalı Küçük Menderes, doğuda; Aydın, güneyde; Büyük Menderes, batıda ise Adalar (Ege) Denizi arasında kalan bölgedir.²⁰²

Cumhurbaşkanı Atatürk'ün de manevra sahasına teşrifleri ile 10 Ekim günü hareketin icrasına başlanmıştır. Belirlenen senaryo ışığında sabah saatlerinde başlayan tatbikatın ilk safhasında mavi kuvvetler zırhlı birliklerin desteği ile Menderes havzasına doğru hücumla geçmiş kırmızı birlikler çetin savunma ile karşı koymuştur. Tatbikatta görev alan havacılar da kara birlikleri ile işe zamanlı olarak harekate başlamıştır. Uçaklar bir yandan arazi üzerinde keşif yaparken diğer yandan bir hava savaşı icra etmişlerdir. Manevra devam ettikçe çatışmalar şiddetlenmiş Kuşadası'ndan hücumla kalkan mavi kuvvetler yoğun direnişe rağmen kırmızı kuvvetlerden Söke'yi almıştır. Tatbikatın ilk günü mavi kuvvetlerin taarruzu, kırmızı birliklerin kademeli olarak Germencik'e geri çekilişi ile sona ermiştir.²⁰³

Manevralar ikinci günde de tüm disiplini ile devam etmiştir. Burada temel husus düşman devletin (İtalya) olası bir sahil çıkartmasına karşı birliklerimizin gücünün sınamaktır.²⁰⁴ Tatbikat sahasında mavi birliklerin hücumuna karşılık kırmızı kuvvetlerin oyalama muharebeleri yaparak Germencik havzasına kadar çekildiği gözlemlenmiştir. Taarruzda zırhlı birliklerden faydalanan mavi kuvvetler, Aydın'a girmeyi başarmıştır. Her iki tarafın havacıları keşif faaliyetlerinde bulunarak istihbarat toplamaya gayret etmişlerdir. Cumhurbaşkanı Atatürk Mareşal Fevzi Çakmak ve ilgililer de ikinci günün çatışmalarını dikkatle takip etmişlerdir.²⁰⁵

---

²⁰² Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askerî Manevra Ve Tatbikatlar", 249-250.

²⁰³ Kostak, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar", 210-211.

²⁰⁴ Özgüldür "Ege Manevraları", 4-5.

²⁰⁵ Kostak, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar", 212-213.

Tatbikatın üçüncü günü mavi birliklerin taarruzu kırmızı birliklerin savunması ile geçmiştir. Rahatsızlığı nedeniyle Cumhurbaşkanı Atatürk harekâtı araziye çıkmadan takip edebilmiştir. Dördüncü günde ise kırmızı kuvvetlerin hücumu mavi kuvvetlerin savunması üzerinde durulmuştur. Kırmızı birlikler, öğlen saatlerinden itibaren mavi kuvvetleri sahil boyuna doğru çekilmeye mecbur bırakmış hemen devamında mavi kuvvetler tutsak edilmiştir. Fiili tatbikat 13 Ekim günü sonlandırılmıştır.²⁰⁶ 15 Ekim günü Aydın Germencik ovasında yapılan ve birçok yabancı askeri görevlinin de davet edildiği resmi geçit töreni Türk birliklerinin gövde gösterisine dönüşmüş böylelikle Ege manevraları resmen tamamlanmıştır.²⁰⁷

Manevraların hemen ardından ilk değerlendirmeler Orgeneral İzzettin Çalışlar ve Mareşal Fevzi Çakmak tarafından yapılmıştır. İzzettin Paşa birkaç noktada düzeltme yaptıktan sonra tatbikatın icrasını takdir ettiğini belirterek katılan personele teşekkürlerini sunmuştur. Yine hava kuvvetlerinin çalışmaları da olumlu değerlendirmeler almıştır. Daha sonra söz alan Mareşal Çakmak da tatbikata dair yaptığı değerlendirme de savaşı kazandıran etkenin orduların niceliği değil asker ve komutanın niteliği olduğunu ifade etmiştir. Havacıların tatbikattaki çalışmalarını da olumlu bulduğunu belirten Fevzi Paşa, Orgeneral İzzettin Çalışlar'a teşekkürlerini bildirip konuşmasını tamamlamıştır.²⁰⁸ Tatbikatın ardından değerlendirmelerde bulunan Atatürk Türk ordusunu takdir etmiş bugün de sıkça kullanılan “Ordumuz Türk birliğinin, Türk kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesidir” cümlesi ile orduya duyduğu sonsuz güveni belirtmiştir. Sonuç olarak Ege bölgesinde yapılan bu manevralar, kara ve hava birliklerinin eş güdümünde başarıyla icra edilmiş, Fransa ile yaşanan Hatay meselesi, İtalya'nın Akdeniz'de süregelen saldırganlığı ve yurt içindeki muhtemel isyanlara karşı Türk ordusunun kararlılığını ve gücünü göstermiştir.²⁰⁹

3.1.15. Doğu Manevraları (1938)

1938 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından iki tatbikat düzenlenmiştir. Bunlardan biri de genç cumhuriyeti epey uğraştıran Dersim sorununun hallolması için

---

²⁰⁶ Özkurt, “Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar”, 265-266.

²⁰⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 16 Ekim 1937.

²⁰⁸ Kostak, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar”, 217-219.

²⁰⁹ Kurtulan, Mustafa Kemal (Atatürk)'ün Katıldığı Harp Oyunları ve Askeri Manevralar”, 164-166.

düzenlenen hareketin son aşamasından sonra bölgedeki genel disiplini sağlamaya yönelik icra edilen manevradır.²¹⁰ Manevralara Başbakan Celal Bayar, Mareşal Fevzi Çakmak, 1.ordu müfettişi Ali Sait Paşa, 2.ordu müfettişi İzzettin Çalışlar, 3.ordu müfettişi İzzettin Paşa, Tunceli genel müfettişi Abdullah Alpdoğan ve 1.Ordu Komutanı Fahrettin Altay katılmıştır. Manevrada görev yapacak kuvvetler 7. 8. 9. Kolorduların karargahları, 3. 15. 17. 12. 41. Piyade tümenleri, İstihkam taburu, çeşitli topçu birlikleri, 1. ve 14. Süvari tümenleri, motorize ve zırlı birlikler ile hava savunma birlikleridir.²¹¹ Doğu manevraları 24 Ağustos'ta başlamıştır. Birlikler kırmızı ve mavi olarak ikiye ayrılmış hava kuvvetleri ve motorlu birlikler de ilk gün harekâtına geniş ölçekte katılmışlardır.²¹² Manevraların ikinci gününde Başvekil Celal Bayar tatbikat sahasına gelmiştir. Kumandanlığını Korgeneral Galip Türker'in yaptığı kırmızı kuvvetler, üç piyade ile bir süvari bölüğü ve bindirilmiş bir taburdan müteşekkil iken komutanlığını Korgeneral Galip Deniz'in yaptığı mavi birlikler, iki piyade bir süvari fırkası ve zırlı bir taburdan oluşturulmuştur. Kırmızı birlikler mavi kuvvetler üzerine hücumla geçmiş mavilerin sert savunması ile kırmızı kuvvetler geri çekilmişlerdir. Her iki taraf nihai harekât için son hazırlıklarına devam etmiştir. Tayyarelerinde keşif çalışmaları ile destek verdiği ikinci günün faaliyetlerini Mareşal Fevzi Çakmak ve Milli Müdafaa Vekili Kazım Özalp da yakından takip etmiştir.²¹³

Manevraların üçüncü ve dördüncü gününü birlikler rutin çalışmalarına devam ederek değerlendirmişlerdir. 26 Ağustos günü kuvvetler ordugahlarına dönmüş 28 Ağustos günü halkevinde komuta kademesi ve kurmay subayların katılımı ile hareketin tenkidi yapılmıştır. 29 Ağustos günü dinlenme ile geçirilmiş 30 Ağustos'ta ise Zafer Bayramı kutlamaları icra edilmiştir. 31 Ağustos günü ise 3. Ordu müfettişi Orgeneral Kazım Orbay tarafından kara ve hava birliklerinin katılımı ile manevraların resmi geçit töreni vatandaşlarında katılımı ile gerçekleştirilmiştir.²¹⁴ Doğu manevralarının ardından ulaşılabilecek en önemli sonuç ise Türk ordusunun Dersim isyanında kontrolü sağladığı ve bölgede devam eden tedip hareketinin nihai sonuca ulaşacağına gösterilmesi olmuştur.

---

²¹⁰ Miyak, "Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti Ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)", 508.

²¹¹ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra Ve Tatbikatlar", 276-277.

²¹² Yeni Asır Gazetesi, 25 Ağustos 1938.

²¹³ Son Telgraf Gazetesi, 26 Ağustos 1938.

²¹⁴ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra Ve Tatbikatlar", 278-279.

3.1.16. Gaziantep Manevrası (1938)

Türkiye'nin dış politikasında 1938'in en mühim hadisesi hiç şüphesiz Hatay (Sancak) meselesi olmuştur. Türk Fransız ilişkilerinin Hatay nedeniyle gerginleştiği bir dönemde Cumhurbaşkanı Atatürk yurt gezisine çıkmış 20 Mayıs 'ta Mersin 24 Mayıs'ta Adana'da askeri birliklere saatler süren geçit merasimi yaptırarak Türkiye'nin konuyla ilgili kararlılığını Fransa'ya en üst merciden göstermiştir.²¹⁵

Atatürk'ün cumhurbaşkanlığının son manevrası olan bu tatbikatlara kendisi katılamamıştır. Tatbikata katılan komuta heyeti Mareşal Fevzi Çakmak, Orgeneral Asım Gündüz, Korgeneral Galip Deniz, Tümgeneral Muharrem Mazlum'dan oluşmuştur. 3. Ordu müfettişliğinin yayımladığı emir doğrultusunda manevraların 7. Kolordu komutanlığının idaresinde yapılması ve harekate kolordu komuta heyetinin, 41. Tümen ve kolordunun muharebe bölüğünün, 14. Süvari Tümeninin, 63. Piyade Alayının ve bir dağ bataryasının katılması uygun görülmüştür. Tatbikatın senaryosuna göre kırmızı ve yeşil devletler Ege Bölgesi'nde savaşmaktadır. Önce tarafsız konumda bulunan mavi devlet, kırmızı devletin güçlerini batı bölgelerine kaydırmasını fırsat bilerek yeşil devletin lehine muharebelere dahil olmuştur. Mavi devletin kuvvetlerinin sınırı aşarak kırmızı devletin güney illerinin bazılarını işgal ettiği ve Malatya'ya kadar ilerleyerek Fırat suyuna hâkim olduğu varsayılmıştır.²¹⁶ 8 Eylül'de başlayan tatbikatlarda birliklerin hücum ve savunma yetenekleri test edilmiştir. Bilhassa gece icra edilen manevralarda düşman kuvvetlerini ani baskın ile yok etme stratejileri üzerinde durulmuştur. İlk gün Mareşal Fevzi Çakmak da harekâtı titizlikle takip etmiştir.²¹⁷

8 Eylül'de başlayan tatbikatlarda birliklerin hücum ve savunma yetenekleri test edilmiştir. Bilhassa gece icra edilen manevralarda düşman kuvvetlerini ani baskın ile yok etme stratejileri üzerinde durulmuştur. İlk gün Mareşal Fevzi Çakmak da harekâtı titizlikle takip etmiştir. Manevralar ile ilgili ilk değerlendirmeyi Orgeneral Kazım Orbay yapmıştır. Tatbikata katılan bütün birliklerin sahadaki gayretini ve uyumunu tebrik eden Orbay, ordunun bütün yeteneklerini mükemmel derecede gösterdiğini belirtmiştir.²¹⁸ Hastalığının ileri safhaya ulaşması nedeniyle manevralara katılamayan

²¹⁵ Neşe Özden vd., Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 2: Atatürk Araştırma Merkezi, 2023), 742.

²¹⁶ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra Ve Tatbikatlar", 287-288.

²¹⁷ Akşam Gazetesi 11 Eylül 1938.

²¹⁸ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra Ve Tatbikatlar", 289.

Cumhurbaşkanı Atatürk de tebrik mesajlarını Başbakan Celal Bayar'a iletmış ve meclis açılışında Bayar tarafından okunmuştur. Reisicumhur mesajında hem tatbikatın yapılmasından dolayı orduya duyduğu güveni bir kez daha ifade etmiş hem de Türk ordusunun yaklaşan cihan harbi öncesinde güçlendirilmekte olduğunu belirtmiştir.²¹⁹ Türkiye'nin dış politikada oldukça kritik günlerden geçtiği bir dönemde Gaziantep'te icra edilen manevraların en önemli yansıması ise Hatay'ın anavatana katılması sürecinde Türk ordusunun kararlılığının gösterilmesi olmuştur.²²⁰

3.2. Türk Donanmasının Tatbikatları

Mustafa Kemal Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı süresince Türk orduları yalnızca kara muharebelerine değil denizden gelebilecek taarruzlara karşı da teyakkuz halinde olmuştur. Türkiye'nin üç tarafının denizlerle çevrili oluşu, Lozan sonrası sorun yaşadığımız Yunanistan'ın denizcilikte belli bir seviyede olması, deniz kuvvetlerinin tüm dünyada öneminin giderek artması Türkiye'yi de harekete geçirmiştir. Bu bağlamda Türk donanmasına Osmanlı'nın son döneminde kaybettiği harekât kabiliyetini tekrardan kazandırmak ve onarımdan geçen savaş gemilerinin durumunu görmek amacıyla 1926 yılından itibaren donanma manevralarına da başlanmıştır.

3.2.1. 1926 ve 1927 Donanma Manevraları

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk deniz tatbikatı olan bu manevralarda donanma Marmara ve Ege'de liman ziyaretlerinde bulunmuştur. 12-20 Mayıs arasında yapılan manevralara Hamidiye, Samsun, Taşoz, Peyk-i Şevket ve Basra gemileri katılmıştır.²²¹ Temel amacın olası bir kara taarruzuna karşı harp gemilerinin yeteneğinin test edilmesi olduğu bu tatbikatta Kuşadası hareketin ana merkezi seçilmiş Marmara Denizi'nde icra edilen kısa bir harekâtın ardından manevralar tamamlanmıştır.²²² 1926 yılının sonunda Marmara Denizinde bir tatbikat daha yapılmıştır. Samsun ve Basra gemilerinin yanında kısmen daha küçük ölçekli Berk-i Satvet ve Peyk-i Şevket kruvazörlerinin de katıldığı bu tatbikata Bahriye Vekili İhsan Bey, Erkan-ı Harp Bahriye Reisi Hüsameddin Bey ve İstanbul Deniz Kumandanı Halil Bey manevralara katılmıştır. Bu manevrada savaş gemilerinin ateş gücü ve diğer kabiliyetleri

²¹⁹ Miyak, "Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)", 514

²²⁰ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar", 291.

²²¹ Atabey, "Cumhuriyet Donanması'nın Oluşum ve Gelişim Süreci", 325.

²²² Miyak, "Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)", 475.

incelenmiştir. Tatbikatın ardından değerlendirme yapan Bahriye Vekili İhsan Bey Türk denizciliğinin günden güne geliştiğini belirterek donanmayı tebrik etmiştir.²²³

Deniz Kuvvetlerinin 1927'deki tatbikatları için İzmit bölgesi belirlenmiştir. Manevralar 25 Mayıs gecesi başlamış savaş gemileri Adalar bölgesi ile İzmit arasında eğitimler icra etmiştir. Türk donanmasının en önemli kruvazörlerinden Hamidiye ile diğer muhrip sınıfı gemiler manevralara katılmıştır. Bahriye Vekili İhsan Bey'in de iştirak ettiği harekât 26 Mayıs'ta tamamlanmıştır. Türk Donanması aynı yılın haziran ayında Karadeniz sahilinde ufak çaplı bir tatbikat daha icra etmiştir.²²⁴

3.2.2. 1928 Donanma Manevraları

Türk Donanmasının 1928 yılı ilk tatbikatı Eylül ayında gerçekleştirilmiştir. Yunan Deniz Kuvvetlerinin Çanakkale önlerinde tatbikat yaptığı bilgisi üzerine Cumhurbaşkanı Atatürk donanmaya derhal manevra icra edilmesi emrini vermiş bu doğrultu da Türk Donanması savaş gemileri kruvazörler ve denizaltılardan müteşekkil olarak Çanakkale önlerinde bir tatbikat gerçekleştirmiştir.²²⁵ Manevrayı bizzat idare eden Atatürk başarılı hareketin sonunda denizcileri tebrik etmiştir.²²⁶ Bu manevranın Türk Donanmasına en mühim katkısı donanmanın gemi ihtiyacının acil düzeyde olduğunun anlaşılmasıdır. Bu suretle hem gemi siparişine öncelik verilmiş hem de Yavuz zırhlısının onarımı için işlemler hızlandırılmıştır.²²⁷

3.2.3. 1929 Donanma Manevraları

1929 yılı Türk Donanması için oldukça hareketli bir dönem olmuştur. İlk önce temmuz ayında bir manevra düzenlenmiş ardından ekim ayında büyük manevralar gerçekleştirilmiştir. Bahsedilen bu manevraların senaryosu Genelkurmay tarafından hazırlanmış harekate Kara Kuvvetleri de iştirak etmiştir.²²⁸ Manevralar sırasında savaş gemileri ilk kez denizaltılar ile ortak eğitim yapmışlardır. Mareşal Çakmak'ın katılımı

---

²²³ Miyak, "Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)", 475.

²²⁴ Miyak, "Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)", 475-476.

²²⁵ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar", 152.

²²⁶ Atabey, "Cumhuriyet Donanması'nın Oluşum ve Gelişim Süreci", 329.

²²⁷ Ferdi Uyaniker, "Türk Donanmasında Mecidiye Kruvazörü" (Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 309, YÖK (249504).

²²⁸ Uyaniker, "Türk Donanmasında Mecidiye Kruvazörü", 314.

ile yapılan tatbikatın sonucunda Genelkurmayın denizaltılara olan ilgisi artmış ayrıca denizaltı harekâtına karşı kıyı savunmasının zayıflığı da tespit edilmiştir.²²⁹

3.2.4. 1930- 1931 Donanma Manevraları

Bu yılın manevraları haziran ve temmuz aylarında icra edilmiştir. Tatbikata Alman subaylar da danışman olarak katılmıştır. Manevraları önemli hale getiren bir diğer husus da onarımı tamamlanan Yavuz zırhlısının da harekate kısmen katılmasıdır.²³⁰ Çanakkale bölgesinde düzenlenen manevralara Mareşal Fevzi Çakmak da Askerî erkan ile katılmış Donanma Komutan Vekili Albay Şükrü Okan komutasındaki kruvazör ve muhripler Türk Hava Kuvvetleri ile müşterek bir harekate imza atmışlardır. Tatbikatta tıpkı kara manevralarında olduğu gibi kuvvetler mavi ve kırmızı olarak gruplanmış bir ay kadar devam eden manevralar Türk Donanmasının Türk Hava Kuvvetleri ile birlikte icra ettiği ilk deniz tatbikatı olmuştur. Bu manevralarda Türk Donanmasının hem savaş yetenekleri test edilmiş hem de hava kuvvetleri ile uyumu yerinde görülmüştür.²³¹ Türk Donanması 1931 yılında yine bir deniz manevrasına karar vermiş bir önceki yıl olduğu gibi bu tatbikatta da Komutan Vekili Albay Şükrü Okan'ın idaresinde kruvazör ve muhriplerden müteşekkil biçimde Karadeniz'de bir dizi harekât icra etmiştir. 1 Eylül'de başlayan tatbikatta deniz kuvvetleri ilk kez birden fazla senaryonun uygulandığı bir harekât yapmışlardır. Tatbikat başarılı bir şekilde 31 Eylül günü tamamlanmıştır.²³²

3.2.5. 1933 Donanma Manevraları

Türk Donanması bu yılın tatbikatını daha geniş bir savunma perspektifi ile gerçekleştirmek istemiş ve tatbikatlar Adalar Denizi ile Akdeniz arasında gerçekleştirilmiştir. Eylül ayında icra edilen harekate Mareşal Fevzi Çakmak ile beraber komuta kademesinin önemli isimleri ile kara ve deniz harp okulu öğrencileri de katılmıştır.²³³ Katılım sağlayan gemi sayısı bakımından cumhuriyet tarihinin en büyüğü olan ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından oldukça önem verilen bu manevraların temel hedefleri, Cumhuriyet Donanmasının harekât yeteneklerini

---

²²⁹ Miyak, "Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti Ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)", 483-484.

²³⁰ Miyak, "Atatürk Dönemi Milli Müdafaa Vekaleti Ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)", 485.

²³¹ Uyaniker, "Türk Donanmasında Mecidiye Kruvazörü", 319-320.

²³² Uyaniker, "Türk Donanmasında Mecidiye Kruvazörü", 321.

²³³ Özkurt, "Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra Ve Tatbikatlar", 176-177.

görmek, su altı, su üstü ve hava unsurlarının olası bir müşterek harekatta yapabileceklerini test etmek, Adalar Denizi ve Akdeniz'den gelebilecek düşman saldırılarına karşı önlemleri görüşerek Çanakkale Boğazının müdafaasını belirlemek şeklinde açıklanmıştır. Manevranın senaryosu Marmara Denizi'nde çatışma, Çanakkale Boğazı'nın müdafaası ve Adalar Denizi'ne geçiş, İzmir bölgesinde çarpışma ve Antalya'ya baskın şeklinde belirlenmiştir.²³⁴ Başta donanmanın amiral gemisi Yavuz olmak üzere dört muhrip, dört denizaltı, bir mayın gemisi ile üç arama tarama gemisi ve bir yedek filonun iştirak ettiği manevralara hava kuvvetleri de bir filo ile katılmıştır. Görevlerin başarı ile icra edilmesi sonucunda tatbikat sona erdirilmiştir.²³⁵ 1933 tatbikatını önemli kılan diğer bir husus ise Cumhuriyet donanmasının ilk defa eğitim kuvveti kimliğinden çıkarak harp donanması hüviyetinde yaptığı ilk manevra olmasıdır.²³⁶

3.2.6. 1935 Donanma Manevraları

Cumhuriyet donanması rutin yaz manevralarına bu yıl da devam etmiştir. Tatbikatın hazırlık aşaması için Kadıköy'e gelen filo başta Yavuz olmak üzere üç kruvazör, dört muhrip, beş denizaltı ve diğer yardımcı gemilerden oluşmuştur.²³⁷ Manevranın temel amacı Lozan antlaşmasının getirdiği kısıtlamalardan dolayı savunma imkânı kısıtlı olan Çanakkale Boğazı'nın durumunu değerlendirmektir. Uygulanması planlanan senaryoya göre donanma ikiye ayrılmış Türk filosuna Albay Mehmet Ali Ülgen'in düşman filosuna ise Albay Ertuğrul'un komuta etmesi kararlaştırılmıştır. Hazırlanan senaryoya göre düşman donanmasının Türk gemilerine ani bir saldırı yapması ve Çanakkale Boğaz girişini mayınlaması düşünülmüştür. Türk birliklerinin planı ise sayıca fazla olan düşmana karşı önce denizaltı taarruzu yapmak, mayın savunmasında bulunmak en son aşamada ise doğrudan çatışmaya girmek şeklinde planlanmıştır. Tatbikatın başarıyla tamamlanmasının ardından gemiler harekât üssüne dönmüştür.²³⁸

²³⁴ Miyak, "Atatürk Dönemi Milli Müdafa Vekaleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)", 486-487.

²³⁵ Uyaniker, "Türk Donanmasında Mecidiye Kruvazörü", 322.

²³⁶ Afif Büyüktuğrul, "Türkiye Cumhuriyeti Donanmasının Ellinci Yılı Belleten, 37/148 (1973): 511

²³⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 12 Ağustos 1935.

²³⁸ Uyaniker, "Türk Donanmasında Mecidiye Kruvazörü", 323-324.

3.2.7. 1937-1938 Donanma Manevraları

Türk donanması 1936 yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesinin imzalanmasının getirdiği bazı hususiyetler neticesinde manevra yapmamıştır. 1937 yılında deniz tatbikatları tekrar başlamış manevralar için ilkbahar dönemi uygun bulunmuştur. Bu manevraya başta Yavuz olmak üzere Mecidiye, Hamidiye kruvazörleri ile birçok muhrip, torpido ve denizaltılar katılmış olup manevraların icrası için Karadeniz seçilmiştir. 4 Mart günü başlayan harekatta temel senaryo ikiye ayrılmış olan filolardan Harp filosunun İstanbul Boğazı'na hücumu yedek filonun ise bu saldırıyı püskürtmeleri üzerine kurulmuştur.²³⁹ Bir hafta kadar devam eden harekât 12 Mart günü sonlandırılmış donanma İstanbul'a dönmüştür.²⁴⁰

1938 yılı tatbikatında ise Türk Deniz Kuvvetleri önceki yıl olduğu gibi Yavuz zırhlısı, Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri ile muhripler torpidolar ve denizaltı filosundan müteşekkil halde İzmir bölgesinde hava kuvvetleri ile müşterek bir tatbikat yapmıştır. 4 Eylül günü başlayan ve planlı bir senaryonun olmadığı harekât Yavuz zırhlısının geçirdiği kaza nedeniyle yarıda bırakılmış filo Kocaeli'ne dönmüştür.²⁴¹

3.3. Cumhuriyet Dönemi İsyanlar ve Ordunun Harekatları

Uzun ve yorucu bir milli mücadele dönemi sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti daha doğar doğmaz gerek iç gerekse dış kaynaklı tehditlerle karşılaşmıştır. Yapılmakta olan devrimleri kabullenemeyen bazı çevreler, merkezi otoriteye direnen büyük aşiretler, ülkenin üniter yapısını bozma amacı güden örgütler ve iltisakları ile bu ayaklanmaları kendi çıkarları için kullanan büyük devletler cumhuriyetin ilk yıllarında önemli ölçüde sorun çıkarmışlardır. Türk Silahlı Kuvvetleri ise rejimi ve ülkenin bölünmez bütünlüğünü canı pahasına korumak maksadıyla çok önemli hareketler icra etmiştir.

Cumhuriyetin ilk on beş yılına bakıldığında yirmiye yakın ayaklanma olduğu görülecektir. Bunlar arasında, Nasturi İsyanı, Şeyh Sait İsyanı, Raman ve Raçkotan İsyanları, Ağrı Dağı Ayaklanmaları, Zeylan İsyanı, Oramar İsyanı, Savur İsyanı, Sason

---

²³⁹ Uyaniker, "Türk Donanmasında Mecidiye Kruvazörü", 325-326.

²⁴⁰ Cumhuriyet Gazetesi, 14 Mart 1938.

²⁴¹ Uyaniker, "Türk Donanmasında Mecidiye Kruvazörü", 327-328.

İsyanı, Koçuşığı ve Mutki İsyanları, Asi Resul İsyanı ve Dersim ayaklanmaları en önemli isyan hareketleridir.²⁴²

3.3.1. Şeyh Sait İsyanı ve Bastırılması

Cumhuriyetin ilanından hemen sonra rejime yönelik en önemli tehditlerden biri de Şeyh Sait isyanı olmuştur.²⁴³ Ayaklanmanın organize edilmesinde bir Kürt cemiyeti olan Azadi Örgütü etkili olmuştur.²⁴⁴ Millî Mücadele yıllarında zararlı çalışmalarda bulunan ve bağımsız bir Kürdistan hedefleyen Kürt Teali Cemiyeti Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasının ardından kapatılmıştır. Cemiyetin en önemli ismi Seyit Abdülkadir, kapanışa rağmen çalışmalarını sürdürerek ve gizli bir komite yani Azadi örgütünü oluşturmuştur. İsyanın elebaşı olan Şeyh Sait de bir süre sonra cemiyete üye olmuş cemiyetin ikinci toplantısında ise isyan kararı alınmıştır.²⁴⁵

İsyanın nedenlerinde hem iç hem de dış odaklı etkiler öne çıkmıştır. Dış nedenlerde göze çarpan ilk etkenin Lozan sonrası ikili görüşmelere bırakılan Musul meselesidir. Bu nedenle İngilizler Musul'u Türkiye'ye bırakmamak için çeşitli vasıtalar ile Kuzey Irak ve Güneydoğu Anadolu'da devamlı surette kargaşa çıkarmışlardır. İç sebepler incelendiğinde ise başta halifeliğin kaldırılmasına ve devrimlere karşı tepkiler, laik cumhuriyeti yıkarak bağımsız Kürt devleti kurma isteği göze çarpan ilk nedenlerdir.²⁴⁶ Değinilmesi gereken bir diğer nokta ise ayaklanmanın doğu illerinde geniş bir alana yayılması ve daha sonra yaşanacak olan isyanlara örnek teşkil etmesidir.²⁴⁷

Şeyh Sait isyanı 13 Şubat 1925'te fiilen başladı. İsyanın merkezi olarak Diyarbakır'ı seçen Şeyh Sait Muş ve Bingöl'ü de hedef aldı. Şeyh Sait, isyanı geniş sahaya yayabilmek için başta halifelik olmak üzere dinsel argümanları kullanmaktan da geri durmadı. Bölgede yeteri kadar güvenlik biriminin olmamasından yararlanan isyancılar Bingöl, Lice, Palu ve Elazığ'ı ele geçirdi.²⁴⁸ Hükümet 24 Şubat'ta kısmi

---

²⁴² Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyancıları I, II (Kaynak Yayınları, 1992),

²⁴³ Resul Köse, "Cumhuriyet'in İlk On Yılında Doğu Vilayetlerinde Emniyet ve Asayiş Sağlama Faaliyetleri", *History Studies* 12/3 (2020): 1263.

²⁴⁴ Ümit Doğan, Şeyh Sait İsyanı ve Gerçekler (Kripto Yayınevi, 2023), 18.

²⁴⁵ Nihat Onur Baysal, "Şeyh Sait İsyancının Nedenleri Gelişim Süreci ve Sonuçlarına Dair Değerlendirme" *GAB Akademi* 2/3 (2022): 28.

²⁴⁶ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyancıları I, (Kaynak Yayınları, 1992) 113-116.

²⁴⁷ Hüsna Taş Yetim, "Erken Cumhuriyet Döneminde Kürt Sorunu (1920-1938): Bir Güvenlikleştirme Analizi (Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 61, YÖK (412110)

²⁴⁸ İhsan Şerif Kaymaz, "Şeyh Sait İsyancı", *Atatürk Ansiklopedisi* (2021), 1-2.

seferberlik ilan ederken meclis kararıyla Bitlis, Ergani, Dersim, Diyarbakır, Elâzığ, Hakkâri, Malatya, Mardin, Genç, Muş, Siirt, Siverek, Urfa, Van ve Erzurum'un bazı bölgelerinde sıkıyönetime geçilmiştir.²⁴⁹ Ayaklanmanın tüm şiddeti ile devam ettiği 24 Şubat 1925 günü Mustafa Kemal Paşa, Mareşal Fevzi Çakmak, Kazım Paşa (Orbay) ve İsmet Paşa bir araya gelerek icra edilecek operasyon üzerine görüştüler. Hazırlanan plana göre isyancıların çembere alınması düşünülmüş Erzurum, Erzincan, Sivas, Diyarbakır, Mardin illerinden nakledilecek birlikler ile harekât gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca müdahaleye hava kuvvetlerin de destek vermesi esas alınmıştır.²⁵⁰ Genelkurmay Başkanlığı ayaklanmanın bastırılması için bölgeye 52.000'e yakın asker konuşlandırmış olup bu sayı dönemin kara kuvvetlerinin personel sayısının yarısıdır. Komuta kademesi aldığı başka bir karar ile isyanın yaşandığı bölgelerin kuzey sathını 8.Kolordunun batı cephesini 6. Kolordunun idaresine bırakırken güney ve doğu bölgelerinin yönetimini 3. Ordu müfettişliğine vermiştir. Ayaklanmanın bastırılması için bölgeye gönderilen toplam kuvvet sekiz piyade tümeni olup harekatin başarıya ulaşması için tüm güvenlik birimlerinin Genelkurmay Başkanlığı tarafından örgütlendiği görülmüştür.²⁵¹

24 Mart'ta ordu müfettişi Kazım Paşa, Korgeneral Mürsel Paşa ve Tümgeneral Osman Nuri Paşa komutasında tenkil harekâtına başlayan Türk ordusu Hınıs, Maden, Palu, Çapakçur ve Darahini (Genç) bölgelerini 12 Nisan'a kadar temizlemiştir. İsyanın kati surette bastırılması için yapılacak olan harekate 7. Kolordu, 5. Kolordu, 6. Kolordudan 5. Tümen, 8. Kolordudan 11. Alay ile 3. Topçu Alayı, 9. Kolordudan 12. Tümen karargâhı ile 9. Tümenin 28. Alayının katılmaları kararlaştırılmış ayrıca güney sınırlarının korunması ve isyancıların olası kaçışını engellemek için ekstra önlemler alınmıştır. Ordu birlikleri hazırlıkların tamamlanması ile taarruza kalkmış 31 Mart günü Şeyh Sait'in ana merkezi Hani bölgesi ile ertesi gün Silvan kurtarılmıştır. Palu ve Piran'ın kurtarılmasını müteakip şakilerin tamamı Bingöl'e kaçmış elebaşı Şeyh Sait ise 15 Nisan günü Varto'da Osman Nuri Paşa tarafından teslim alınmıştır. Hemen ardından hükümetin yayınladığı bildiri ile isyanın bastırıldığı ve bölgede kontrolün

---

²⁴⁹ Bilal Şimşir, "Kürtçülük II (Bilgi Yayınevi, 2009), 242. Köse, "Cumhuriyet'in İlk On Yılında Doğu Vilayetlerinde Emniyet ve Asayiş Sağlama Faaliyetleri", 1264.

²⁵⁰ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyancıları I, (Kaynak Yayınları, 1992) 154-155.

²⁵¹ Abdulkadir Onay, "Türkiye'deki Kürt Ayaklanmaları ve Kürt Ulusçuluğunun Oluşum ve Gelişimine Etkileri" (Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016), 247-249, YÖK (449521).

tamamen Türk Silahlı Kuvvetleri'ne geçtiği belirtilmiştir.²⁵² Ayrıca isyan sırasında İran üzerinden Türkiye'ye giriş yapan büyük eşkiya gruplarının faaliyetlerinin önlenmesi için Şubat 1925'te çıkarılan bir kararname ile asilerin takibinde jandarmanın yetkileri genişletilerek isyanın bastırılmasında daha aktif kullanılmaları sağlanmıştır.²⁵³ Bütün bu gelişmelerin haricinde isyanın yeniden alevlenmesini önlemek ve çıkabilecek diğer küçük çaplı ayaklanmaları engellemek amacıyla askeri birlikler bölgede kalmaya devam etmiş muhtemel tehdit olabilecek aşiretlerin ve grupların elinden silahları toplanmıştır. Bu nedenle Raçkotan ve Raman tedip harekâtı, Bicar tenkil harekâtı gibi küçük çaplı operasyonlar yapılarak bölgede askeri çalışmalar devam ettirilmiştir.²⁵⁴

Şeyh Sait isyanının doğrudan rejime yönelik bir ayaklanma olması nedeniyle isyan bastırıldıktan sonra Türk hükümeti Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde daha sıkı önlemler alma yoluna gitmiştir. Bu nedenle bölgede hem devlet otoritesini güçlendirmek hem de tekrar çıkabilecek bir isyana karşı askeri kabiliyeti artırmak amacıyla umumi müfettişlik uygulamasına geçilmiştir. Bu bağlamda 1927'den itibaren Diyarbakır merkezli 1. Umumi Müfettişlik kurulmuştur. İbrahim Tali Bey'in atandığı umumi müfettişliğin faaliyete geçmesiyle bölgedeki 3. Ordu müfettişliği asıl karargâhı olan Erzincan'a geri dönmüştür.²⁵⁵

3.3.2. Ağrı Ayaklanmaları (1926-1930)

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ikinci büyük isyanı olarak gösterilebilecek Ağrı ayaklanmaları Büyük Ağrı ile Küçük Ağrı Dağı arasında yaşanmıştır.²⁵⁶ 1925 yılında patlak veren ve uzun uğraşlar sonunda bastırılan Şeyh Sait İsyanından sonra yakalanamayan asilerin bir kısmı Ağrı Dağı ve civarına saklanmışlardır. Bu grup içinde Ağrı İsyanını başlatacak olan Celalli, Hasenan, Cibran ve Hayderan aşiretleri bulunmaktadır. Bununla beraber Türk ordusunda subay iken Şeyh Sait İsyanı sırasında firar ederek isyancılara katılan İhsan Nuri de sonraki süreçte Ağrı Dağı'na giderek

²⁵² Bahattin Demirtaş, "Atatürk Dönemi Cumhuriyet Hükümetlerinin Doğu Ve Güneydoğu Anadolu Politikaları (Askeri, İktisadi, İdari Ve Adli) (1923-1938) (İksad Yayınevi, 2021), 70-72.

²⁵³ "Abdullah Cüneyt Küsmez", Atatürk Dönemi, Eşkiya ile Mücadele Harekâtında Jandarma Korkut Ata *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 12 (2023): 1343.

²⁵⁴ Köse, "Cumhuriyet'in İlk On Yılında Doğu Vilayetlerinde Emniyet ve Asayiş Sağlama Faaliyetleri", 1265.

²⁵⁵ Serap Taş, "Umumi Müfettişlikler" (Anadolu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 56-57, YÖK (61255)

²⁵⁶ Tekeli ve İlkin, *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, 93.

isyancılara askeri eğitim vermeye başlamıştır. Dolayısıyla Ayaklanmanın altyapısı bu şekilde hazırlanmıştır.²⁵⁷

İlk Ağrı ayaklanması fiili olarak 1926 yılında başlamıştır. İsyanın arka planında yatan sebeplerden ziyade görünür bir neden olan basit eşkıyalık hareketleri ayaklanmayı başlatmıştır. Bölgede hırsızlık faaliyeti yürüten Yusuf Taşo'nun Ağrı Dağı'na saklanması ayrıca Şeyh Sait isyanından bu yana Ağrı'da gizlenmekte olan asilerin de isyana katılmaları ayaklanmayı organize etmiştir.²⁵⁸ Yusuf Taşo liderliğinde harekete geçen asilere karşı hemen harekate karar verildi. İsyancıları tedip için 28. Piyade Alayı ve bir Jandarma birliği görevlendirildi. Operasyona başlayan askeri birlikler bir pusu harekâtı ile asileri daha rahat imha edebilecekleri bölgeye çektiler. Jandarmalar da Ağrı Dağı'nın hâkim bölgelerine konuşlanarak isyancılara karşı taarruza başladılar. Çatışmaların ilk evresinde askeri birlikler üstünlük kursa da İran'dan gelen aşiretlerin isyana katılmaları ve İngilizlerden silah yardımının gelmesiyle askeri birlikler üstünlüğü kaybetti. Akşama kadar devam eden çatışmalarda Türk birlikleri kayıplar vererek çekilmeye başladı. Dolayısıyla harekatta istenilen amaca ulaşamadı. Bu operasyonun başarısızlığı asilerin Ağrı civarına iyice yerleşmelerine ve hükümeti dört yıl uğraştıracak Ağrı isyanlarının başlamasına neden oldu.²⁵⁹

Birinci Ağrı harekâtında istenilen sonucun alınamaması üzerine ikinci bir operasyona karar verilmiştir. 3. Ordu müfettişliği yeni bir hareketin icrası için Genelkurmay başkanlığına başvurmuştur. Talebi uygun gören Erkan-ı Harbiye Vekaleti operasyonun icrası için 9 ve 12. Piyade tümenlerini kullanmayı kararlaştırmış hareketin iki alay ve bir topçu taburu ile yapılması uygun görülmüştür.²⁶⁰

Sınır boyundaki bazı aşiretlerin isyana başlamaları üzerine Türk ordusu ikinci harekâtı başlatmıştır.²⁶¹ 13 Eylül gününden itibaren hava kuvvetlerinin verdiği keşif raporları da birliklerin sahada işini kolaylaştırmış asilerin İran'a kaçış yolunda

---

²⁵⁷ Köse, "Cumhuriyet'in İlk On Yılında Doğu Vilayetlerinde Emniyet ve Asayiş Sağlama Faaliyetleri", 1265

²⁵⁸ Çağlayan Polat, "1926 – 1930 Ağrı İsyanları" (Kocatepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007) 22, YÖK, (205634).

²⁵⁹ Polat, "1926 – 1930 Ağrı İsyanları" 23-25.

²⁶⁰ Orhan Kılınç "Ağrı İsyanları (1926–1930)" (Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006) 90, YÖK, (209883)

²⁶¹ Oğuz Şimşek, "Türk Dünyası'nın Kapısı: Dilucu Yöresi, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, (2022), 70.

oldukları tayyareler tarafından tespit edilmiştir. Muharip tümenlerin harekâtı sayesinde belli bölgelerde asiler yenilgiye uğratılmış fakat İran'a kaçışlar yine önlenememiştir. 16 Eylül'de ise beklenmedik bir gelişme olmuş 9.Tümenin 29. Alayı asilerce basılıp beş asker esir alınmış ayrıca bir miktar teçhizat gasp edilmiştir. Diğer tümenin karşı harekâtı ise başarılı olmuş birçok isyancı öldürülmüştür.²⁶²

Bölgedeki olaylar devam ettiği esnada Doğu Anadolu'nun aşiretlerinden Hasananlı, Zerkanlı, Cibranlı, Haydaranlı, Şipkanlı ailelerine mensup asiler İran'dan gelen aşiretlerin de desteği ile yeni bir ayaklanma başlatmışlardır. Genelkurmaya göre 3000 kişi olan asiler İngiliz iddialarına göre 5000 kişiye yakındır. Yine istihbarat raporlarına göre İhsan Nuri, İbrahim Haso ve Ermeni kökenli Ardeşir Muratyan, isyanın liderliğini yürütmüştür.²⁶³

İsyanların devam ettiği esnada önemli bir güvenlik gelişmesi yaşanmıştır. Dönemin I. Umumi Müfettişi İbrahim Tali Bey, artan isyanlardan ve Kürt- Ermeni iş birliğinin getirmiş olduğu tehlikelerden dolayı bölgede bir takip komutanlığının kurulmasını önermiş Dahiliye Vekaleti ve Genelkurmay Başkanlığının oluru ile isyancılara karşı daha etkin sonuç almak için bir takip bölge komutanlığının da kurulmasına karar verilmiştir.²⁶⁴ 1928 yılında da asilerle daha etkin mücadele edebilmek için Ağrı Dağı Takip Komutanlığı kurulmuştur.²⁶⁵

Bakanlar kurulunun 1929'un son günlerinde aldığı karar ile Ağrı isyancılarına 1930 Haziran ayında kesin sonuç verecek bir tenkil harekâtı düzenlenmesi kararı alınmıştır. Yapılacak operasyon ile asilerin kaçış yollarının kapatılması, lojistik imkanlarının kesilmesi ve topyekûn etkisiz hale getirilmeleri planlanmış olup harekâtı idareyle Korgeneral Salih Omurtak görevlendirilmiştir.²⁶⁶ Bununla birlikte hükümetin Ağrı isyanına yönelik tenkil harekâtının 1930 yılının haziran ayında icra edilmesi planlanmıştır. Fakat isyancılar hükümetin dikkatini başka yöne çekmek için ufak çaplı isyanlar çıkarmışlardır. Bu olaylardan en önemlisi Zeylan ayaklanması olup isyancılar İran'dan destek veren aşiretler ile birleşerek ayaklanmışlardır. Çok sayıda adam

---

²⁶² Derya Yaylalı "Cumhuriyet Dönemi Bölücü Faaliyetler İçinde Ağrı Dağı Ayaklanmaları (1926–1930)" (Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007) 55, YÖK (211521).

²⁶³ Yaylalı "Cumhuriyet Dönemi Bölücü Faaliyetler İçinde Ağrı Dağı Ayaklanmaları" 58.

²⁶⁴ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları I, (Kaynak Yayınları, 1992, 307-308).

²⁶⁵ Köse, "Cumhuriyet'in İlk On Yılında Doğu Vilayetlerinde Emniyet ve Asayiş Sağlama Faaliyetleri", 1266.

²⁶⁶ Yaylalı "Cumhuriyet Dönemi Bölücü Faaliyetler İçinde Ağrı Dağı Ayaklanmaları" 77.

toplayan asiler Zilan bölgesinde jandarma karakolunu hedef alarak isyan başlatmışlardır. Bunun üzerine Türk birlikleri çevirme harekâtı ile asileri Zilan deresine sıkıştırmış Türk Hava Kuvvetleri'nin yoğun bombardımanı ile çok sayıda isyancı öldürülmüştür.²⁶⁷ Zeylan isyanının bastırılması Ağrı Dağı'na yapılacak büyük harekât öncesinde Türk ordusunun elini rahatlatmıştır.

1930 yılının ortalarına gelindiğinde Türkiye hala ayaklanmayı kontrol altına alamamıştır. Askeri tedbirlerin yanında siyasi ve hukuki çözümler de gündeme gelmiş olsa da devletin tüm iyi niyeti ve çabalarına rağmen isyanın bir türlü bastırılmamıştır. Tüm çözüm yollarının tıkanması ve devam eden asayiş problemlerinin neden olduğu sosyal ve ekonomik sıkıntılar üzerine hükümet sorunu çözmek için kapsamlı bir askeri harekate karar vermiştir.²⁶⁸

Türk hükümeti harekate dair hazırlıklarını hızlandırmış asilerin sınırdan takibi için İran ile mutabakat imzalanırken isyan bölgesinde ise harekâtı desteklemek maksadı ile Ağrı ve Van Takip Komutanlıkları oluşturulmuştur. Operasyonun komutasını üstlenen Salih Omurtak Paşa harekât planını hazırlayarak Genelkurmay Başkanlığına sunmuştur.²⁶⁹ Paşanın hazırladığı plana göre yer tespiti yapılarak imha harekâtına hangi birliklerin katılacağı bildirilmiştir 9. Kolordu Komutanlığı tarafından yapılacak harekate 9. Tümen, 3. Tümen, 1. Süvari Tümeni, çeşitli müfrezeler ve 42 uçaktan oluşan bir hava taburunun katılacağı belirtilmiştir. Türk kuvvetleri 7 Eylül 1930'da şafakla birlikte harekate başlamıştır.²⁷⁰ Bir yandan sınır boyunu tutan Türk ordusu diğer yandan kaçmakta olan asileri hem topçu ateşi hem de hava saldırısı ile yoğun biçimde vurmuştur. İsyanın elebaşlarından başta İhsan Nuri olmak üzere bir kısmı İran'a kaçarken bazı önemli isimler de yakalanmıştır. Bir müddet sonra asiler yenilerek tamamen dağıtılmışlardır.²⁷¹

Harekatın ardından Mareşal Fevzi Çakmak, Başvekil İsmet Paşa ve Cumhurbaşkanı Atatürk değerlendirmeler yaparak harekate katılan personelleri tebrik etmişlerdir. Harekatın başarısı sayesinde hem doğu sınırları asilerden temizlenmiş hem de Türk sınırı daha ileri bölgede olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.²⁷² Türkiye

---

²⁶⁷ Polat, "1926 – 1930 Ağrı İsyancıları" 77-79.

²⁶⁸ Davud Kapucu "1930 Ağrı İsyancılığının Bastırılmasında Havacıların Rolü 1/2 (2021): 56.

²⁶⁹ Kapucu "1930 Ağrı İsyancılığının Bastırılmasında Havacıların Rolü" 62.

²⁷⁰ Kılınç "Ağrı İsyancıları (1926–1930)" 116.

²⁷¹ Kapucu "1930 Ağrı İsyancılığının Bastırılmasında Havacıların Rolü" 62-63.

²⁷² Polat, "1926 – 1930 Ağrı İsyancıları" 105.

Cumhuriyeti'nin bölünmez bütünlüğüne kast eden, Doğu Anadolu'da bir Kürt cumhuriyeti kurmayı amaçlayan ve İngilizler ile Fransızlarca desteklenen Ağrı ayaklanmaları dört yıllık sürenin ardından Türk ordusunun kara ve hava birliklerinin müşterek hareketleri ile bastırılmıştır. Türk ordusunun dört yıl boyunca yürüttüğü bu harekâtı hem yurttan huzuru sağlamış hem de silahlı kuvvetlerimizin böyle zor bir coğrafyada harp yeteneklerini başarıyla test etmesi açısından da önem arz etmiştir.²⁷³

3.3.3. Tunceli (Dersim) İsyanı ve Tedip Harekâtı

1937 yılından 1938'e değin büyük bir isyana sahne olan Dersim bölgesi tek bir ilin adı olmayıp bölgedeki Erzincan, Bingöl, Elâzığ illerini de içerisine alan geniş bir coğrafyanın adıdır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde hareketliliğin arttığı bölgede 1936' ya kadar önemli bir şekavet ya da asayiş problemi yaşanmamış takip eden yılda ise Türkiye Cumhuriyeti tarihinin üçüncü büyük ayaklanması gerçekleşmiştir.²⁷⁴ Cumhuriyet tarihinin en mühim olaylarından olan Dersim isyanlarını anlamak için ayaklanmayı hazırlayan sebeplere bakmak gereklidir. Bu bağlamda isyanın çıkışında hem iç hem de dış nedenler mevcuttur. İç sebeplere bakıldığında bölgenin feodal sosyal yapısı ve ekonomik sıkıntılar, devlet otoritesini tanımama, kürçülük çabaları ile bölgenin mezhep yapısı gösterilebilir. Dış nedenlere gelindiğinde ise Hatay mevzuu sebebi ile Türkiye ile gerginlik yaşayan Fransa'nın faaliyetleri, Rusya, İngiltere ve Ermenilerin bölgeye yönelik emelleridir.²⁷⁵ Bunun yanında Cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren çıkan doğu isyanlarının da Dersim'deki hadiseleri tetikleyebileceği unutulmamalıdır.

1925'te patlak veren ve iki ay boyunca güvenlik kuvvetlerini uğraştıran Şeyh Sait İsyanı devletin Doğu Anadolu'ya bakışını ciddi anlamda etkilemiştir. Bu noktada hükümet bölgenin gerek merkeze uzaklığı gerekse idari ve askeri işlerde daha rahat hareket edilebilmesi için genel müfettişlik kurulmasına karar verilmiştir. Hemen ardından 1927 tarihli kanun ile ülke genelinde umumi müfettişlik kurulmasına karar verilmiş ve Dersim bölgesini kapsayacak Dördüncü Umumi Müfettişlik 6 Ocak 1936 yılında kurulmuştur. Bu yeni birime müfettiş olarak Korgeneral Abdullah Alpdoğan

²⁷³ Tekeli ve İlkin, *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, 93-94.

²⁷⁴ Tuğba Doğan, "Arşiv Belgelerine Göre 1937-1938 Dersim İsyanı, *History Studies International Journal of History*, 4(1), (2012): 157-169.

²⁷⁵ Feyzullah Ezer, "Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları" *Doğu Anadolu Araştırmaları*" 3 (2003): 21-22.

atanmıştır.²⁷⁶ Ayrıca hükümet yetkilileri Dersim bölgesinin ıslahı için detaylı raporlardan da yararlanma yoluna gitmiştir. Bu raporlar; Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey, Diyarbakır Valisi Ali Cemal Bey, Birinci Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey, Başvekil İsmet Paşa, Umumi Müfettiş Abidin Özmen, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, 3. Ordu Komutanı Halis Paşa tarafından yazılmıştır. Bölge ile ilgili en kapsamlı rapor ise 1932’de Jandarma Genel Komutanlığınca hazırlanmıştır.²⁷⁷

Cumhuriyet hükümetinin uyguladığı politika ile çıkarları zedelenen bölge aşiretleri Seyit Rıza liderliğinde ayaklanma hazırlıklarına başladılar. İsyân 21 Mart 1937 akşamı Harçak köprüsünün yakılması devamında Pax Bucağı karakolunun asiler tarafından hedef alınması ile başladı. Bölgedeki bütün iletişim kanalları kesilirken Seyit Rıza’nın emri ile Sin karakolu ve diğer askeri birliklere saldırılar düzenlendi. Kolluk kuvvetlerine saldırılarını sürdüren asiler Mazgirt köprüsünü de havaya uçurdu. Böylelikle Dersim isyanı resmen başlamış bulunuyordu.²⁷⁸ Asilerin saldırılarının artması üzerine Türk Hava Kuvvetleri’ne bağlı bir uçak filosu tarafından 3 Mayıs 1937’ de ilk harekât gerçekleştirilmiştir. Ertesi gün Ankara’da Cumhurbaşkanı Atatürk ve Mareşal Fevzi Çakmak’ın da katılımı ile bir toplantı düzenlenmiştir. Alınan kararlara binaen askeri önlemler artırılmış ayrıca uyarı bildirimleri hazırlanarak bölge halkı kazanılmaya çalışılmıştır. Bu uygulama ile bir sonuç alınmayacağı kesinleşince tenkil ve tedip harekâtına karar verilmiştir.²⁷⁹

Operasyon için hazırlanan plana göre birliklerin Dersim bölgesinde Nazımiye, Sin, Keçiğezek ve Karaoğlan çizgisine kadar şiddetli bir saldırıda bulunmalarına, bölgenin tamamen boşaltılarak ahalinin başka illere nakline ve hareketin bu şekilde sürdürülmesine kadar verilmiştir. Ayrıca kuvvetlerin yalnız hücumla yetinmeden bölgede kalıcı otorite sağlamak maksadıyla isyancı köyleri tamamen etkisiz hale getirmelerine karar verilmiştir. Ayrıca çevre illerden harekât bölgesine intikal edecek takviye kuvvetlerin ulaşması için bir süre beklenerek harekâta başlanması uygun görülmüştür.²⁸⁰

---

²⁷⁶ Ayhan Akbulut, “IV. Umumi Müfettişliğin Kurulması ve Dersim İsyânlarına Giden Süreç”, Anasay 4/12 (2020): 41-42.

²⁷⁷ Necmi Günel, “Dersim İsyânı (1937)”, (İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi,1999), 112-131, YÖK (89788).

²⁷⁸ Şimşir, Kürtçülük, 396-397.

²⁷⁹ Sinan Meydan, Cumhuriyet Tarihi Yalanları (İnkılap Kitabevi, 2010), 451-452.

²⁸⁰ Arzu Ög, “Dersim Hadisesi” (Bartın Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019) 52-53, YÖK (540113).

8 Mayıs 1937'de Genelkurmay Başkanlığı, hükümetin tenkil harekâtına dair kararını Dördüncü Umumi Müfettişliğine iletmış hazırlıkların tamamlanması ile Türk birlikleri taarruza başlamıştır. İsyancı aşiretler dağlara ve mağaralara çekilmiş Türk kuvvetleri ilk saldırıyı 26 Mayıs'ta yapmıştır. Önceden boşaltıldığı bilinen bazı köyler Türk kuvvetlerince tamamen kullanılmayacak hale getirilmiştir. Hükümetin ve ordunun kararlılığını gören asi aşiretlerin mukavemeti kırılmış başta elebaşı Seyit Rıza'nın yakın çevresi olmak üzere isyancılar yavaş yavaş teslim olmaya başlamıştır. Haziran ayının sonuna doğru isyancılar için çember gittikçe daralmıştır. 22 Haziran'da yoğun bir taarruza girişen Türk kuvvetleri isyancılara büyük kayıp verdirmiştir. Devam eden süreçte asilerin lider kadrosu büyük oranda etkisiz hale getirilmiş olup elebaşı Seyit Rıza kaçmayı başarmıştır.²⁸¹

İlerleyen günlerde hareketin kapsamı genişletilmiş birçok asi ve liderleri etkisiz hale getirilmiştir. Daha fazla kaçamayacağını gören Seyit Rıza Erzincan'da jandarma birliklerine teslim olmuştur.²⁸² Türk Silahlı Kuvvetleri I. Tunceli Harekatı'na büyük bir titizlikle hazırlanmış kara kuvvetlerinin yanında hava gücünden de yararlanılmıştır. Elâzığ konuşlu Türk havacıları kara birliklerine hem istihbarat ve keşif desteği sunmuş hem de isyancıların sığındıkları mevkileri yoğun şekilde vurmuştur. Bu sayede zor bir coğrafya da harekât başarıyla icra edilmiştir.²⁸³

1938 yılına gelindiğinde Dersim olayları büyük ölçüde yatışmasına rağmen yer yer bazı menfur gelişmeler yaşanmıştır. Devlet otoritesini bir türlü kabullenmek istemeyen bölge aşiretleri 1938'in ocak ayında bir kez daha isyana kalkışmışlar ve bazı karakolları hedef alarak birçok eri şehit etmişlerdir.²⁸⁴ Bununla beraber hükümet bölgeyi tamamen temizlemek için geniş kapsamlı bir harekate daha karar vermiştir. Harekatın iki aşamalı olması düşünülmüş olup ilk safhada 4. Genel Müfettişliğe bağlı birliklerin tedip ve tenkil operasyonu icra etmeleri devamında 3. Ordu birliklerinin arama tarama çalışmaları ile bölgeyi temizleyerek operasyonun tamamlanması planlanmıştır.²⁸⁵ Hazırlıklarını tamamlayan Genelkurmay Başkanlığı hareketin icrası için Orgeneral Kazım Orbay'ı görevlendirmiştir.²⁸⁶ Emir üzerine 2 Mart 1938'de Türk

---

²⁸¹ Mahmut Akyürekli, Dersim Sorunu (1937-1938) (Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010) 111-112, YÖK (264779)

²⁸² Ulus Gazetesi, 13 Eylül 1937.

²⁸³ Sinan Meydan, El- Cevap (İnkılap Kitabevi, 2016), 494.

²⁸⁴ Meydan, Cumhuriyet Tarihi Yalanları, 454-455.

²⁸⁵ Doğan, "Arşiv Belgelerine Göre 1937-1938 Dersim İsyanı, 165.

²⁸⁶ Meydan, Cumhuriyet Tarihi Yalanları, 455.

kuvvetleri belirlenen hedeflere doğru harekete başlamıştır. Bölgenin fiziki yapısının kara harekâtını zorlaştırması nedeniyle hava desteğinin alınmasına karar verilmiş bu sebeple üç bölükten meydana gelen hava kuvveti Elazığ'a gönderilmiştir. 1 Haziran itibariyle hazırlıklar tamamlanmış 12 Haziran 1938 günü hareketin icrasına başlanmıştır. Bir yıl önce yapılan operasyona benzer şekilde Türk birlikleri Nazımiye, Sin ve Karaoğlan hattını tutmuş isyancı aşiretler belli bölgeye sıkıştırılmıştır.²⁸⁷ Ardından hava kuvvetleri devreye girmiş isyancıların en önemli sığınma noktalarından Kalan bölgesi ve Kutu deresi yoğun ateş altına alınmıştır. Ordu birlikleri Temmuz ayı boyunca taarruzlarını sürdürmüş aynı zamanda isyancılara yeni bildirimler atılarak teslim olmaları istenmiştir. Ağustos ayına girilmesi ile harekatta başka bir evreye geçilmiş tedip ve tenkil hareketinin başarıyla sonuçlanmasını müteakip 3. Ordu birlikleri bölgede arama tarama faaliyetlerine başlamıştır. Bu noktada 3. Ordu kıtaları bölgede bir manevra icra etmiş 16 Eylül 1938' de sona eren tatbikatın ardından II. Tunceli Harekâtı da başarıyla tamamlanmıştır.²⁸⁸

Hükümet 1935'ten itibaren Dersim sorununa özel bir şekilde eğilerek problemi çözmeye çalışmıştır. Çoğunlukla askeri önlemlere başvuran devlet idaresi sorunun Ankara'dan idare edilen bir anlayışla çözülemeyeceğini görerek bölgeye Umumi müfettişlik kurmuştur. Bu müfettişlik uygulaması hem bölgede devlet otoritesi artırılmış hem de Türk ordusunun bölgede yapacağı hareketler için bir operasyon merkezi görevi görmüştür. Böylelikle birliklerin doğrudan bölgede konuşlanmaları kolaylaşmış kuvvetler daha operasyonel bir nitelik kazanmıştır. Nitekim bölgeye atanan umumi müfettişin korgeneral rütbesinde olması ve ordu ile kurumsal bağının devam ettirilmesi Türk hükümeti ve genelkurmayının askeri müdahale için titizlikle çalıştığını da göstermektedir.²⁸⁹ Harekatın en önemli yansıması şüphesiz yüzyıllardır bölgede bir türlü kurulamayan devlet otoritesinin sağlanması olmuştur. Ayrıca bölgeye devletin yatırımlarının götürülmesi ve feodal- ağalık düzeninin yıkılarak merkezi otoritenin sağlanabilmesi yine icra edilen operasyonların neticesinde sağlanmıştır. 1937 ve 1938 hareketlerinde Türk ordusu zorlu bir arazide kara ve hava birliklerinin müşterek harekâtı ile kesin sonucu almayı başarmıştır. Fransa ile yaşanan Hatay meselesinin etkilerinin devam ettiği bir döneme denk gelen Dersim isyanlarında Türk

---

²⁸⁷ Akyürekli, Dersim Sorunu (1937-1938) 117-118.

²⁸⁸ Doğan, "Arşiv Belgelerine Göre 1937-1938 Dersim İsyanı, 165-167.

²⁸⁹ Akbulut, "IV. Umumi Müfettişliğin Kurulması Ve Dersim İsyanlarına Giden Süreç", 47.

Silahlı Kuvvetleri'nin göstermiş olduğu bu başarı Hatay meselesinin çözümünde Türkiye'nin elini güçlendirmiştir.

3.3.4. 1924-1938 Döneminde Yaşanan Diğer Doğu İsyanları ve Düzenlenen Harekatlar

Cumhuriyetin ilk yıllarında yukarıda değinilen üç büyük isyanın dışında kolluk kuvvetlerini oldukça uğraştıran küçük ve orta ölçekli bazı ayaklanmalar da görülmüştür. Bu olaylardan bazıları münferit isyanlar olarak değerlendirilirken bir kısmı da o dönem yaşanan diğer büyük isyanların destekçisi ya da artçısı şeklinde görülmüştür. Bu ayaklanmalar, Şemdinli Olayı, Pervari Olayı, Koçuşığı Ayaklanması, Sason İsyancıları, Mutki Olayı, Oramar Hadisesi, Tendürek Olayı, Savur Harekâtı, Bicar Olayı, Pülümür Hadisesi olarak sıralanabilir.²⁹⁰

Bu ayaklanmalardan ilki Şemdinli olayları olup 1925 yılında meydana gelmiştir. Şeyh Sait isyanının ardından intikam duygusuyla hareket eden Şeyh Abdullah askeri birliklere saldırmış güvenlik kuvvetleri tarafından etkisiz hale getirilmiştir.²⁹¹

Bölgede bir diğer ayaklanma 1926'da gerçekleşen Yakup Ağa isyanıdır. Siirt'te meydana gelen bu isyanda temel neden Yakup Ağa ve oğullarının şapka devrimine muhalefetidir. Zilan aşiretinden destek alan Yakup Ağa isyan etmiş güvenlik kuvvetlerine karşı koyamayacağını görüp Suriye'ye kaçmıştır. Bir süre sonra Pervari'de ikinci bir ayaklanma başlamış güvenlik güçleri asileri mağlup ederek isyanı bastırmıştır. İsyanın sonlandırılması hem bölgede devlet otoritesini tekrardan sağlamış ayrıca Türk ordusunun Atatürk devrimlerine ne kadar bağlı olduğunu da göstermiştir.²⁹²

1926'da yaşanan diğer bir isyan ise Koçuşığı ayaklanmasıdır. Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra bölgede oluşan karmaşık durumu fırsat bilen Dersim bölgesinden Koçuşığı aşireti genel asayişe tehdit bir dizi yağma, hırsızlık ve vergi vermeme gibi eylemlerde bulunmuştur. Hükümet ilk tedbir olarak isyancı aşiretin üzerine Elâzığ valisi Cemal Bey'i göndermiş olup valinin bölgede yaptığı incelemeler sonucunda Koçuşığı (Koçan) ve destekçisi aşiretlere bir tedip harekâtının icra edilmesine karar

²⁹⁰ Safiye Dünder, "Türkiye'de Kürt Sorunu Ve Azınlık Tartışmaları" (Gazi Üniversitesi, Doktora Tezi, 2006) 135-152, YÖK (191101).

²⁹¹ Dünder, "Türkiye'de Kürt Sorunu" 135-136

²⁹² Nevin Yazıcı, "Atatürk Döneminde Meydana Gelen Ayaklanmalar (1924-1938) Atatürk Ansiklopedisi (2021), 6.

verilmiştir. Albay Mustafa Muğlalı idaresinde başlatılan tedip harekâtına bir piyade alayı bir piyade bölüğü dağ topçu bataryaları ve altı tayyare katılmıştır. Tedip harekâtı esnasında bölgedeki birçok aşiretten de destek alınmış fakat asilerde bazı aşiretlerden destek alarak askeri birliklerden kaçmayı başarmışlardır.²⁹³

Türkiye Cumhuriyeti'ni henüz ilk yıllarında oldukça meşgul eden olaylardan biri de Batman Sason isyanlarıdır. Osmanlı İmparatorluğu döneminden beri sık sık isyanlara sahne olan Sason bölgesinde Şeyh Sait İsyanının bastırılmasından sonra genel asayiş tehdit eden birtakım ayaklanmalar görülmüştür. Bölgede huzuru yeniden sağlamak için isyancılara karşı askeri hareketler icra edilmiştir. İlk harekât Asi, Küsküt ve Herük bölgelerine yönelik olsa da kesin sonuç alınamamıştır. Devam eden süreçte askeri önlemlerin yetersiz kalması, tehcir edilen aşiretlerin bölgeye geri dönmeleri ve yabancı güçlerin desteği ile ayaklanmalar tekrar başlamış bu nedenle Eylül 1932'de bölgeye ikinci bir harekât düzenlenmiştir. Bu operasyon ile hedefler yok edilmişse de mevsim şartları nedeniyle harekât tamamlanamamıştır.²⁹⁴ Operasyona ara verilmesi isyancıları tekrar cesaretlendirmiş asiler kamu binalarına saldırılara başlamışlardır. Dolayısıyla 1935'ten 1936'ya kadar sürecek üçüncü bir tedip harekâtına başlanmış harekât askeri olarak başarılı olsa da bölge şartları nedeniyle isyan tamamen bitirilememiştir. Bunun üzerine sivil ve askerî erkan bölgenin aşiretlerini batı illerine iskân ettirmiş ardından Kasım 1936 ile Ekim 1937 döneminde kesin sonucu verecek harekât ile isyancılar etkisiz hale getirilmiştir.²⁹⁵

1927 yılının önemli olayı ise Mutki isyanlarıdır. Sason ayaklanmalarında icra edilen tedip harekâtında yardım ve yataklıktan sorumlu bazı aşiretlerin elinden silahların toplanması gerektiği halde bu iş yapılmamış ayrıca Mutki bölgesinde yoğun bir silahlanma olduğu ilgili birimlere ihbar edilmesine rağmen konunun üzerine gidilmemiştir. Bitlis valiliği Mutki'de huzurun temini için otuz beş köyün iskanını uygun bularak askeri makamlardan destek istemiş bölgede konuşlu 2. Tümen konuyla gerektiği gibi ilgilenmemiştir. Sorunu çözmek isteyen Bitlis valiliği iskân kararı almış bunun üzerine bölgede isyan başlamıştır.²⁹⁶ Asilerin hareketlenmesi üzerine bölgeye askeri birlikler sevk edildi. Birliklerin tenkil harekâtına başlayarak isyancıları çembere

---

²⁹³ Tuğba Korhan, "Mustafa Kemal Atatürk Dönemi Doğu Ve Güneydoğu Anadolu Politikası (1930-1938) (Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011), 49-51, YÖK (296062).

²⁹⁴ Yazıcı, "Atatürk Döneminde Meydana Gelen Ayaklanmalar (1924-1938), 7.

²⁹⁵ Dündar, "Türkiye'de Kürt Sorunu" 139-140.

²⁹⁶ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları I, (Kaynak Yayınları, 1992), 265.

alması ve bütün bölgeyi temizlemeleri kararlaştırıldı. Asiler arazinin avantajlarından yararlanarak yoğun bir direniş içine girdiler. Tüm zorluklara rağmen askeri birlikler harekate devam ederek isyanın önemli isimlerinden birçoğunu etkisiz hale getirdi. Harekatin başarıya ulaşması için bazı aşiretlerin tamamen etkisiz hale getirilmeleri planlandı. Devam eden günlerde askeri birlikler aşiretlerin üzerine harekate başlayınca bölgede çatışmalar daha da artış gösterdi. Bunun üzerine kolluk kuvvetleri geri çekilmek durumunda kaldı. Askeri birliklerin çok kayıp vermeleri ile isyanın elebaşlarının kaçmalarına engel olunamadı. 5 Temmuz 1927’de 2.Tümen Komutanlığı kesin sonucun alınabilmesi için geniş çaplı bir harekât planı yayınladı. Birlikler verilen emir doğrultusunda arazide geniş çaplı bir operasyon icra etseler de isyanın elebaşları yakalanamadı. Bölgede arama tarama faaliyetlerinin tamamlanması ile harekât 1927 Ağustos ayında sonlandırıldı.²⁹⁷

1927 yılındaki diğer bir askerî harekât Bicar Tenkil hareketidir. Şeyh Sait İsyanının bastırılmasını müteakip tedip harekâtından kaçan isyancı aşiretler bir süre sonra bölgede asayiş bozan eylemlerde bulunmuşlar ayrıca askeri birliklere pusu kurarak baskınlar düzenlemişlerdir. Bu baskınlarda çok sayıda şehit verilmesi ve askeri malzemelerin asilerin eline geçmesi üzerine tedip harekâtına karar verilmiştir.²⁹⁸ Konuyla ilgilenen 3. Ordu müfettişliği, General Nazmi Solok ve Albay Mustafa Muğlalı’yı bölgeye göndermiştir. Albay Mustafa Muğlalı bölgede bir ay kadar süren incelemeler yapmış ve durumu yerinde tespit etmiştir. Ardından 7. ve 8. Kolorduya bağlı birlikler jandarma müfrezelerinin desteği ile tedip harekâtına başlamıştır.²⁹⁹

12 Ekim, 22 Ekim ve 24 Ekim tarihli üç operasyon başlatan ordu birlikleri 17 Kasım’da harekâtı başarıyla sonlandırmıştır.³⁰⁰

Asi Resul isyanı ise 1929’da çıkmıştır. Siirt’in Eruh bölgesinde köylerde silah arama tarama faaliyeti esnasında Jilyan aşiret lideri Ali Resul’ün jandarma birliklerine mukavemet etmesi üzerine başlayan ayaklanma girişimidir.³⁰¹ Hükümet ayaklanmanın bastırılması için 2.Tümeni görevlendirmiş topçu birlikleri ve üç uçakla desteklenen

---

²⁹⁷ Hıdır Göktaş, “Kürtler, İsyân – Tenkil (Alan Yayıncılık, 1991), 102-105.

²⁹⁸ Göktaş, Kürtler, 105-106.

²⁹⁹ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları I, (Kaynak Yayınları, 1992), 315- 319

³⁰⁰ Dündar, “Türkiye’de Kürt Sorunu” 150.

³⁰¹ Göktaş, Kürtler, 108-109.

askeri birlikler kısa süre içinde isyancıları etkisiz hale getirmişlerdir. Elebaşı Resül kaçmayı başarmış harekât 3 Ağustos'ta tamamlanmıştır.³⁰²

Tendürek olayları ise Türk ordusunun uğraşmak durumunda kaldığı diğer bir ayaklanma girişimidir. Aslen İranlı olup Türkiye'ye sığınan Şeyh Abdülkadir ve aşiretinin durumu Ağrı Komutanlığı tarafından takibe alınmıştır. Bu noktada Abdülkadir ve çevresinin silah ve cephane durumu dikkatlice izlenmiş Şeyh Abdülkadir ve adamlarının bölgede devlet otoritesini tehdit eden eylemleri artınca harekât kararı alınmıştır.³⁰³ Askeri birliklerin hazır olması ile 20 Eylül'de tenkil harekâtı başlamış bir hafta süren takibata rağmen Şeyh Abdülkadir ve asiler İran'a kaçmayı başarmışlardır.³⁰⁴

1930 yılına gelindiğinde ülke çapında ayaklanmalar devam etmekteydi. Devletin Ağrı isyanları ile uğraştığı bir dönemde meydana gelen Savur olaylarında bir grup terörist bölgenin bazı ilçelerini de kapsayacak bir ayaklanmaya girişmiş jandarma birliklerine karşı saldırılar düzenlemişlerdir. Durum değerlendirmesi yapan hükümet bölgede bir tedip ve tenkil hareketinin icrasını uygun bulmuştur. Mardin Valiliği ve 7. Kolordu Komutanlığının sorumluluğunda yapılan harekatta hedefler tamamen kuşatılarak asilerin gücü kırılmıştır. Böylece ciddi bir çatışmaya girilmeden arama tarama faaliyetleri ile operasyon tamamlanmıştır.³⁰⁵

1930 yılında Ağrı isyanlarının devam ettiği sırada asiler hedef şaşırtmak için başka bölgelerde şekavet hareketlerinde bulunmuşlardır. Türk birlikleri karşısında köşeye sıkışan elebaşı İhsan Nuri Suriye'de bulunan Hoybun Örgütü'nden yardım istemiş bunun üzerine örgüt Ağrı isyanına destek maksadıyla bir grup teröristi Türkiye'ye göndermiştir. Hedef şaşırtmak için Mardin' saldırı teröristler güvenlik güçlerince püskürtülmüştür. Hemen ardından Irak'ın kuzeyinde bulunan Şeyh Ahmet Barzani'ye bağlı teröristler Oramar'daki askeri birliklere saldırmışlardır.³⁰⁶ Güvenlik güçlerinin karşılık vermesi ile geri çekilen teröristlere karşı 7. Kolorduya bağlı birlikler tarafından bir tedip harekâtı başlatılmıştır. Türk kuvvetlerine direnemeyeceğini gören

---

³⁰² Demirtaş, "Atatürk Dönemi Cumhuriyet Hükümetlerinin Doğu Ve Güneydoğu Anadolu Politikaları (1923-1938), 104-105.

³⁰³ Göktaş, Kürtler, 110.

³⁰⁴ Dündar, "Türkiye'de Kürt Sorunu" 149.

³⁰⁵ Göktaş, Kürtler, 110-111

³⁰⁶ Yazıcı, "Atatürk Döneminde Meydana Gelen Ayaklanmalar (1924-1938), 10.

isyancılar sınırı geçerek İran, Irak ve Suriye'ye kaçmışlardır.³⁰⁷ Bölgenin asilerden tamamen temizlenmesi ise Barzani aşiretinin bölgedeki etkisi nedeniyle kısmen gecikmeli tamamlanmıştır.³⁰⁸

1930 yılının diğer bir gelişmesi ise Tunceli'nin Pülümür bölgesine yapılması planlanan harekattır. Devletin bu bölgeye harekât kararı almasında bölge aşiretlerinin asayışı tehdit eden eylemleri ve civarda Hoybun örgütü yanlısı bildirimlerin bulunması etkili olmuştur. Ayrıca Genelkurmay başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Erzincan ve çevresinde yaptığı inceleme gezisinden sonra kaleme aldığı değerlendirmelerini içeren raporu da hükümete tavsiye niteliği taşımıştır.³⁰⁹Gelişmeler üzerine harekât hazırlıkları hızlanmış Genelkurmay Başkanlığı 1. Ordu müfettişliğine verdiği bilgi notunda harekâta 24 Ekim günü başlayacağını bildirmiştir. Harekâtın sorumluluğu 9. Kolorduya verilmiş askeri birlikler 27 Ekim günü taarruza başlamıştır. Kısa süreli çatışmalar ile isyancıların birçoğu öldürülmüş olup birlikler 31 Ekim günü harekâta bir süre ara vermişlerdir. İkinci harekât için daha kapsamlı bir plan yapılmış gerekirse hava kuvvetlerinden de destek istenmesi kararlaştırılmıştır. 11 Kasım günü asilerin saldırıları ile çatışmalar tekrar başlamış ordu birlikleri isyancılara büyük zayıf vermiştir. İki gün daha devam eden harekâtın sonucunda teröristler etkisiz hale getirilmiş bölgede devlet otoritesi tekrar sağlanmıştır.³¹⁰

---

³⁰⁷ Göktaş, Kürtler, 115.

³⁰⁸ Dündar, "Türkiye'de Kürt Sorunu" 147.

³⁰⁹ Dündar, "Türkiye'de Kürt Sorunu" 151.

³¹⁰ Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları I, (Kaynak Yayınları, 1992) 136-141.

SONUÇ

Tarih sahnesine çıkışı dünyanın askerlik tarihiyle neredeyse denk olan Türk milleti hüküm sürdüğü coğrafyalarda ve kurduğu devletlerde girdiği nice muharebeleri kazanmış savaş sanatının en ince ustalıklarını sergilemiştir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa karşısında üstün olduğu 18 yüzyıla kadar bu süreç devam etmiş batılı devletlerin ardı ardına yaptığı yenileşme hamleleri sonucu Türk orduları yenilgiler almaya başlamıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti idarecileri toprak kayıplarını önlemek ve devleti çöküşten kurtarmak için askeri tedbirlere yönelmişler batı tarzı yenilikler yaparak sonuç almaya çalışmışlardır. Sultan I. Mahmut döneminde başlayan ıslahat çabaları III. Mustafa ile devam etmiş fakat belli bir plan ve programdan yoksun olduğu için istenilen başarıya ulaşılamamıştır. Türk tarihinde ilk planlı yenileşme çabalarını başlatan III. Selim ise Nizam-ı Cedit adını verdiği yenileşme döneminde Fransa askeriyesini örnek alarak aynı isimle bir ordu oluşturma yoluna gitmiştir. Avrupa örnek alınarak kurulan bu ordu Kabakçı Mustafa isyanı ile ortadan kaldırılmıştır.

III. Selim'in ıslahatlarını devam ettirme ya da daha da kökleştirme politikası izleyen II. Mahmut ise ilk etapta Yeniçeri ocağına alternatif kuvvetler oluşturmuş ve Avrupa'dan subay transferi ile Türk ordusunu güçlendirmeye çalışmıştır. Yaptığı en büyük yeniliklerden olan Yeniçeri ocağının kaldırılması ile hem ıslahatlarının önünü açmış hem de Asakir-i Muhammed'i adıyla batılı tarzda bir ordu kurmuştur. Onun ıslahatlarının etkisi Tanzimat yıllarında da devam etmiş yenileşme çabaları sürdürülmüştür.

Türk ordusunun yenileşmesinin devam ettiği diğer bir dönem ise II. Abdülhamid dönemi olmuştur. 93 Harbi ile ağır bir mağlubiyet alan Osmanlı ordusunun modernizasyonu için Alman ile iş birliği sağlanmış Alman askeri heyetleri Türkiye'ye gelmiştir. Bu isimlerin arasında en önemlisi ise uzun yıllar Türk ordusuna hizmet eden Von Der Goltz olmuş onun başlattığı ekolden yetişen subay kadrosu hem Millî mücadeleyi yapmış hem de cumhuriyeti kurmuştur. Ayrıca erken cumhuriyet döneminde Türk ordusuna hizmet verecek subayların Almanya'dan seçilmelerinde

yine Goltz Paşa'nın bıraktığı etkiden söz edilebilir. Alman etkisi II. Abdülhamid döneminden sonrada devam etmiş II. Meşrutiyet devrinde ve I. Dünya Savaşı'nda yine Alman subayları Türk ordusunda görev yapmıştır.

Mondros ateşkes antlaşmasının imzalanması ile Türk orduları silah bırakmış ve Alman subayları da Türkiye'den ayrılmıştır. İşgallerin başlamasını müteakip kurulan Kuvayı Milliye birlikleri ise 1920'de oluşturulacak olan düzenli Türk ordusunun ilk nüvesini oluşturmuştur. Millî mücadelenin sona ermesiyle ise Türk orduları barış konuşlanmasına dönmüştür.

Mustafa Kemal Atatürk'ün cumhurbaşkanı olduğu on beş yıllık dönemde ise Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kuvvet komutanlıklarına ciddi yatırımlar yapılmıştır. Ordunun hem eğitimi donatımı için önemli kaynaklar ayrılmış hem de tatbikatlar ve manevralar yapılarak harbe hazırlık seviyesi yüksek tutulmuştur. Türk Silahlı Kuvvetlerinin 1923-1938 döneminde en önemli misyonu ise ülke içinde rejime ve toprak bütünlüğüne yönelik çıkan bölücü ayaklanmaları bastırmak olmuştur. Bu ayaklanmalardan Şeyh Sait İsyanı, Ağrı İsyanı ve Dersim Ayaklanmaları büyük çaplı isyan hareketleri olup cumhuriyet ordularını epey uğraştırmışlardır. Bunun yanında daha küçük ölçekte birtakım isyanlarda yine Doğu Anadolu ve Güneydoğu'da görülmüştür. Böylece Türk ordusu hem cumhuriyetin sadık bekçisi olduğunu göstermiş hem de dışardan yönelebilecek tehditlere karşı hazır olduğunu kanıtlamıştır.

Bu çalışmanın sonuç bakımından en önemli yönü Türk ordusunun hem kısa süreli bir modernleşme sürecini ele alması hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin rejiminin devamlılığı ve toprak bütünlüğü için ne kadar önemli olduğunu ortaya konulmasıdır. Coğrafi olarak oldukça önemli bir bölgede varlık gösteren Türkiye'nin güçlü bir ordu ile hem iç hem de dış tehditlere karşı ülke bütünlüğünü sağlayabildiği görülmüştür. Örneğin II. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı bir dönemde Türk ordusu düzenlediği tatbikatlara yabancı basın mensuplarını ve yabancı subayları davet ederek adeta gövde gösterisi yapmış yurt savunmasında ne derece kararlı olduğunu göstermiştir. Yine başka bir çıkarım olarak Doğu isyanlarında bilhassa 1926-1930 Ağrı isyanları ve 1937-1938 arasında yaşanan Dersim sorununda devletin tüm iyi niyetli çabaları ve ıslah hareketleri sonuçsuz kalınca ancak askerî harekât ile kesin sonuç alınabildiği görülmüştür. Hatta Dersim hareketlerinde isyancıları etkisiz hale getirebilmek için kara kuvvetleri operasyon bölgesinde her noktayı titizlikle temizlemiştir. Dolayısıyla güçlü ve yetenekli bir ordunun önemi burada bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Türk

ordusunun isyanları bastırmak için doğu ve güneydoğuda kurmuş olduğu umumi mfettişliklerde süreç içinde kurulduğu bölgenin hem asayişinin sağlanmasına hem kalkınmasına da etki etmiştir. Bu nedenle Türk ordusunun yeni rejimin korunması ve kökleşmesi için sarf ettiği çaba oldukça önemlidir.

Sonuç olarak bu eser alanında yapılacak çalışmalara katkı sunabilecektir. Ayrıca askeri tarih alanında yeni bir soluk olmuş hem de ortaya koyduğu görüşler ile Türk ordusunun Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminde ne kadar önemli bir vazife ile görevli olduğunu göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Akbal, Özdemir. “Misakı Milli Sınırları İçerisindeki Musul ve Kerkük İllerinde Yürütülen Psikolojik Harekât: Albay Özdemir Projesi” Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi,2008. YÖK (218653).
- Akbaş, Rahmi. “Osmanlı'nın Son Döneminden Cumhuriyet'e Türk Donanması ve Refah Faciası”. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi, 2011. YÖK (296690).
- Akcan, Erol. “Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi”. Atatürk Dergisi 4, Sy. 1 (Ağustos 2015): 13-35.
- Akdoğan, Dilek. “Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığının Kurulması”. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2019. YÖK (10295267).
- Akşam Gazetesi 11 Eylül 1938.
- Akyürekli, Mahmut. Dersim Sorunu (1937-1938) Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, 2010. YÖK (264779).
- Alkan, Necmettin, Üçüncü, Uğur ve Şimşek, Eyüp. Zoraki İttifak. Timaş Tarih, 2024.
- Alkan, Necmettin. “II. Abdülhamid Devrinde İstihdam Edilen İlk Alman Askerî Heyetinin Komutanı Otto Von Kaehler ve Her İki Tarafın Beklentileri”. Tarih Dergisi, Sy. 43 (Haziran 2012): 135-66.
- Alkan, Resul. “Alman Belgelerine Göre Erken Dönem Cumhuriyet Dönemi Bahriyesi Bağlamında Türk-Alman İlişkileri”. Tarih İncelemeleri Dergisi 36, sy. 2 (Aralık 2021): 421-42. <https://doi.org/10.18513/egetid.1050183>.
- Alkan, Resul. Türk Ordusunda Son Alman General Hılmar Von Mittelberger. Timaş Tarih, 2022.
- Arı, Kemal. “İstiklal Harbi'nde Türk Ordusunun Yapılanması ve Düzenli Orduya Geçiş” Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Yayınları (2014) 1-73.
- Arslanyürek, Yaşar. “Halil (Kut) Bey'in Trablusgarp Savaşı'ndaki Faaliyetleri”. Belgi Dergisi 2, sy. 18 (Temmuz 2019): 1563-86. <https://doi.org/10.33431/belgi.567071>.
- Atabey, Figen. “Cumhuriyet Donanması'nın Oluşum ve Gelişim Süreci (1923-1938)” Selçuk Türkiyat, 59 (2023): 317-340. <https://doi.org/10.21563/sutad.1378283>.
- Aydemir, Şevket Süreyya. Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa. Remzi Kitabevi, 1983.
- Ayhan Akbulut, “IV. Umumi Müfettişliğin Kurulması ve Dersim İsyanlarına Giden Süreç”, Anasay 4/12 (2020): 39-58. <https://doi.org/10.33404/anasay.690729>.
- Bakar, Bülent. Hava Taarruzlarına Karşı Türkiye'de Pasif Korunma (1935-1945). Tarihçi Kitabevi, 2019.

- Bastem, Murat. “Büyük Taarruzda Hava Muharebeleri” Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2010. YÖK (265094).
- Baysal, Nihat Onur. “Şeyh Sait İsyanı’ nın Nedenleri Gelişim Süreci ve Sonuçlarına Dair Değerlendirme”. GAB Akademi 2, sy. 3 (Aralık 2022): 25-42.
- Belenli, Tuğba. “Yavuz Zırhlısı ve Tamirinin Türk-Yunan İlişkilerine Etkisi”. Belleten 83, sy. 297 (Ağustos 2019): 689-728. <https://doi.org/10.37879/belleten.2019.689>.
- Berkes, Niyazi. Türkiye’de Çağdaşlaşma. Yapı Kredi Yayınları, 2023.
- Beşirli, Mehmet. “Osmanlı Ordusunda Alman Silahları”. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1/16 (2004): 121-139.
- Bilen, Ufuk. “Cumhuriyet Dönemi Türk Kara Kuvvetlerinde Piyade Talimnameleri” Yüksek Lisans Tezi, Milli Savunma Üniversitesi, 2022. YÖK (748392).
- Büyüktuğrul, Afif. “Türkiye Cumhuriyeti Donanmasının Ellinci Yılı”. Belleten 37, sy. 148 (Ekim 1973): 497-526. <https://doi.org/10.37879/ttkbelleten.1170983>.
- Cumhuriyet Gazetesi 21 Ağustos 1937.
- Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ağustos 1936.
- Cumhuriyet Gazetesi, 12 Ağustos 1935.
- Cumhuriyet Gazetesi, 13 Ekim 1936.
- Cumhuriyet Gazetesi, 14 Ekim 1936.
- Cumhuriyet Gazetesi, 14 Mart 1938.
- Cumhuriyet Gazetesi, 15 Ekim 1936.
- Cumhuriyet Gazetesi, 16 Ekim 1936.
- Cumhuriyet Gazetesi, 16 Ekim 1937.
- Cumhuriyet Gazetesi, 18 Ağustos 1937.
- Cumhuriyet Gazetesi, 22 Haziran 1934.
- Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ekim 1937.
- Cumhuriyet Gazetesi, 9 Ağustos 1936.
- Çakır, İbrahim. “III. Selim Dönemi İslahatlarının Malî Yönü: İradı Cedid”. Esar-Eğitim ve Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi 3, sy 1 (30 Haziran 2022): 45-61. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13247410>.
- Çelik, Ahmet.” II. Meşrutiyet Döneminde Türk Hava Kuvvetleri” Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, 2004. YÖK (148330).
- Çelik, Yüksel. “Şeyh’ül Vüzera Koca Hüsrev Paşa”. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Çifci, Erhan. Prusya’dan Nato’ya Türk Ordusunda Batı Etkisi. Kronik Kitap, 2022.
- Çolak, Mustafa. Komitenin Kahramanı Enver Paşa. Yeditepe Yayınevi, 2019.
- Demirtaş, Bahattin. “Atatürk Dönemi Cumhuriyet Hükümetlerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikaları (Askeri, İktisadi, İdari ve Adli) (1923-1938). İksad Yayınevi, 2021.

- Dinler, Ferhat. “Türk Donanma Tarihi (1923 – 1938). Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, 2009. YÖK (387636).
- Doğan, Tuğba. “Arşiv Belgelerine Göre 1937-1938 Dersim İsyanı, History Studies International Journal of History, 4(1), (2012): 157-169. http://dx.doi.org/10.9737/hist_390.
- Doğan, Ümit. Şeyh Sait İsyanı ve Gerçekler. Kripto Yayınevi, 2023.
- Durgun, Bülent.” Balkan Harbi’nde Osmanlı Ordusunun Ulaştırma Faaliyetleri 1912-1913. İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Dündar, Safiye. “Türkiye’de Kürt Sorunu ve Azınlık Tartışmaları” Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, 2006. YÖK (191101).
- Efe, İsmail. “Orduda Islahat ve Ordu Müfettişlikleri 1908-1920”. Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi, 2015. YÖK (396759).
- Engin, Teoman. “Türk Ordusunda Zırhlı Birlikler” Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi, 2007. YÖK (214313).
- Erbaş, Zeynep ve Selma Göktürk Çetinkaya. “Tank Kültürünün Türkiye’de Tezahürü (1932-1945)”. Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi 7, sy. Dr. Mahmut Kırkpınar’a Armağan (Aralık 2022): 1509-48. <https://doi.org/10.24186/vakanuvis.1200665>.
- Erdaş, Sadık.” Nihad (Anılmış) Paşa’nın El Cezire Cephe Komutanlığı ve Yargılanması Meselesi”, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, 14/28(2018): 1-34.
- Erdem, Nihal.” İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk Ordusu’nun Modernizasyonu Çerçevesinde Türk-İngiliz İlişkileri (1936-1939)” Doktora Tezi. On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 2021. YÖK (694781).
- Erdoğan, Muhammet. “8-14 Ekim 1926 Tarihleri arasında İcra Edilen ve Cumhuriyet Tarihinin İlk Büyük Manevrası olan 4. Kolordu Ankara Manevrasının Cumhuriyet Tarihindeki Yeri ve Önemi” Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, 2006. YÖK (186842).
- Erdoğan, Selim. Dakikalar içinde Millî Mücadele. Kronik Kitap, 2023.
- Ertekin, Ferdi. “1909 Yılı İngiliz Askeri Ataşe Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu ve Türk Ordusu”. Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi 9, sy. 1 (Mart 2024): 239-85. <https://doi.org/10.24186/vakanuvis.1377843>.
- Esen, Atakan ve Sabit Çetin. “İki Savaş Arası Dönem Türk-Amerikan İlişkilerine Yeni Bir Soluk: Curtiss-Wright Şirketi ile Yapılan İş Birliği ve Türk Havacılığını Geliştirme Çabaları”. Belgi Dergisi, sy. 21 (Ocak 2021): 89-123. <https://doi.org/10.33431/belgi.822650>.
- Ezer, Feyzullah. “Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları”. Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi 1, sy. 3 (Haziran 2003): 18-23.
- Finkel, Caroline. “Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı.” Timaş Yayınları, 2023.
- Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları I ve II. Kaynak Yayınları, 1992.
- Göktaş, Hıdır. “Kürtler, İsyan – Tenkil. Alan Yayıncılık, 1991.
- GrüJlhaber, Gerhard “Türk Ordusunda Alman Ruhü”. Say Yayınları, 2022.

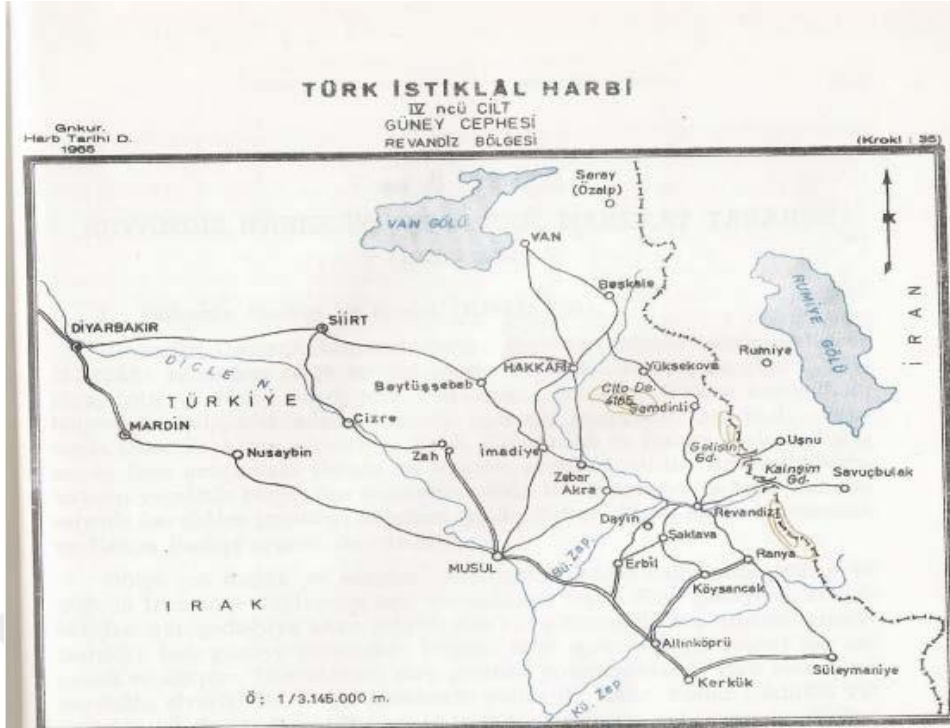
- Günel, Necmi. “Dersim İsyanı (1937), Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, 1999. YÖK (89788).
- Güneş, Ali. Gayrinizami Harp Balkan Harbi’nde Komita Çete Jandarma ve Milisler 1912-1913. Kronik Kitap, 2023.
- Güzeloğlu, Efe. “İstiklâl Harbi’nden Mekanize Savaşa: İki Savaş Arası Dönemde Türk Ordusunun Kara Doktrini ve Tartışmaları (1923-1939)”. *Recent Period Turkish Studies*, sy. 41 (Haziran 2022): 179-228.
- Kapucu, Davud. “1930 Ağrı İsyanı ’nın Bastırılmasında Havacıların Rolü”. *Bengi Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi* 2021, sy. 2 (Aralık 2021): 46-74.
- Kara, Hidayet. “Sultan II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Kara Ordusu (1876-1908) Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, 2013. YÖK (357486).
- Karabekir, Kazım. “Hayatım”. Yapı Kredi Yayınları, 2020.
- Karta, Nurullah. “Sultan III. Selim Döneminde Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik Durumu ve Alınan Tedbirler”, *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6 (2014): 37-38.
- Kaymaz, İhsan Şerif. “Şeyh Sait İsyanı”, *Atatürk Ansiklopedisi*. 1-2. 2021.
- Kemal, Cemal. “Mustafa Kemal’in Mondros Mütarekesi’ne Tepkisi”. *Atatürk Yolu Dergisi* 12, sy. 46 (Haziran 2010): 367-400. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000329.
- Kılınç, Orhan. “Ağrı İsyancıları (1926–1930)” Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, 2006. YÖK, (209883).
- Klein, Janet. *Hamidiye Alayları İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*. İletişim Yayınları, 2014.
- Korhan, Tuğba. “Mustafa Kemal Atatürk Dönemi Doğu ve Güneydoğu Anadolu Politikası (1930-1938). Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi, 2011. YÖK (296062).
- Kostak, Ercan. “Mustafa Kemal Atatürk’ün Cumhurbaşkanı Olarak Katıldığı Askerî Manevralar” Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, 2016. YÖK (432655).
- Kostak, Ercan.” *Cumhuriyet Döneminde Türk Kara Kuvvetlerinde Yaşanan Gelişmeler (1923 1960)” Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi* 34/2 (2024): 57-83. <https://doi.org/10.54078/savsad.1448760>.
- Köse, Resul. “Cumhuriyet’in İlk On Yılında Doğu Vilayetlerinde Emniyet ve Asayiş Sağlama Faaliyetleri”. *History Studies* 12/3 (2020): 1259-1292. [10.9737/hist.2020.877](https://doi.org/10.9737/hist.2020.877).
- Kurtulan, Ali İhsan “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Mustafa Kemal (Atatürk)’ün Katıldığı Harp Oyunları ve Askeri Manevralar” Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, 2010. YÖK (312318).
- Kurun Gazetesi, 8 Ekim 1937.
- Küsmez, Abdullah Cüneyt. “Atatürk Dönemi, Eşkiya ile Mücadele Harekâtında Jandarma”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 12 (2023): 1136-1365. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1346710>.
- Meydan, Sinan. *Cumhuriyet Tarihi Yalanları*. İnkılap Kitabevi, 2010.

- Meydan, Sinan. El- Cevap. İnkılap Kitabevi, 2016.
- Miyak, Derya Levent “Atatürk Döneminde Milli Müdafaa Vekaleti ve Güvenlik Politikaları (1923-1938)” Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, 2018. YÖK (2902130010).
- Nicolle, David. Osmanlı Ordusunda Nizam-ı Cedit 1793-1826). Çev. Kolçak Özgür. İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Onay, Abdulkadir. “Türkiye’deki Kürt Ayaklanmaları ve Kürt Ulusçuluğunun Oluşum ve Gelişimine Etkileri” Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, 2016. YÖK (449521).
- Öğ, Arzu. “Dersim Hadisesi” Yüksek Lisans Tezi. Bartın Üniversitesi, 2019. YÖK (540113).
- Öğreten, Ahmet. Nizam-ı Cedit’e Dair Askeri Layihalar. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Öner, Burak. “İstiklal Harbi’nde Türk Kara Kuvvetlerinin Yeniden Teşkili” Yüksek Lisans Tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2022. YÖK (771811).
- Özcan, Gencer. “Savaşarası Dönemde Türkiye Trakya’sının Askeri Sınır Bölgesine Dönüşümü”. Türk Savaş Çalışmaları Dergisi 3, sy. 2 (Ekim 2022): 152-68. <https://doi.org/10.52792/tws.1185977>.
- Özden, Neşe, Temel, Mehmet, Doğaner, Yasemin, Aslan, Zehra. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II. Atatürk Araştırma Merkezi, 2023.
- Özgüldür, Yavuz. “Ege Manevraları” Atatürk Ansiklopedisi”, 2. 2023.
- Özkurt, Fatih. “Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra Ve Tatbikatlar (1909-1938)” Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, 2013. YÖK (331766).
- Öztürk, Uğur. “Osmanlı Modernleşmesinden II. Dünya Savaşına: Cumhuriyet Donanması ve Gölcük Tersanesi’nin Kurulması. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2017. YÖK (466160).
- Polat, Çağlayan. “1926 – 1930 Ağrı İsyanları” Yüksek Lisans Tezi. Kocatepe Üniversitesi, 2007. YÖK, (205634).
- Sancar, Erdiñç “Türk Deniz Kuvvetleri Tarihi ve 21. Yüzyılda Deniz Kuvvetleri Stratejisi” Yüksek Lisans Tezi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, 2004. YÖK (146330).
- Saygılı Hasip.” Cumhuriyet Devrinde Türk Kara Ordusu”. Cumhuriyetin 100. Yılında Türk ordusu ve Milli Savunma. ed. Türkmen, Zekeriya. 151-172. Vakıfbank Kültür Yayınları, 2023.
- Schöllgen, Gregor. Emperyalizm ve Denge. Çev. Türk, Sami. Kronik Kitap, 2021.
- Son Telgraf Gazetesi, 26 Ağustos 1938.
- Sünerin, Evren. “III. Selim Dönemi Islahat Hareketlerinin Gemlik Tersanesi’ne Yansımaları” Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2011. YÖK (294825).
- Şahin, Hülya. “Atatürk Cumhuriyet ve Türk Ordusu. Erdem 11/32 (1998): 587-620.
- Şıvgın, Hale. “Mustafa Kemal’in İlk Savaşı”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 4, sy. 10 (Kasım 1987): 187-96.

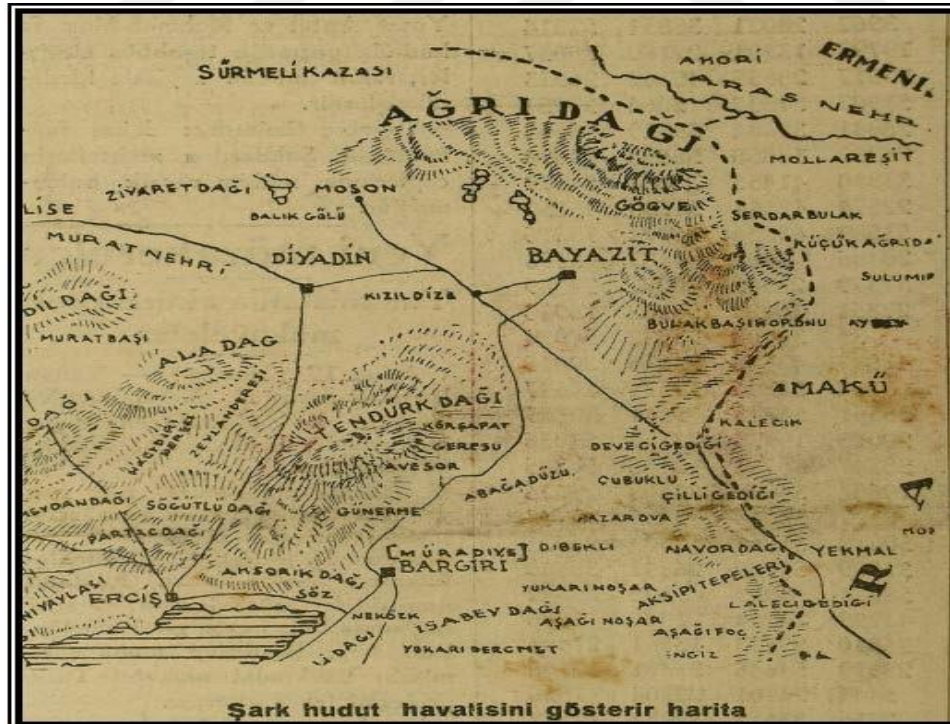
- Şimşek, Oğuz. “Türk Dünyası’nın Kapısı: Dilucu Yöresi, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31, (2022): 59-76. <https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1072553>.
- Tan Gazetesi 8 Ağustos 1936.
- Taş, Serap. “Umumi Müfettişlikler” Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, 1997. YÖK (61255).
- Tatar, Cengiz. “Türk Havacılık Tarihi (1909-1954). Millî Mücadele Dönemi Öncesi ve Sonrası Türk Havacılığı” Doktora Tezi. Kocatepe Üniversitesi, 2018. YÖK (526715).
- Tekeli, İlhan ve İlkin, Selim. Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si. İletişim Yayınları, 2018.
- Tekir, Süleyman. Beyaz Harp. Kronik Kitap, 2021.
- Tekir, Süleyman. İttihatçılık İktidar. Kronik Kitap, 2024.
- Turan, Şerafettin. Türk Devrim Tarihi. Bilgi Yayınevi, 2017.
- Türkmen, Zekeriya. “30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış”. OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi 11, sy. 11 (Mart 2000): 615-32. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000458.
- Türkmen, Zekeriya. “Özdemir Bey’in Musul Harekâtı ve İngilizlerin Karşı Tedbirleri (1921-1923)”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 17, sy. 49 (Mart 2001): 49-79.
- Türkmen, Zekeriya. “Şefik Özdemir Bey’in Revandiz Harekâtı”, Atatürk Ansiklopedisi.1-4. 2020.
- Türkmen, Zekeriya. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın Emriyle Yarbay Şefik Özdemir Bey’in Revandiz, Musul-Kerkük-Süleymaniye Harekâtı. Aydın İnsan ve Toplum Dergisi 4/2 (2016): 157-192.
- Türkmen, Zekeriya. Musul Meselesi Askeri Yönden Çözüm Arayışları 1922-1925. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2011.
- Türkmenoğlu Zeki. Türk İstiklal Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı. Genelkurmay Basımevi, 1964.
- Ulus Gazetesi, 13 Eylül 1937.
- Uyanıker, Ferdi. “Türk Donanmasında Mecidiye Kruvazörü” Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, 2009. YÖK (249504).
- Uyar, Mesut ve Erickson Edward. Osmanlı Askeri Tarihi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Ünalp, Fatma Rezzan. “Türk İstiklal Harbinde Batı Cephesi Tayyare Bölükleri”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 38, sy. 105 (Mayıs 2022): 55-100. <https://doi.org/10.33419/aamd.1114099>.
- Ünlü, Rasim.” Atatürk Döneminde (1923-1938) Cumhuriyet Bahriyesinin Oluşum ve Gelişim Süreci. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, 1996. YÖK (54252).
- Yalçın Osman. Türk Hava Harp Sanayii Tarihi, Kronik Kitap, 2023.

- Yalçın, Osman. "Türk Hava Kuvvetlerinin Teşkilatlanma Tarihi" Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, 2004. YÖK (144887).
- Yalçın, Osman. Türk Hava Gücü Kuruluşu, İlk Seferleri ve Yükselişi (1911-1950), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.
- Yaman, Ahmet Emin. "Milli Ordudan Düzenli Orduya". Atatürk Yolu Dergisi 2, sy. 06 (Haziran 1990). https://doi.org/10.1501/Tite_0000000008.
- Yaylalı Derya. "Cumhuriyet Dönemi Bölücü Faaliyetler İçinde Ağrı Dağı Ayaklanmaları (1926–1930)" Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, 2007. YÖK (211521).
- Yazıcı, Nevin. "Atatürk Döneminde Meydana Gelen Ayaklanmalar (1924-1938) Atatürk Ansiklopedisi. 6. 2021.
- Yeni Asır Gazetesi, 25 Ağustos 1938.
- Yetim, Taş, Hüsna. "Erken Cumhuriyet Döneminde Kürt Sorunu (1920-1938): Bir Güvenlikleştirme Analizi Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, 2015. YÖK (412110)
- Yıldız, Gültekin. "Askeri Düzenlemeler (1876-1918)." Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (1876-1918), 52-72. İstanbul: Anadolu Üniversitesi, 2013.
- Yıldız, Gültekin. Osmanlı Askeri Tarihi. Timaş Yayınları, 2022.
- Yılmaz, Halit. "Türk Silahlı Kuvvetleri Ve Millî Savunma Hizmeti". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 54, sy. 4 (Eylül 2005): 375-430. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000379.
- Yücel, Emine." Milli Mücadele Komutanlarının Anılarında Musul Sorunu" Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi, 2017. YÖK (454836).
- Yüksel, Adem. Türk Dış Politikasındaki Gelişmelerin Türk Ordusunun Donatım ve Organizasyonuna Etkileri 1936-1945" Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, 2022. YÖK.

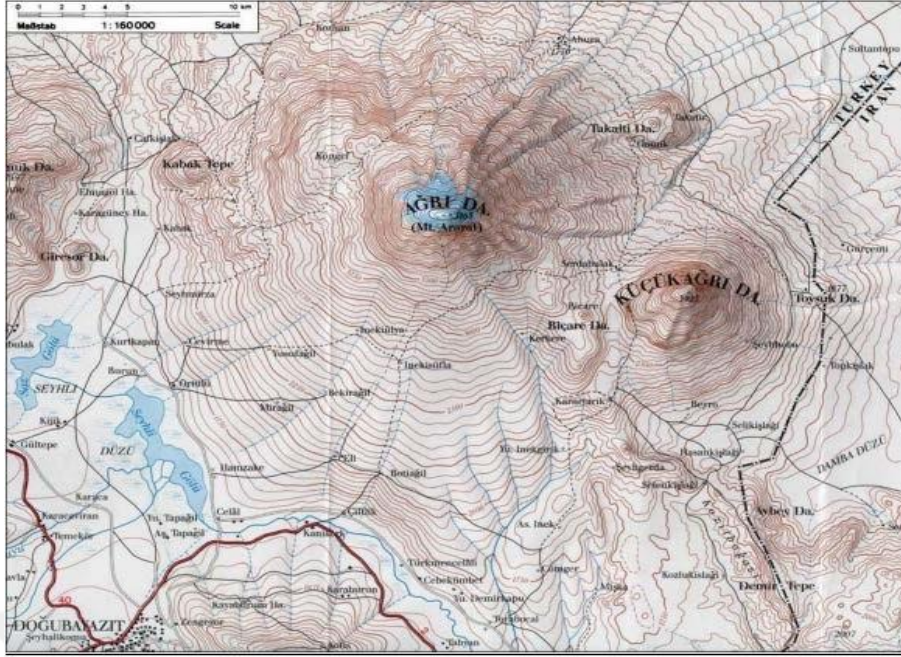

Akbal, 2008. Misak-ı Milli Sınırları İçerisindeki Musul ve Kerkük İllerinde Yürütülen Psikolojik Harekât: Albay Özdemir Projesi.

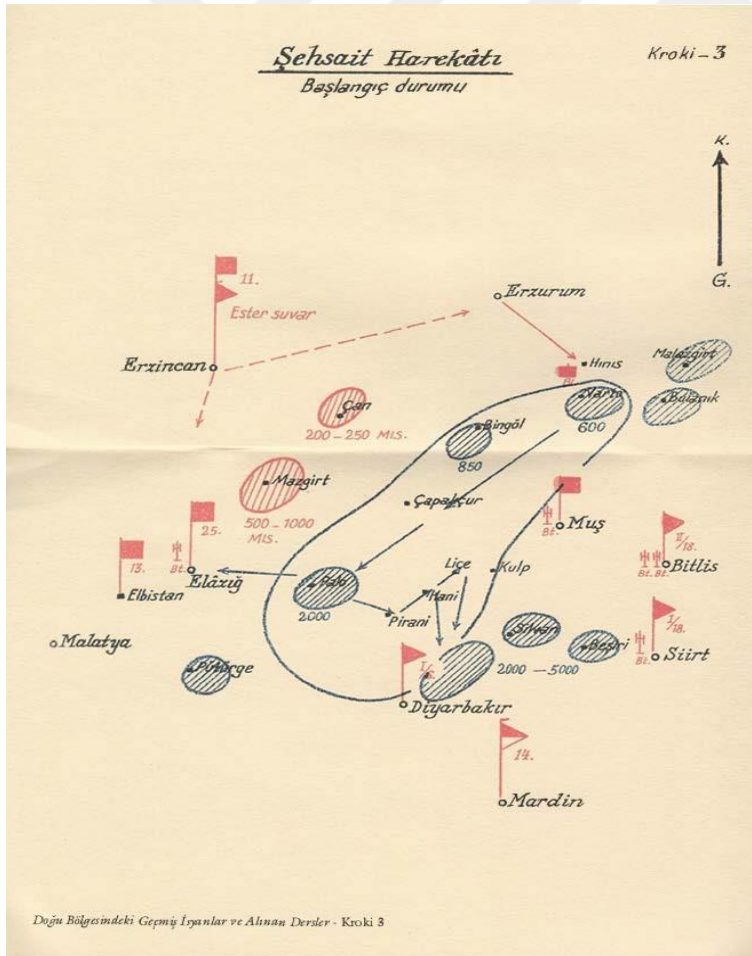

Kılınc, 2006. Ağrı İsyanları.

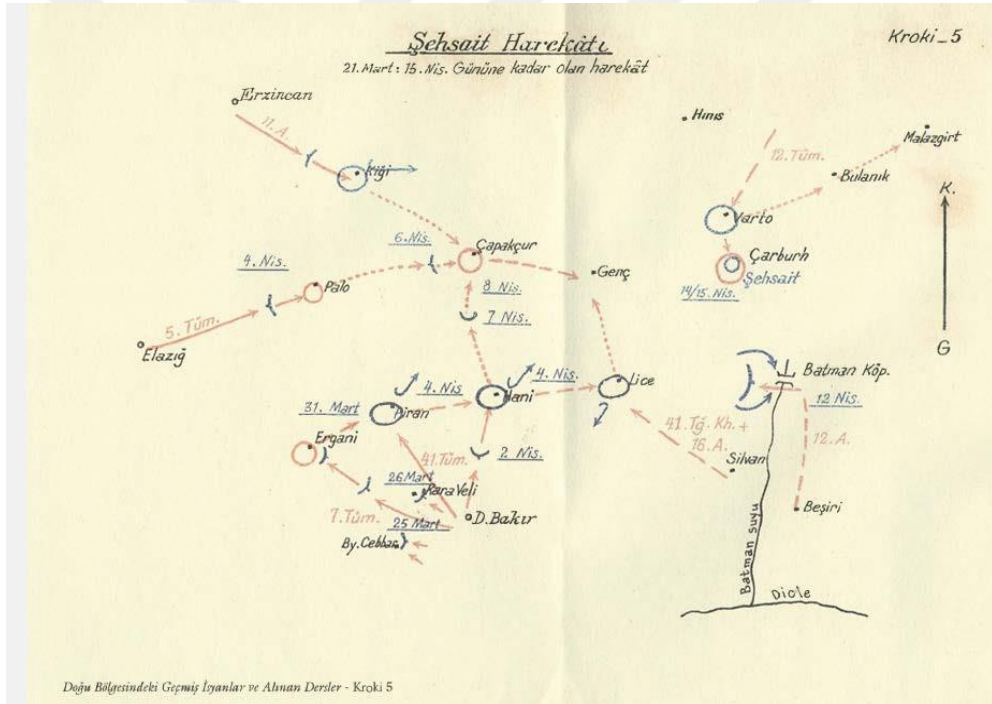
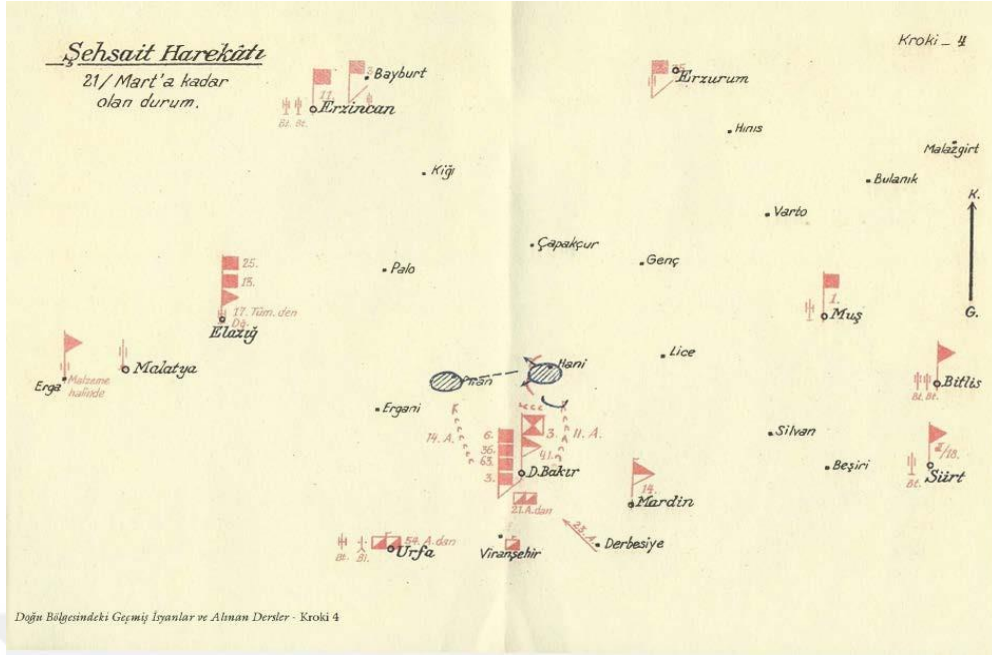
Ağrı İsyanlarının Yaşandığı Türk-İran Sınır Hattı.

Kara, 2010 Türkiye- İran İlişkileri 1923 1960.

Necmeddin Sahir Silan Arşivi 2.

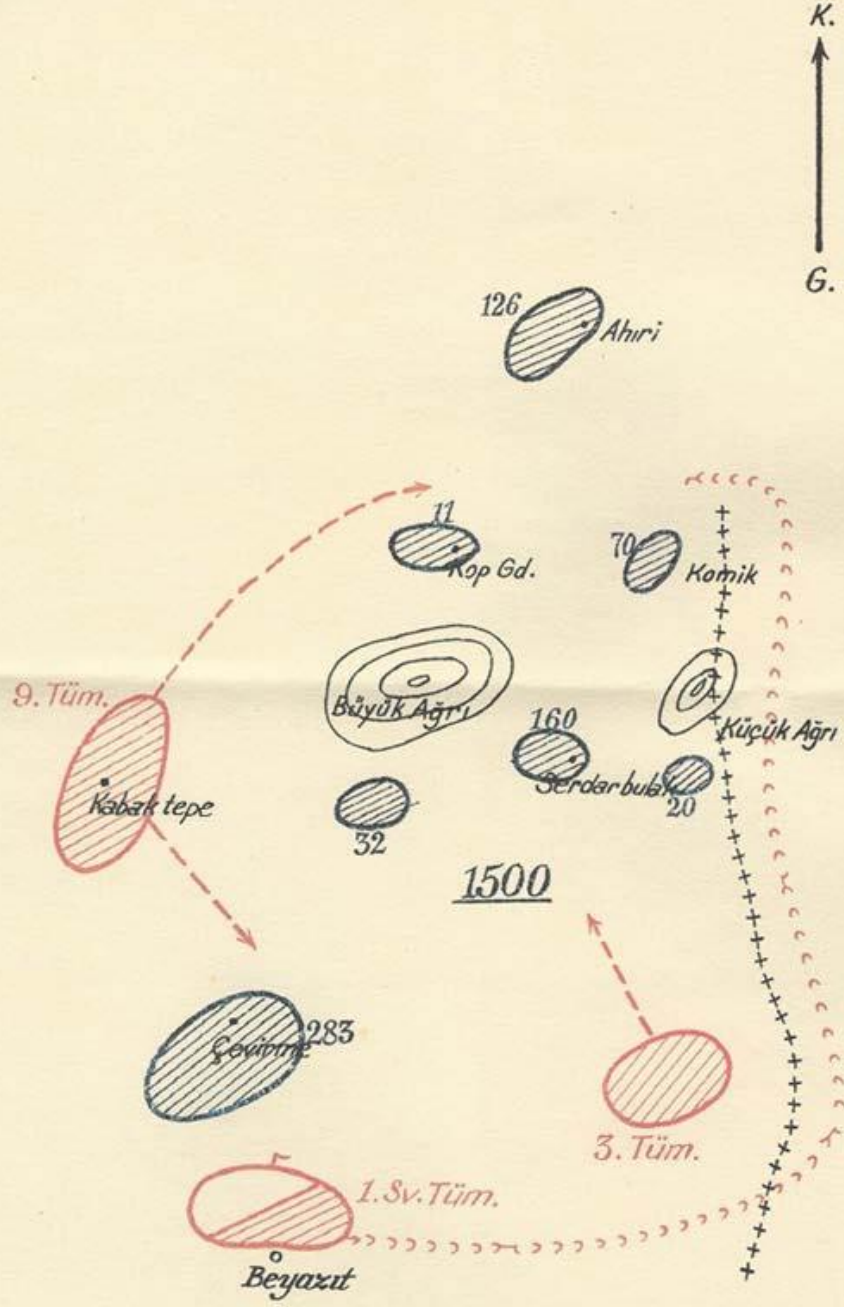

Necmeddin Sahir Silan Arşivi 2.

3. Ağrı Harekati

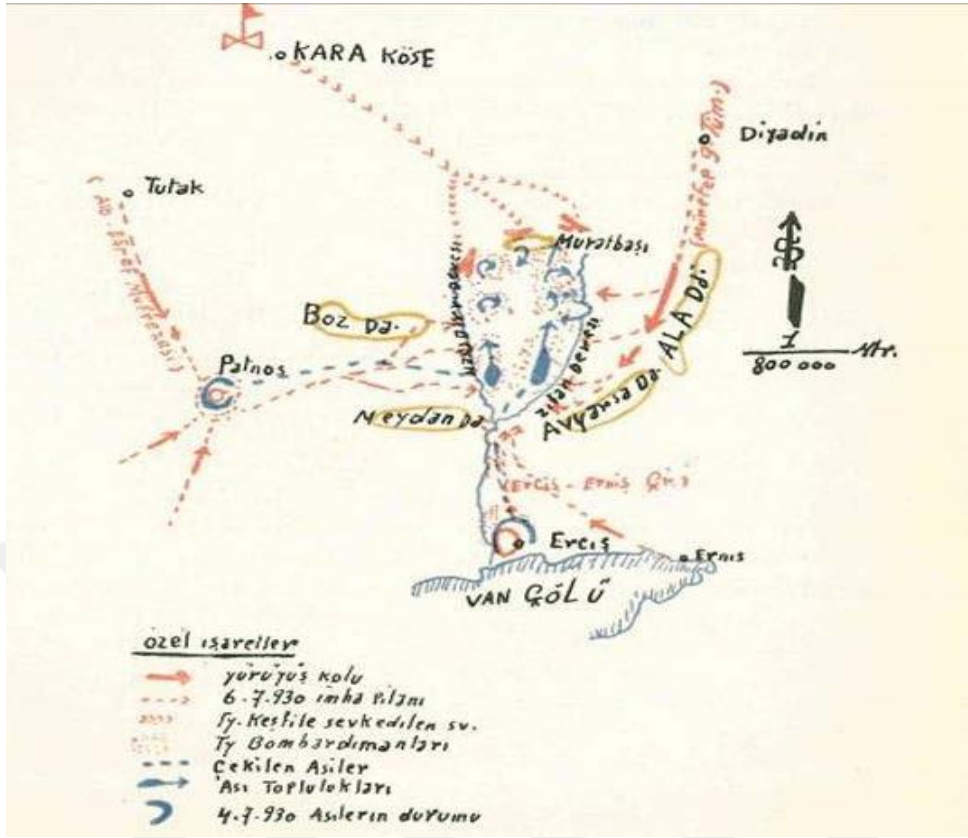
Kroki - 11

Doğu Bölgesindeki Geçmiş İşyanlar ve Alınan Dersler - Kroki 11

Necmeddin Sahir Silan Arşivi 2.

Erciş ve Zeylan Bölgesi'ndeki Asilere Yönelik Harekâtı Gösterir Kroki, 6 Temmuz 1930

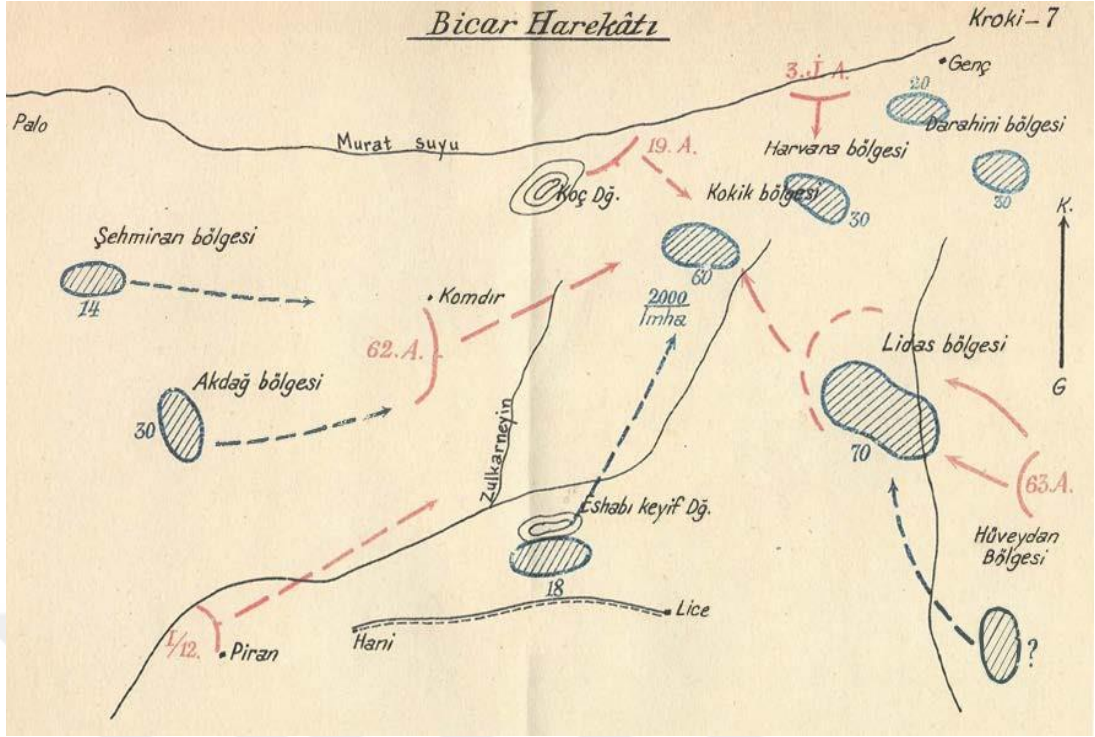

1930 Ağrı İsyanı'nın Bastırılmasında Havacıların Rolü, Davud Kapucu

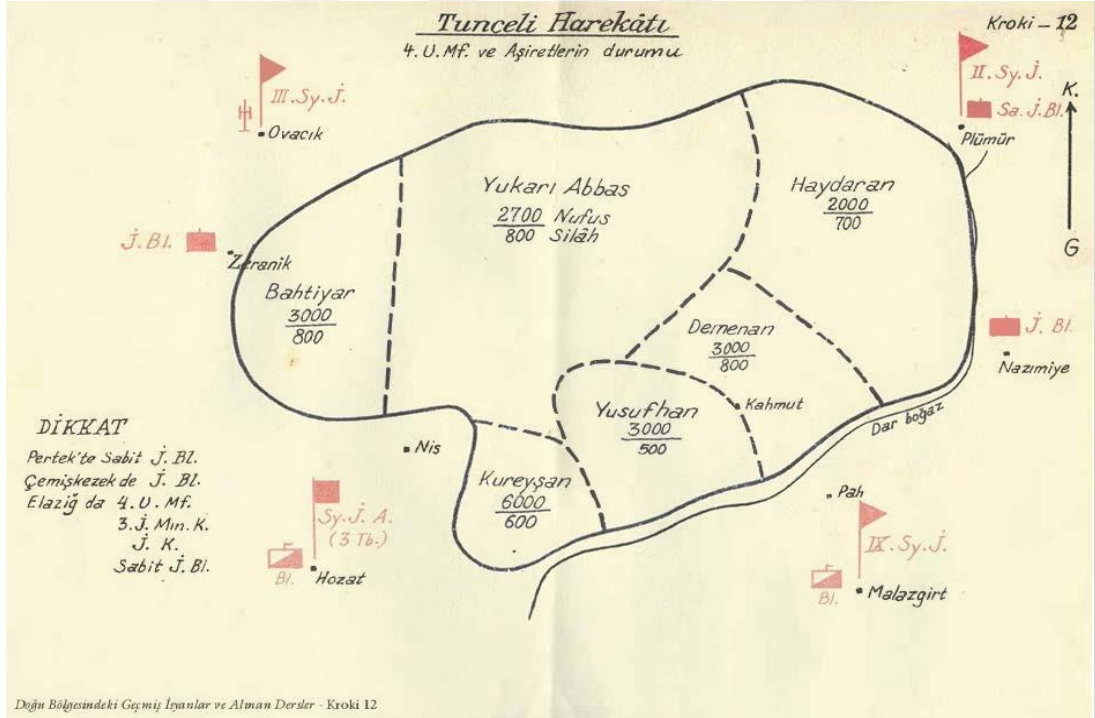
1930 Ağrı Harekâtına Katılan Havacılar.

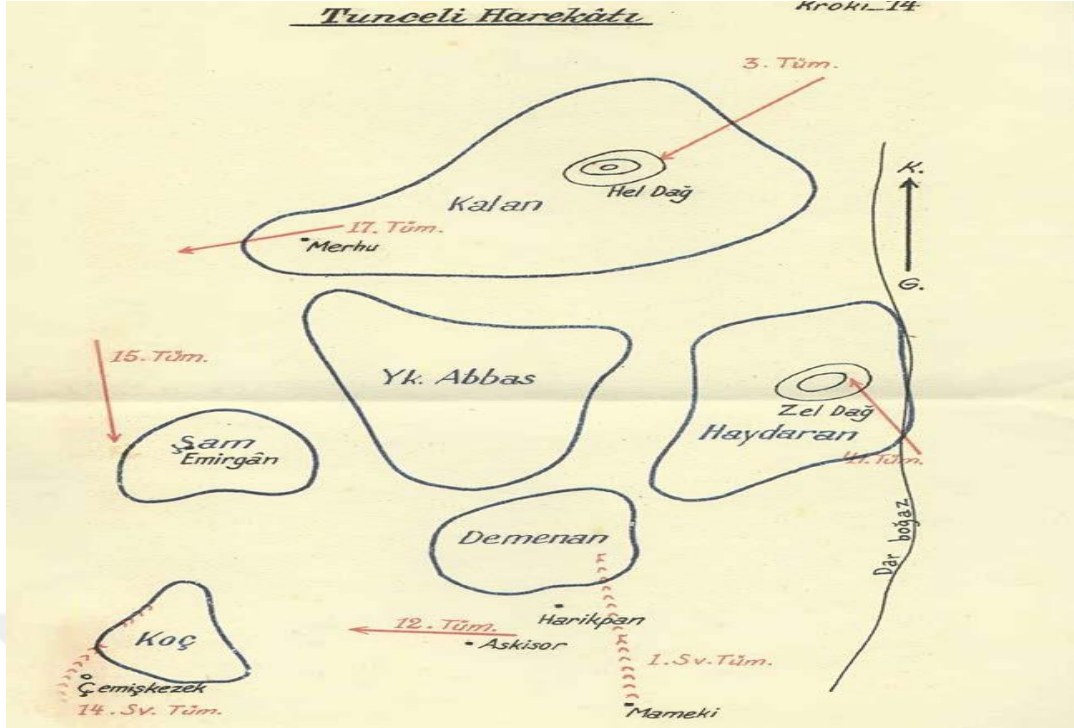
1930 Ağrı İsyanı'nın Bastırılmasında Havacıların Rolü, Davud Kapucu.

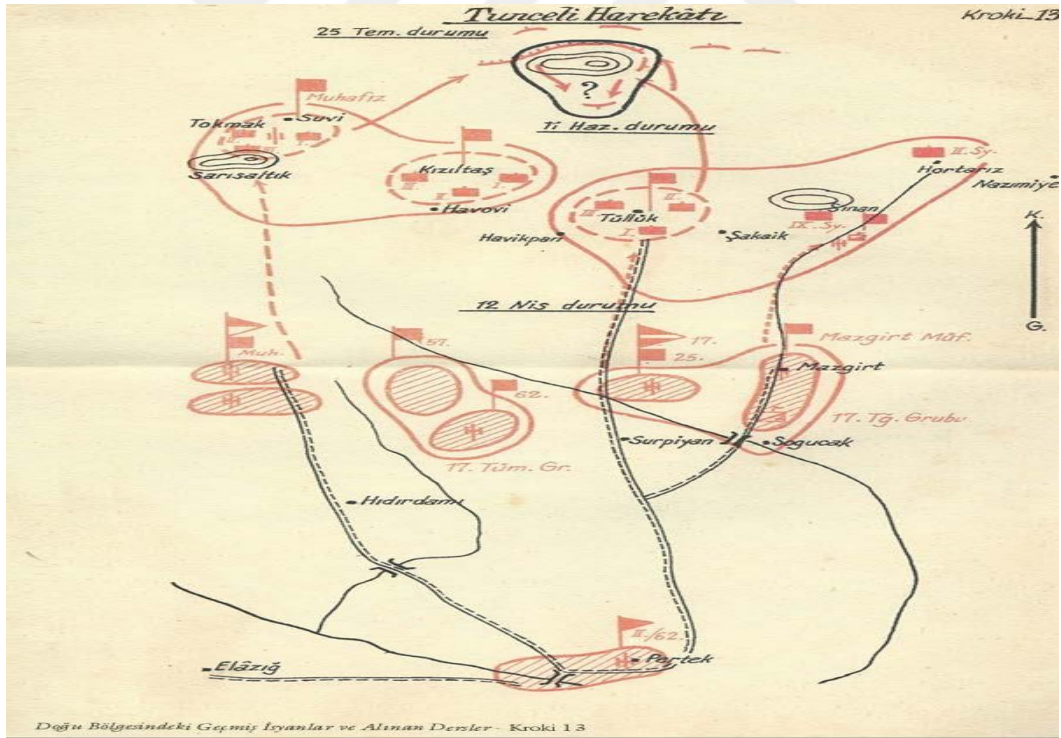
Necmeddin Sahir Silan Arşivi 2.

Necmeddin Sahir Silan Arşivi 2.

Necmeddin Sahir Silan Arşivi 2.

Necmeddin Sahir Silan Arşivi 2. Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik Dersim-Sason Krokiler.

Filomuzun Akdeniz manevresi

Gemilerimizin ziyareti, İzmirde büyük bir meserret ve heyecan tevhit etti

Filomuzun alt iki manzara

Anadolu ajansı Donanmamızın İzmir limanını ziyaret ettiğini haber vermişti. İzmirde müntezir rüfekaımız bu ziyaret hakkında şu malûmatı vermektedir:

Donanmamız Akdenizde manevralara başlamıştır.

Manevralar münasebetile Akdenize açılmış olan yedi parçadan mürrekkep bir filomuz dün limanımıza gelmiştir.

Filomuzun bu ani ziyareti fevkalâde bir tesir yapmış ve İzmirin bütün halkı yüksek yerlerden ve Kordon üzerinden donanmamızın limana gelişini meserret ve heyecanla seyretmiştir.

Gelen Donanmamız yedi parçadan mürrekkep bir filodur.

Amiral Gemisi Hamidiye, kruvazördür.

Mecidiye, Peyki Şevket, Berki Satraf kruvazörleri ile Samsun, Basra ve Taşoz torpidoları gelmiştir.

En önde Amiral gemisi olan Hamidiye gelmiş, kordona pek yakın bir mesafede demirlemiştir, daha geriden Mecidiye gelmiş ve diğerleri de kırtizde muhtelif mevkilerde durmuştur.

Filomun limanımıza gelmesi münasebetile merasim yapılmıştır.

Donanmamız bugün burada kalacak ve yarın manevra için Akdenize açılacaktır.

Bugün Vilâyet tarafından Bornova Ziraat mektebinde Filo erkânına bir ziyafet verildi.

Fotoğraf 1: Mecidiye kruvazörü ve diğer donanma gemilerinin İzmir Limanı'nda demirli vaziyetteki fotoğrafı. Cumhuriyet, 18.08.1929, s.1.

Devlet Nisabı

AKŞAM

Devlet ŞEYKİ HONNE TARAFINDAN... (Small text about the newspaper's status)

AKŞAM'ın Küçük İlanlarını Mutlaka Okuyunuz! KÜÇÜK İLANLARIMIZ (Small text about advertising rates)

Yeni Sayı - No. 6728 - 1937 her yerde 5 kuruş

CEMA 20 Ağustos 1937

Telgraf: 2420 (İstanbul) - 2420 (Tunus) - 2424 (Misir) - 2412 (Konya)

KIRMIZI KOLORDU İLERLİYOR

Tankları takiben mavilerin ileri mevzilerine girildi

Akşama doğru mavi ordu Sarayı tahtiyeye ederek çekildi

Dün Saray kasabası üzerinde bir hava muharebesi oldu. Katı muharebe bugün bekleniyor

Dünkü hareket

Bugünkü hareketin bilahare sedir Kirmizi kolordu Mavilerin Saray evrakındaki Muğla'ya ve Ortahisar batısında bulunan İleri mevzilerine (Devami okunması şartıdır).

Misafirler dün manevra sahasını gezdiler

Gördükleri intizam ve mükemmeliyetten hepsi büyük hayranlıkla bahsediyor

Misafirlere bazılarınta İntibaları :

- Biz, Garplılardan öğenecek bir şeyiniz kalmadı.
- Türk ordusu mükemmel bir ordudur. Balkanlarda, diğer ordular sülhün bekçisidir.
- Türk ve Amerikan seyyahleri arasında büyük yakınlık var. Teşkilatı çok mükemmel buldum.

İSTANBUL (Yeni 4. İntibahat)

ANKARA

Musuldaki feci vaka

Irak Erkâniharbiye reisi nasıl öldürüldü?

Bekir Sıtkı paşa 3 zabitle beraber ikindi çağı ikerken taarruza uğradı

(Yeni 4. İntibahat)

— Bu gazeteyi gelince çok patlayıcı mal olacak. Sadece bu, başka bir...

Akşam 20.08.1937, s.1.

Ankara Yakınlarında İcra Edilen I. Ordu Tatbikatında Mustafa Kemal.

https://isteaturk.com/Kronolojik/Tarih/1926/10/8/Ankara-yakinlarinda-duzenlenen-I-Ordu-Tatbikatinda-karsi-siperleri-ve-arazini-yapisini-bizzat-yerinde-incelemekte-08101926/4#google_vignette

ÖZGEÇMİŞ

Hüseyin GÖKCAN

İlk ve ortaöğrenimini İstanbul Pendik ilçesinde tamamladı. 2008 yılında girdiği İstanbul Üniversitesi tarih bölümünden 2012 yılında mezun oldu. 2012 yılından itibaren özel kurumlarda görevini sürdüren şahıs 2019 yılından bu yana Millî Eğitim Bakanlığında tarih öğretmeni olarak çalışmaktadır. İstanbul Topkapı Üniversitesi Tarih Anabilim Dalına bağlı Tarih Tezli Yüksek Lisans Programından 2025 yılında mezun olan Hüseyin GÖKCAN, evli ve üç çocuk babasıdır.